

آموزش

امر به معروف و نهی از منکر

(مقدماتی)

ستاد امر به معروف و نهی از منکر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آموزش
امر به معروف و نهی از منکر

—◆—
(مقدماتی)

ستاد امر به معروف و نهی از منکر

آموزش
امر به معروف و نهی از منکر
(مقدماتی)

تهیه کننده: ستاد امر به معروف و نهی از منکر
مؤلف: حجة الاسلام دکتر سید جمال الدین میرمحمدی
ویراستار: قدرت الله فرقانی ❖ صفحہ آرا: حمزہ زاهدی

فهرست مطالب

مقدمه ۱۱

درس اول: مفهوم‌شناسی، چرایی و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر

تعریف امر به معروف و نهی از منکر ۱۵

فلسفه و چرایی امر به معروف و نهی از منکر ۱۷

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن ۲۰

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در بیان معصومین علیهم‌السلام ۲۲

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از نظر عقل ۲۳

امر به معروف و نهی از منکر برعهده چه کسانی است؟ ۲۵

- سطح اول (عموم مردم): ۲۵

- سطح دوم (نخبگان): ۲۵

- سطح سوم (دولتمردان): ۲۶

درس دوم: ابعاد، اقسام و مصادیق معروف و منکر

امر به معروف و انجام یک تکلیف ۲۹

نیت در امر به معروف و نهی از منکر ۳۱

رابطه امر به معروف و نهی از منکر با سایر واجبات ۳۳

- عکس العمل منافقان نسبت به این دو واجب ۳۴
- اقسام معروف ۳۴
- منکر و اقسام آن ۳۵
- مصادیقی از معروف‌ها و منکرها ۳۶
- مصادیقی از معروف‌ها ۳۶
- مصادیقی از منکرها ۳۸

درس سوم: وجوب و شرایط امر به معروف و نهی از منکر

- وجوب امر به معروف و نهی از منکر بر همگان ۴۱
- شرایط چهارگانه امر به معروف و نهی از منکر ۴۴
- الف. علم و آگاهی ۴۴
- ب. احتمال تاثیر ۴۷
- ج. اصرار و استمرار بر عمل ۵۰
- د. نداشتن مفسده ۵۰

درس چهارم: مراتب و مراحل امر به معروف و نهی از منکر

۱. مرتبه اظهار قلبی ۵۴
۲. مرتبه امر و نهی گفتاری (لسانی) ۵۵
۳. مرتبه استفاده از قدرت (یدی) ۵۸

درس پنجم: اخلاق در امر به معروف و نهی از منکر

- چگونه امر به معروف کنیم؟ ۶۱
- گام‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر ۶۳
- گام اول: روبرو شدن ۶۳
- گام دوم: تشخیص ۶۳
- گام سوم: تذکر مستقیم کلامی ۶۴
- گام چهارم: پاسخ مخاطب به واکنش (آمر و ناهی) و عمل متقابل آمر و ناهی به مخاطب ۶۴

شيوه‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر	۶۵
اوّل: حفظ شخصیت و کرامت انسانی خطاکار	۶۵
دوم: جلب اعتماد مخاطب	۶۶
سوم: در سطح طرف صحبت کردن	۶۸
چهارم: در نظر گرفتن وضعیت روحی و روانی افراد	۶۹
پنجم: رعایت نزاکت و ادب در برخورد	۷۰
ششم: محترم شمردن عقاید افراد	۷۰
هفتم: باید تذکر از نکات مورد اتفاق شروع شود و از راه مقایسه ادامه یابد	۷۱

درس ششم: جذاب‌سازی امر به معروف و نهی از منکر در تذکر زبانی

الف) شیوه‌های زیبا و جذاب برای ارتباط و گفتار در امر به معروف و نهی از منکر	۷۴
۱. ارتباطی زیبا و دوستانه با خطاکار در اولین برخورد	۷۴
۲. به‌کارگیری جملات با محوریت مکان و وقوع گناه	۷۴
۳. تناسب جملات با محوریت زمان	۷۴
۴. از کلام با محوریت شغل و حرفه گناهکار استفاده کردن	۷۴
۵. جملات را با تکیه بر اعتقادات مذهبی خطاکار به کار گرفتن	۷۵
۶. بیان را با تأکید بر آثار گناهی که انجام می‌شود به کار بردن	۷۵
۷. جملات را با محوریت کرامت و ارزش انسان جذاب ساختن	۷۵
۸. تحریک عواطف و احساسات خطاکار محور کلام قرار گرفتن	۷۵
۹. جذاب‌سازی جملات با محوریت همنوایی با خطاکار	۷۶
۱۰. جملات را با محوریت دعا برای خطاکار جذاب ساختن که نیت خیرخواهانه آمر را به طرف نشان می‌دهد	۷۶
۱۱. جملات را با محوریت هدیه بودن انتقاد به خطاکار آغاز کردن	۷۶
۱۲. جذاب‌سازی جملات با محوریت ذکر نقاط قوت خطاکار	۷۶
۱۳. جذاب‌سازی جملات با محوریت ذکر اجر و آثار ترک گناه	۷۷
۱۴. زیباسازی جملات با محوریت حق‌پذیری و دینداری خطاکار	۷۷
۱۵. جملات را با محوریت قومیت و ملیت خطاکار جذاب کردن	۷۷

۱۶. جملات را با محوریت تمثیل و تشبیه جذاب کردن ۷۷
۱۷. جذاب‌سازی جملات با محوریت پرسش و پاسخ سلسله‌وار ۷۷
۱۸. جذاب‌سازی جملات با محوریت تلنگر زدن با جملات کوتاه و بیدارکننده ... ۷۸
- ب) فواید زیباسازی جملات در امر به معروف و نهی از منکر ۷۸
- ج) انواع روش‌های کاربردی تذکر زبانی ۷۸
۱. امر به معروف ساده ۷۸
۲. امر به معروف و نهی از منکر صریح و اعتراضی ۷۹
۳. امر به معروف تأکیدی و تکراری ۷۹
۴. امر به معروف تعلیلی ۸۰
۵. امر به معروف انتفاعی ۸۱
۶. امر به معروف استحيایی ۸۱
۷. امر به معروف منظوم ۸۲
۸. امر به معروف انذاری ۸۲
۹. امر به معروف استکراهی و یا نکوهشی ۸۳
۱۰. امر به معروف تدبیری ۸۳
۱۱. امر به معروف بشارتی ۸۴
۱۲. امر به معروف سؤالی ۸۴
۱۳. امر به معروف غیرمستقیم ۸۴

درس هفتم: آشنایی با قانون، دستورالعمل اجرایی قانون و ضوابط تشکیل و

فعالیت شوراهای امر به معروف و نهی از منکر

- الف) قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر ۸۷
- ب) دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر ۱۷۱م ۹۶م ۹۷ ۹۷
- ج) ضوابط تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف و نهی از منکر ۱۰۲
- فصل اول: شوراهای امر به معروف و نهی از منکر دستگاه‌های اجرایی و قضایی
- ۱۰۳ ۱۰۳
- فصل دوم، شوراهای امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت و مردم ۱۰۶

- فصل سوم: کمیسیون امر به معروف و نهی از منکر زنان و خانواده ۱۰۸
فصل چهارم: ضوابط تشکیل کمیسیون تعیین سیاست‌ها و خط مشی‌های امر به
معروف و نهی از منکر ۱۱۰

درس هشتم: آشنایی با مباحث حقوقی و قضایی

- جایگاه اصل هشتم قانون اساسی (امر به معروف و نهی از منکر) ۱۱۳
اهمیت امر قضا ۱۱۵
حقوق افراد از منظر قانون اساسی ۱۱۵
جستاری در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۱۶
مراحل آیین دادرسی کیفری ۱۱۷
جنبه و حیثیت‌های مختلف جرائم ۱۱۸
مهم‌ترین جهات قانونی شروع به تعقیب ۱۱۸
ضابطان دادگستری، تکالیف آنان و ضوابط جرم مشهود ۱۱۹
جرائم مشهود ۱۲۰
قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی ۱۲۴
فهرست منابع ۱۲۷

مقدمه

انسان از آغاز آفرینش، در پی ایجاد جامعه‌ای مناسب برای زندگی بهتر بوده است. این اندیشه و نیاز بشر در سیر تطور و تحولات فکری و همگام با تعالیم الهی تا بدانجا رسید که با نزول قرآن و تشریح قوانین و احکام الهی، زمینه ایجاد جامعه مناسب در ابعاد ساختاری و محتوایی بوجود آمد؛ جامعه‌ای که در آن انسان‌ها ضمن احساس امنیت و آرامش لازم، در تکامل معنوی نیز شاهد رشد و تعالی خود و فرزندان خویش باشند.

در جامعه اسلامی که نظارت عمومی مهم‌ترین عامل و ضامن اجرای عدالت و رسیدن به کمال و سعادت است، اصل مترقی امر به معروف و نهی از منکر، تکلیف این نظارت عمومی را در جامعه مشخص نموده و وظایف مردم نسبت به یکدیگر و وظایف متقابل حکومت و مردم را در اجرای دستورات و احکام الهی و ترویج ارزش‌های دینی و اخلاقی تبیین می‌کند.

امر به معروف و نهی از منکر از جمله واجبات اسلام است که عمل به آن موجب سلامت و رشد و تعالی جامعه می‌گردد. این دو فریضه از دستورات مؤکد

خداوند متعال و سیره و روش امامان معصوم علیهم السلام است که نقش مؤثری در ترویج ارزش‌های الهی بر عهده دارد.

امر به معروف و نهی از منکر همانند سایر دستورات اسلامی دارای شرایط و شیوه‌های اجرایی مخصوص می‌باشد که بی‌توجهی به آن‌ها ممکن است خود سبب انجام گناه و انحراف از اهداف و مقاصد الهی باشد. از این رو مهم‌ترین اصل محوری در فراگیر نمودن فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر در جامعه تبیین مبانی، اصول، احکام، مصادیق و روشهای این فریضه الهی است که با آموزش آن‌ها زمینه گسترش و ترویج آن فراهم می‌گردد. این آموزش و ارتقای آگاهی و مهارت عمومی و بویژه آمران به معروف و ناهیان از منکر، ضامن اجرای دقیق قانون و رعایت حدود شرع مقدس و در نهایت ایجاد جامعه‌ای سالم و نمونه برای سایر ملل جهان خواهد شد.

کتاب حاضر با هدف آشنایی فراگیران با ابعاد مختلف این دستور الهی، توسط ستاد امر به معروف و نهی از منکر کشور تدوین گردیده و از شما فراگیران محترم انتظار می‌رود با مطالعه دقیق، مفاهیم و مطالب ارزشمند آن را دریافت و در انجام رسالت خویش در جهت گسترش خوبی‌ها و پرهیز از ناهنجاری‌ها و محرمات الهی با آگاهی لازم انجام وظیفه نمایید.

آنچه در این کتاب از نظر خوانندگان محترم می‌گذرد در قالب هشت درس با عنوان دوره آموزش مقدماتی گروه‌های امر به معروف و نهی از منکر طراحی شده و سعی و اهتمام ما در رعایت مقدمات و مدخل‌های ورودی، مربوط به مباحث گسترده‌ای است که حدود آن تا ژرفای مباحث فقهی و تفسیری و سیره‌شناسی استمرار خواهد داشت. امید آن‌که در طرح درس‌های آموزش‌های تکمیلی و تخصصی در آینده بتوانیم بخشی از آن‌ها را در قالب محتوای آموزشی ارائه نماییم.

امید است در راستای ساماندهی آموزش و ارتقای علمی و مهارت‌آموزی آمران به معروف و ناهیان از منکر، بنیان محکم و شالوده‌ای اساسی در استمرار این مسئولیت عظیم بنا نهاده شده و رضای خداوند متعال و شادی ارواح مقدس اولیای الهی «علیهم صلوات الله اجمعین» و سلامت و سعادت جامعه اسلامی را در پی داشته باشد.

شایان ذکر است که در تدوین مطالب پیش رو از کتاب‌های امر به معروف و نهی از منکر، دو فرمان الهی برای امت برتر، مهم‌ترین واجب فراموش شده، امر به معروف چرا و چگونه، نیز استفاده گردید که بر خود لازم می‌دانیم از نویسندگان محترم تقدیر و سپاسگزاری نماییم.

والسلام علی عبادالله الصالحین
ستاد امر به معروف و نهی از منکر
معاون فرهنگ، تحقیقات و آموزش
دکتر سید جمال‌الدین میرمحمدی
آذرماه ۱۳۹۵

درس اول

مفهوم‌شناسی، چرایی و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر

اهداف درس:

انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:

۱. مفهوم‌شناسی و چرایی فریضه
۲. اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن، روایات معصومین علیهم‌السلام و عقل
۳. ضرورت نهادینه‌سازی و الگو قرار دادن معروف‌ها و محو منکرات در سطح جامعه اسلامی
۴. بدانند که این واجب الهی به عهده چه کسانی است.

تعریف امر به معروف و نهی از منکر

شناخت ماهیت و حقیقت امر به معروف و نهی از منکر، اولین گام در راستای انجام این دو وظیفه بزرگ است. از این رو لازم است نخست این واژگان را تعریف نماییم و بدانیم معروف چیست و چگونه به آن امر کنیم و نیز منکر چیست و چگونه از آن نهی کنیم؟

هرچند واژه‌های امر، نهی، معروف و منکر واژگانی عرفی هستند و حدود معنای آن‌ها روشن است، ولی در اصطلاح شرع برای آن‌ها حدودی مشخص شده و فقهای بزرگ اسلام در کتاب امر به معروف و نهی از منکر آن را تبیین نموده‌اند.

واژه امر: امر به معنای مطالبه و برانگیختن به چیزی است، که جمع آن اوامر است در عنوان امر به معروف و نهی از منکر همین طلب و خواستن مورد نظر است. بنابراین منظور از امر یعنی طلب و خواستن چیزی خواه با اظهار قلبی همراه باشد یا با زبان و گفتار یا با عمل و رفتار.

واژه معروف و منکر: در علم لغت، معروف را به شناخته‌شده و منکر را به ناشناخته معنا کرده‌اند، ولی در تعریف اصطلاحی امر به معروف و نهی از منکر در منابع اسلامی، تعبیرهای گوناگونی آمده است که از مجموع این تعاریف استفاده می‌شود که امر به معروف، به معنای فرمان دادن به هر کاری است که عقل و شرع آن کار را خوب بداند و نهی از منکر، به معنای بازداشتن و نهی کردن از هر کاری است که عقل یا شرع آن کار را بد بداند؛^۱ از آنجا که لازم نیست امر و نهی به صورت زبانی باشد، به هر اقدام و کوششی که به منظور اثر گذاردن در دیگری انجام می‌شود، به گونه‌ای که او را به کار واجب واداشته یا از حرام بازدارد، امر به معروف و نهی از منکر گفته می‌شود.^۲

۱. محمد بن یعقوب فیروزآبادی، بصائر ذوی التمییز، ج ۴، ص ۵۷ و ۱۲۰؛ حسن مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۱۲، ص ۳۹؛ علی مشکینی، مصطلحات الفقه، ص ۸۸ - ۸۹ و علامه حلی، تذکره الفقهاء، ج ۹، ص ۴۴۱.

۲. محمدتقی مصباح یزدی، آذرخشی دیگر از آسمان کربلا، ص ۱۸۰. شهید مطهری می‌فرماید: اسلام از باب این‌که نخواستہ موضوع امر به معروف و نهی از منکر را به امور معین مثل عیادت، معاملات، اخلاقیات، محیط خانوادگی و... محدود کند از کلمه عام معروف یعنی هر کار خیر و نیکو و نقطه مقابلش، منکر یعنی هر کار زشتی استفاده کرده است. حماسه حسینی، ج ۲، ص ۷۷.

امر به معروف و نهی از منکر اصطلاحی، در محدوده جامعه اسلامی است؛ یعنی وظیفه‌ای است که مسلمانان و مؤمنان درباره یکدیگر ایفا می‌کنند. بنابر این، دعوت کفار به اسلام و ایمان و نهی آنان از کفر و شرک، گرچه واجب است، ولی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر برشمرده نمی‌شود.

همچنین امر به معروف و نهی از منکر در صورتی است که تارک معروف و مرتکب منکر بداند کاری را که ترک کرده واجب است و کاری را که انجام می‌دهد حرام است؛ از این رو، آگاهی دادن و شناساندن معروف و منکر به کسی که آن‌ها را نمی‌شناسد - که در اصطلاح به آن ارشاد جاهل می‌گویند - از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر نمی‌باشد؛^۱ ولی با همان ملاک و جوب امر به معروف و نهی از منکر یعنی هدایت مردم و ایجاد جامعه‌ای خداجوی و سالم، تعلیم جاهل هم واجب شده و از همین رو، در برخی روایات بر آموزش جاهل نیز امر به معروف و نهی از منکر اطلاق شده است.^۲ «إِنَّمَا يُؤْمَرُ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ مُؤْمِنٌ فَيَتَعَطَّ أَوْ جَاهِلٌ فَيَتَعَلَّم.»^۳

فلسفه و چرایی امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر، ریشه در فطرت، قرآن، سنت نبوی و عقل و اندیشه بشری دارد. در مکتب اسلام سالم‌سازی محیط از طریق امر به معروف (امر و فراهم آوردن تسهیلات برای رفتارهای تکاملی) و نهی از منکر (نهی و کنترل رفتارهای سقوط‌دهنده) به عنوان یک امر واجب و عبادتی در ردیف نماز و روزه و

۱. محمدعلی انصاری، الموسوعة الفقهية المسيرة، ج ۲، ص ۱۰۴.

۲. آذرخشی دیگر در آسمان کربلا، ص ۱۶۱.

۳. بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۷۱.

سایر عبادات مطرح گردیده و آن را به عنوان روش پیامبران و افراد صالح معرفی کرده‌اند.^۱

در قرآن کریم آمده است: «خداوند وضع هیچ قومی را تا خود آنان تغییری در وضع خود بوجود نیاورند تغییر نمی‌دهد.»^۲ همچنین انسان‌هایی که در سالم سازی محیط از طریق امر به معروف و نهی از منکر مشارکت نمی‌جویند مورد توبیخ خداوند قرار گرفته‌اند و به آنان وعده آتش داده شده است.^۳ در آیاتی نیز حرکت در مسیر سالم سازی محیط را از اختصاصات انسان‌های رشد یافته می‌داند و می‌فرماید: «چرا در قرون قبل از شما جز گروه اندکی را که نجات داده بودیم، مردمی با عقل و ایمان وجود نداشتند که خلق را از فساد و اعمال زشت بر روی زمین نهی نمایند.»^۴

نقش هر فرد در تعیین سرنوشت جامعه و تعهدی که باید در پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی داشته باشد ایجاب می‌کند که او ناظر و مراقب همه اموری باشد که پیرامون وی اتفاق می‌افتد و نسبت به منکرات بی تفاوت نباشد. نام این نظارت و کنترل مردمی در اسلام به عنوان امر به معروف و نهی از منکر مطرح شده که از فروع دین و واجبات عبادی و از مهم‌ترین مبانی سیاسی دین اسلام به شمار می‌رود. قیام امام حسین علیه السلام که سرچشمه مبارزات علیه ظلم می‌باشد، با این

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۳۹۴.

۲. إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بَقِيَ حَتَّىٰ يَغْيُرُوا مَا بَأْتَسِيهِمْ؛ رعد، آیه ۱۱.

۳. لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ.

كَانُوا لَا يَتَّهَوُونَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعْلُوهُ لَئِيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ؛ مانده، آیات ۷۸-۷۹.

۴. فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ؛

هود، آیه ۱۱۶.

هدف صورت گرفته و به این ترتیب امر به معروف و نهی از منکر عملی است که دیگران را به سوی اطاعت اوامر الهی و ترک معصیت فرا می‌خواند.^۱

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: همان طوری که هر فردی موظف است خودش را اصلاح کند، موظف است دیگران را هم اصلاح کند. اصل امر به معروف و نهی از منکر برای همین است که جامعه را اصلاح کند.^۲ امر به معروف و نهی از منکر از اموری است که بر همه واجب است. همان طور که خودمان را حفظ می‌کنیم و خارج می‌کنیم از ظلمت به نور، مکلف هستیم دیگران را هم همین طور دعوت کنیم.^۳

در حقیقت امر به معروف و نهی از منکر را می‌توان نوعی روان‌درمانی هدایتی تلقی کرد که در بُعد وسیعی انجام می‌شود و به این ترتیب موجبات تغییر و اصلاح اساسی در جامعه بوجود می‌آید. از این رو امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

انَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَ مَنْهَجُ الصَّالِحِينَ وَ
فَرِيضَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ وَ تَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَ تَحِلُّ الْمَكَاسِبُ وَ تُرَدُّ الْمَظَالِمُ
وَ تُعْمَرُ الْأَرْضُ وَ يُنْتَصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ يَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ.^۴

امر به معروف و نهی از منکر راه انبیا الهی و شیوه صالحان و واجب و وظیفه‌ای است که به برکت آن سایر واجبات برپا، راه‌ها امن، کسب و تجارت حلال، ظلم و تجاوز دفع، زمین آباد، از دشمنان انتقام گرفته می‌شود و همه کارها سامان می‌پذیرد.

۱. کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، خواجه نصیرالدین طوسی، ص ۴۵۵.

۲. صحیفه نور، ج ۷، ص ۲۸۵.

۳. همان، ج ۱۱، ص ۸۴.

۴. وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۱۱۹.

بنابر این امر به معروف و نهی از منکر از ارکان اساسی اسلام و ضامن برپا داشتن همه فرایض اسلامی است. این واجب باید در جامعه احیا شود و هر فردی از آحاد مردم، خود را در گسترش نیکی و برچیده شدن زشتی و گمراهی و فساد، مسئول احساس کند. در اجرای این فریضه، بین زن و مرد تفاوتی نیست و هر دو گروه، در این راستا وظیفه و مسئولیت دارند، زیرا ما هنوز تا رسیدن به يك جامعه کاملاً اسلامی که نیکبختی دنیا و آخرت مردم را به طور کامل تأمین کند و تباهی و کجروی و ظلم و انحطاط را ریشه کن سازد، فاصله بسیاری داریم و این فاصله باید با همت مردم و تلاش مسئولان پیموده شود.

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن

قرآن کریم به بیان‌های مختلف به اهمیت این دو فریضه الهی اشاره نموده تا جایی که اولین امر به معروف را خود ذات مقدس پروردگار معرفی می‌کند و می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَابْتِئَانِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَذَكَّرُونَ»^۱ به راستی خدا به عدالت و احسان و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از فحشا و منکر و ستمگری نهی می‌کند. شما را اندرز می‌دهد تا متذکر [این حقیقت] شوید [که فرمان‌های الهی، ضامن سعادت دنیا و آخرت شماست.] «یعنی خدا امر به معروف و ناهی از منکر است؛ و نیز وجود مقدس پیامبر اسلام ﷺ را از برترین آمران به معروف و ناهیان از منکر می‌داند و می‌فرماید: «يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۲؛ و در جای دیگر تمام مؤمنین و مؤمنات در هر نقطه‌ای از جهان اسلام را آمران به معروف می‌داند: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ

۱. نحل، آیه ۹۰.

۲. پیامبری که آنان را به کارهای شایسته فرمان می‌دهد و از اعمال زشت باز می‌دارد؛ اعراف، آیه ۱۵۷.

يَتِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ؛ مردان و زنان با ایمان دوست و یار یکدیگرند؛ همواره به کارهای نیک و شایسته فرمان می‌دهند و از کارهای زشت و ناپسند باز می‌دارند و نماز را برپا می‌کنند و زکات می‌پردازند و از خدا و پیامبرش اطاعت می‌نمایند؛ یقیناً خدا آنان را مورد رحمت قرار می‌دهد؛ زیرا خدا توانای شکست‌ناپذیر و حکیم است.»

و نیز در آیاتی دیگر به صراحت به اهمیت این دو واجب الهی اشاره نموده است که جهت اختصار به چند نمونه اشاره می‌شود.

الف. وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ؛^۲

و باید از میان شما گروهی باشند که به خیر دعوت کنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند و اینان رستگارانند.

در آیه فوق کلمه «ولتکن» امر است و وجوب را می‌رساند و در این آیه توضیحی است مبنی بر این که رستگاری منوط بر انجام این واجب است، زیرا به طور حصر بیان کرده و فرموده است: «وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ؛ و رستگاری از آن کسانی خواهد بود که امر به معروف کرده‌اند.»

ب. يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ؛^۳

ای فرزندانم! نماز به پا دار و امر به معروف و نهی از منکر کن، و در این کار هر آزاری ببینی، صبر کن که این صبر نشانه عزم ثابت است.

۱. توبه، آیه ۷۱.

۲. آل عمران، آیه ۱۰۴.

۳. لقمان، آیه ۱۷.

ج. كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ...^۱

شما بهترین امتی هستید که پدیدار شدید، چونکه امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید.

از این آیه و آیات دیگر، فضیلت و عظمت امر به معروف و نهی از منکر استفاده می‌شود، زیرا بیانگر آن است که امت اسلام بدین وسیله بهترین امت هستند.

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در بیان معصومین علیهم‌السلام

در این زمینه روایات فراوانی از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه هدی علیهم‌السلام ذکر شده که به چند نمونه اکتفا می‌شود:

پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در بیان اهمیت فریضه امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید:
 اتمم همواره در خیر و نیکی خواهند بود، مادامی که امر به معروف و نهی از منکر و تعاون بر نیکی کنند؛ ولی اگر چنین نکنند، برکات از آن‌ها گرفته، بعضی از آن‌ها بر بعضی دیگر مسلط می‌شوند؛ در حالی که نه در زمین و نه در آسمان یار و یابوری ندارند.^۲

در اهمیت این واجب الهی همین بس که ائمه علیهم‌السلام بزرگ‌ترین آمران به معروف و ناهیان از منکرند؛ در زیارت آنان می‌خوانیم: «أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَآتَيْتَ الزَّكَاةَ وَآمَرْتَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ.»

۱. آل‌عمران، آیه ۱۱۰.

۲. نهج‌الفصاحه، حدیث ۲۲۱۸؛ «لتأمرن بالمعروف و لتنهون عن المنکر او لیسلمن اللہ علیکم شرارکم فیدعوا خیارکم فلا یستجاب لهم.»

امام علی علیه السلام در اهمیت این موضوع می‌فرماید: «تمام اعمال نیک و حتی جهاد در راه خدا، در برابر امر به معروف و نهی از منکر، همچون قطره‌ای در مقابل دریایی پهناور است.»^۱ ایشان در بیانی دیگر می‌فرماید: هدف دین، امر به معروف و نهی از منکر و برپا شدن حدود الهی است.^۲

امام باقر علیه السلام نیز می‌فرماید: امر به معروف و نهی از منکر راه پیامبران و روش صالحان است. فریضه بزرگی که به سبب آن فرائض برپا، راه‌ها امن، زمین آباد، کسب‌ها حلال و مظالم (به صاحبانش) بازگردانده، حق از دشمنان گرفته شود و امر (حکومت) تحکیم یابد.^۳

در این روایت، امام باقر علیه السلام با بیانی بسیار رسا و شیوا، عظمت و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر را یادآور شده و پاره‌ای از آثار و برکات آن را برای معاش و معاد مردم برشمرده است. در واقع، اگر به این دو فرمان الهی به درستی عمل شود، بقیه واجبات هم محقق می‌شود و نه تنها امر آخرت مردم تنظیم می‌شود بلکه امور دنیای آنان نیز اصلاح می‌گردد.

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از نظر عقل

علاوه بر راهنمایی‌های دین، عقل نیز به عظمت و اهمیت این دو فریضه اعتراف دارد و آن را تأیید می‌کند. از دیدگاه عقل، امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک نیاز ضروری برای جامعه امروزی و عامل رشد و پیشرفت فردای آن به شمار می‌رود، زیرا جامعه‌ای که دارای اجزای مرتبط می‌باشد، شبیه یک موجود زنده و

۱. نهج‌البلاغه، حکمت ۳۷۴؛ «و ما أعمال البر کلها و الجهاد فی سبیل الله عند الأمر بالمعروف

و النهی عن المنکر إلا کنفئة فی بحر لحي.»

۲. تصنیف غررالحکم، ص ۳۴۲. «غایة الدین الامر بالمعروف و النهی عن المنکر و اقامة الحدود.»

۳. وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۱۱۹.

پیکر فعال و دارای حیات است که از یک سو در حال رشد و از سوی دیگر حیاتش در معرض آفات و امراض و حوادث می‌باشد و خطراتی اصل زندگی و رشدش را تهدید می‌کند. از این رو، همان‌گونه که در بدن یک موجود زنده، در هنگام آفرینش، نظام‌هایی برای رشد و تداوم حیات او قرار داده شده و نیز عواملی برای مقابله با میکروب‌ها و ویروس‌ها و هرآنچه که ممکن است حیاتش را تهدید کند معین گردیده، درون یک نظام کامل اجتماعی نیز باید نظاماتی وجود داشته باشد که آن را از فساد، تباهی و هرگونه آسیبی حفظ کند و رشد و شکوفایی جامعه و سیر تکاملی آن را تضمین نماید.

یکی از نظامات مهمی که در درون نظام اجتماعی اسلام - به عنوان یک نظام کامل و پیشرو - برای تأمین این دو غرض در نظر گرفته شده، امر به معروف و نهی از منکر است که با اقامه آن حیات متعالی فرد و جامعه تأمین می‌گردد.

از سوی دیگر نزدیک کردن جامعه انسانی به سوی هدف آفرینش یعنی کمال و سعادت، از وظایف هر خردمندی است و حُسن ذاتی دارد و از همین رو امر به معروف و نهی از منکر علاوه بر وجوب شرعی، وجوب عقلی نیز دارد.

امام خامنه‌ای در پیام به نخستین اجلاس پژوهشی امر به معروف و نهی از منکر در این باره می‌فرماید: اگر کسی به ندای خرد انسانی گوش بسپرد باز هم بی‌شک این عمل سازنده را فریضه و تکلیف خواهد شمرد. به نیکی خواندن و از بدی برحذر داشتن را کدام خرد سالم ستایش نمی‌کند و کدام انسان خیرخواه و حساس از آن روی می‌گرداند؟^۱

۱. نرم‌افزار حدیث ولایت ۲۳ / ۸ / ۱۳۷۹؛ واجب فراموش شده، ص ۲۶.

امر به معروف و نهی از منکر برعهده چه کسانی است؟

امر به معروف و نهی از منکر هم از وظایف عموم مردم می‌باشد و هم از وظائف مسئولان و دولتمردان و هم از وظائف گروه‌های خاص.

در جامعه اسلامی باید گروهی بازرس و ناظر که مورد تأیید هستند بر رفتارهای اجتماعی مردم نظارت کنند که این گروه باید اسلام شناس، مردم شناس و شیوه شناس باشند. بنابر این این دو واجب الهی در نظام اجتماعی اسلام، در سه سطح مورد توجه است:

- سطح اول (عموم مردم):

قرآن کریم در آیه ۱۱۰ سوره آل عمران (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) وظیفه امر به معروف و نهی از منکر را در سطح امت و عموم جامعه معرفی می‌کند و همه امت را به صفت امر به معروف و نهی از منکر می‌ستاید. پس عموم افراد امت اسلامی و تک تک مردم نسبت به اجرای این دو فریضه مسئولیت دارند.

- سطح دوم (نخبگان):

سطح دیگری از مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر بر عهده دانشمندان و فرهیختگان است که می‌توان آن را از آیه (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) استفاده کرد. یعنی از میان شما گروهی هستند که دعوت به خیر می‌نمایند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. این آیه شریفه با راهنمایی روایات، این وظیفه را برای افراد خاص و نخبگان، معین فرموده است.

مقام معظم رهبری خطاب به علما و روحانیون می‌فرماید:

باید خطر را بشناسیم، باید نقاطی را که خطر از آن نقاط جامعه اسلامی را تهدید می‌کند درست بشناسیم. آن عبرت‌های قضایای صدر اسلام را برای مردم و خودمان باز کنیم. مهم‌ترین وظیفه‌ای که در صراط امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد این است که نیروهای مؤمن و آمر به معروف و ناهی از منکر و آن‌هایی که در نظام اسلامی انگیزه دارند باید در صحنه باشند، همه جا باید حضور داشته باشند، حزب الهی بودن یعنی آماده کار بودن برای انجام تکالیف الهی، این یک ارزش است، یک ارزش انقلابی است.^۱

البته روشن است این بدان معنا نیست که عموم مردم نسبت به این وظیفه مهم مسئولیتی ندارند بلکه مراد این است که وظیفه نخبگان در سطحی بالاتر و وظیفه‌ای سنگین‌تر خواهد بود.

– سطح سوم (دولتمردان):

خداوند متعال در آیه (الَّذِينَ إِن مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ^۲) در این باره می‌فرماید: همانان که اگر آنان را در زمین قدرت و تمکّن دهیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات می‌پردازند و مردم را به کارهای پسندیده وامی‌دارند و از کارهای زشت باز می‌دارند؛ و عاقبت همه کارها فقط در اختیار خداست.

مقام معظم رهبری ذیل این آیه می‌فرماید: «خداوند متعال چهار شاخص را در این آیه شریفه برای آن مؤمنانی که قدرت در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد و از زیر

۱. ۱۳۷۱/۵/۷ در دیدار با علما و روحانیون.

۲. حج، آیه ۴۱.

سلطه قدرتمندان جائز خارج می‌شوند، معین کرده است. از این چهار شرط، یکی نماز است، یکی زکات است، یکی امر به معروف است و دیگری نهی از منکر. هر کدام این چهار خصوصیت و چهار شاخص، یک جنبه فردی و شخصی دارند، لکن در کنار آن، یک جنبه اجتماعی و تأثیر در نظام‌سازی اجتماعی [هم] دارند و به نحوی ترجمان ساخت و هندسه نظام اسلامی است.^۱

ایشان نیز می‌فرماید: رهبران، مصلحان و خواص طرفدار حق باید بیش از دیگران از منکرات فاصله گرفته و نسبت به معروف‌ها اهتمام داشته باشند و با جهت‌گیری و رفتار خود طبقات دیگر را به معروف‌ها دعوت و از منکرها بازدارند.^۲ همچنین مسئولان و خواص باید در گفتار و عمل، حامی آمران به معروف و ناهیان از منکر باشند و زمینه و فرصت را برای اقامه این دو فریضه بزرگ مهیا و آماده کنند.^۳

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. معروف و منکر در لغت و اصطلاح به چه معناست؟
۲. فلسفه امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۳. اهمیت این فریضه در قرآن چگونه بیان شده است؟
۴. اهمیت این فریضه از نگاه روایات چیست؟
۵. اهمیت این فریضه از دیدگاه عقل چگونه بیان شده است؟
۶. انجام این فریضه به عهده چه کسانی است؟

۱. فرمایشات معظم له در اولین روز سال ۱۳۹۴ در مشهد مقدس.

۲. امام صادق علیه السلام به یکی از یاوران و موالی خود فرمود: یا شقرانی إِنَّ الْحَسَنَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ حَسَنٌ وَّ أَنَّهُ مِنْكَ أَحْسَنٌ لِمَكَانِكَ مِنَّا وَّ إِنَّ الْقَبِيحَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ قَبِيحٌ وَّ أَنَّهُ مِنْكَ أَقْبَحٌ؛ بحارالانوار، ج ۴۷، ص ۳۴۹.

۳. ۲۹ / ۷ / ۱۳۷۱ دیدار با اقشار مختلف مردم.

درس دوم

ابعاد، اقسام و مصادیق معروف و منکر

اهداف درس:

- انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:
۱. انجام این فریضه را تکلیف الهی بدانند
 ۲. شناخت جایگاه نیت در انجام این فریضه
 ۳. رابطه امر به معروف و نهی از منکر با سایر واجبات
 ۴. عکس‌العمل منافقان نسبت به این فریضه
 ۵. آشنایی با اقسام معروف‌ها و منکرها
 ۶. آشنایی با مصادیق امر به معروف و نهی از منکر
 ۷. توانایی در تعیین اولویت‌های معروف و منکر و اقدام برای ترویج معروف‌ها و زدودن منکرات و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در سطح جامعه اسلامی.

امر به معروف و انجام یک تکلیف

انجام همه واجبات دینی و از جمله امر به معروف و نهی از منکر باید به نیت انجام تکلیف شرعی باشد که از ناحیه الهی برعهده انسان مسلمان نهاده شده است.

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: شما خیال نکنید که اگر یکوقت ما نرسیدیم به مقصد، گفته بشود که خوب چه شد؟ خون‌ها ریخت و از بین رفت و چه شد؟ اولاً

شده است خیلی چیزها؛ ثانیاً یک تکلیف را ادا کردیم. این همان است که «خوارج» ممکن بود به حضرت امیر بگویند خوب چه شد؟ شما هجده ماه جنگ کردید چه شد؟ «چه شد» یعنی چه؟ خوب تکلیف ماست. ما حالا نماز داریم می خوانیم، یک کسی بگوید خوب شما بیست یا سی سال نماز خواندید چه شد؟! خوب من بیست سال، اطاعت خدا کردم. «چه شد» کدام است؟ «چه شد» مال این است که یک مسئله ای باشد که تکلیف شرعی نباشد و یک مسئله خودمانی باشد، آدم بخواهد روی مقصد [شخصی] یک کاری بکند، وقتی نشد می گویم چه شد؛ اما وقتی که جلوگیری از یک بنگاه ظلمی، یک بنگاهی که می خواهد اصلاً اساس اسلام را از بین ببرد، اساس روحانیت را از بین ببرد، اساس ملیت را از بین ببرد، مصالح مردم و مسلمین، این است که قیام کنند و این را برش گردانند از این حرف هایی که می زنند؛ یعنی این را بیرونش کنند از این مملکت. و اگر دست هم رسید بگیرندش و محاکمه اش کنند؛ بر مسلمین است که این کار را بکنند. رسیدیم به مقصد الحمدلله؛ نرسیدیم به مقصد تکلیفمان را ادا کردیم. (۵۷/۸/۲۷)

همان طوری که سیدالشهداء سلام الله علیه بر اساس تکلیف شرعی می خواست عمل بکند، غلبه بکند، تکلیف شرعی اش را عمل کرد، مغلوب هم بشود تکلیف شرعی اش را عمل کرده. قضیه تکلیف است. قضیه این است که مقابل یک نفری که دارد همه حیثیات اسلام و مسلمین را می برد و سلطه پیدا کرده است بر مقدرات مسلمین و سلطه می دهد کفار را بر بلاد مسلمین ایستاده ایم. (۵۷/۹/۱۱)

مهم این است که ما تکلیفی ادا کنیم؛ تکلیف ما این است که در مقابل ظلم ها بایستیم، تکلیف ما این است که با ظلم ها مبارزه کنیم، معارضه کنیم، اگر توانستیم آن ها را به عقب برانیم که بهتر، و اگر نتوانستیم به تکلیف خودمان عمل کردیم. این طور نیست که ما خوف این را داشته باشیم که شکست بخوریم. اولاً که شکست نمی خوریم؛ خدا با ماست؛ و ثانیاً بر فرض این که شکست صوری بخوریم

شکست معنوی نمی‌خوریم و پیروزی معنوی با اسلام است، با مسلمین است. شما قدرتمند باشید و در مقابل همه مشکلات قیام کنید و وحدت خودتان را حفظ کنید، توجه به خدا را حفظ کنید. (۵۹/۲/۲۸)

ما یک تکلیفی داریم، ادا می‌کنیم. ما به شرط غلبه قیام نمی‌کنیم، ما می‌خواهیم یک تکلیفی ادا کنیم. اگر غالب شدیم که نتیجه به دست آمده و چنانچه غالب نشدیم و کشته شدیم، انبیا هم خیلی‌شان، اولیاء هم خیلی‌شان قیام می‌کردند و نمی‌توانستند به مقصد خودشان برسند.^۱ (۵۹/۵/۲۸)

امام خامنه‌ای می‌فرماید: موضوع امر به معروف و نهی از منکر که موضوع جدیدی نیست، این تکلیف همیشگی مسلمانان است. جامعه اسلامی با انجام این تکلیف زنده می‌ماند. قوام حکومت اسلامی با امر به معروف و نهی از منکر است.

نیت در امر به معروف و نهی از منکر

در وجوب امر به معروف و نهی از منکر قصد قربت و خلوص نیت شرط نیست، چون این دو وظیفه توصلی است نه تعبدی^۲ (زیرا غرض از آن ریشه کن شدن فساد و برپا داشتن واجبات است). آری اگر در آن قصد قربت کند اجر می‌برد. به عبارت دیگر، در انجام امر به معروف و نهی از منکر قصد قربت شرط نیست اما برای ترتب ثواب بر آن، قصد قربت نیاز دارد.

نکته‌ای که درباره امر به معروف و امثال آن مطرح می‌شود این است که گاهی بر اثر هوای نفس و وسوسه‌های شیطانی این کارها درست انجام نمی‌گیرد؛ مثلاً

۱. تبیان دفتر بیست و یکم (امر به معروف نهی از منکر)

۲. واجبی که صرف انجام دادن آن با هر نیتی که باشد، موجب ادای تکلیف است و نیازی به قصد تقرب به پروردگار ندارد. و واجبی که به خودی خود تکلیف را ساقط نمی‌کند بلکه نیازمند قصد قربت است واجب تعبدی است. (آخوند خراسانی، کفایة‌الاصول، انتشارات اسلامی، قم، ص ۹۴-۹۵.)

کسی کدورتی با شخص دیگری دارد و می‌خواهد آبرویش را به بهانه امر به معروف و نهی از منکر بریزد، با همین انگیزه با او برخورد می‌کند و اسمش را امر به معروف یا نهی از منکر می‌گذارد. چنین برخوردی کمترین ضررش این است که آن فایده‌ای را که باید خود شخص از امر به معروف ببرد نخواهد برد، زیرا هر ارزش اخلاقی تابع نیت است و اگر در عمل خیری، نیت انسان فاسد باشد این عمل برای او هیچ فایده‌ای ندارد. به علاوه ممکن است موجب گناهی برای ارشاد کننده شود که آبروی مؤمنی را می‌برد یا او را خجل و شرمسار می‌کند.

هنگامی فرد حق دارد اقدام به امر به معروف و نهی از منکر نماید که در مسیر خودسازی قدم برداشته باشد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: کسی که خاطرات شخصی خود را از دل نزداید و از خطرات نفسانی و شهوی خویش فارغ نشود (افکار شیطانی را از خود نراند) و در پناه خداوند بزرگ نرود، شایسته نیست مردم را امر به معروف و نهی از منکر نماید.^۱

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: چه کسی می‌تواند از این فضیلت‌ها (امر به معروف و نهی از منکر) دفاع کند؟ آن جوان مؤمنی که دل به دنیا نبسته، دل به منافع شخصی نبسته است می‌تواند بایستد و از فضیلت‌ها دفاع کند. کسی که خودش آلوده و گرفتار است که نمی‌تواند از فضیلت‌ها دفاع کند. این جوان با اخلاص می‌تواند دفاع کند. این است که باید دقت کنیم در موارد امر به معروف و نهی از منکر نیتمان را خالص کنیم و برخوردمان با اشخاصی که مرتکب گناه می‌شوند برخورد طیب و پرستار دلسوز با مریض باشد و بکوشیم که او معالجه شود نه این که بخواهیم از او انتقام بگیریم.

۱. عن الصادق علیه السلام انه قال: من لم یسلخ عن هواجسه و لم یتخلص من آفات نفسه و شهواتها و لم یهزم الشیطان و لم یدخل فی کف الله و توحیده و امان عصمته لا یصلح له الامر بالمعروف و النهی عن المنکر؛ المولی محسن الکاظمی، محجه البیضاء، ج ۴، ص ۱۰۹.

رابطه امر به معروف و نهی از منکر با سایر واجبات

این دو واجب الهی هم‌ردیف و در کنار سایر واجبات نیستند، بلکه نسبت به آن‌ها از نوعی برتری برخوردارند. از روایاتی که در این باره نقل شده به خوبی نسبت این دو فریضه با سایر واجبات را می‌توان دریافت. امام علی^ع در نهج البلاغه می‌فرماید: تمام کارهای نیک، حتی جهاد در راه خدا، در مقایسه با امر به معروف و نهی از منکر به منزله «نَفْثَه» (آب دهان بسیار اندکی) است نسبت به دریای مواج، ژرف، عمیق و پر آب.^۱

(نَفْثَه) یعنی آبی که همراه فوت کردن و دمیدن از دهان بیرون می‌آید و این حتی از آب دهان کمتر است، حال، امام^ع فضیلت همه اعمال نیک را با فضیلت امر به معروف و نهی از منکر مقایسه فرموده و در تعبیر و تشبیه عجیبی می‌فرماید: اگر تمام اعمال نیکو و خوب، حتی جهاد فی سبیل الله که جانبازی در راه خدا و آماده شدن برای شهادت در راه خدا، در یک طرف قرار گیرد و با امر به معروف و نهی از منکر سنجیده شود، قابل مقایسه نمی‌باشد و با هیچ یک از واجبات دیگر برابری نمی‌کند.

امام حسین^ع در خطبه معروف منا با استناد به آیه ۷۱ سوره توبه «مردان و زنان مؤمن دوستان همدیگرند و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند» می‌فرماید: خداوند کلام خویش را با امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک فریضه الهی آغاز کرده است، زیرا می‌دانست که هرگاه این فریضه انجام گیرد و اقامه گردد همه فرائض از آسان و دشوار اقامه خواهد شد و این برای آن است که امر به معروف و نهی از منکر دعوت به اسلام است.^۲

۱. نهج البلاغه، حکمت ۳۶۶.

۲. امام حسین^ع می‌فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (توبه / ۷۱) فَبَدَأَ اللَّهُ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةً مِنْهُ لِعَلِمِهَا إِذَا أُدِّيَتْ وَأَقِيْمَتْ، اسْتَقَامَتِ الْفَرَايِضُ كُلُّهَا هَيِّئَهَا وَصَعَّبَهَا وَذَلِكَ أَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ دُعَاءٌ إِلَى الْإِسْلَامِ مَعَ رَدِّ الْمَظَالِمِ وَمُخَالَفَةِ الظَّالِمِ وَقِسْمَةُ الْفَيِّ وَالْغَنَامِ وَأَخْذُ الصَّدَقَاتِ مِنْ مَوَاضِعِهَا وَوَضْعُهَا فِي حَقِّهَا (تحف العقول، ص ۲۴۰-۲۴۱).

آری! این است نسبت این دو فریضه به سایر واجبات. پس خوشا به حال جامعه‌ای که در انجام امر به معروف و نهی از منکر پیشرو باشد زیرا بی تفاوتی جامعه را سست و نفوذپذیر می‌کند.

عکس العمل منافقان نسبت به این دو واجب

قرآن کریم همان‌گونه که امر به معروف و نهی از منکر را از ویژگی‌های مؤمنان برشمرده، از نشانه‌های منافقین این‌گونه خبر داده است:

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ الْفَاسِقُونَ.^۱

مردان و زنان منافق همانند و مشابه یکدیگرند، به کار بد فرمان می‌دهند و از کار نیک بازمی‌دارند و از انفاق در راه خدا امساک می‌ورزند، خدا را فراموش کردند و خدا هم آنان را [از لطف و رحمت خود] محروم کرد؛ یقیناً منافقانند که فاسق‌اند.

متأسفانه گاه دیده می‌شود افرادی از روی ناآگاهی نسبت به آمران به معروف و ناهیان از منکر نگاه تمسخرآمیز دارند و چه بسا در مواقعی مانع ایجاد کرده و گاه ایجاد مزاحمت می‌کنند.

اقسام معروف

۱. بخشی از معروف‌ها، آن امور نیکی است که شرط لازم و ضروری برای رسیدن انسان به کمال می‌باشد، به‌گونه‌ای که بدون آن، فرد و جامعه حتی از رسیدن به حداقل کمال بازمی‌ماند و محروم می‌گردد. امر به چنین معروفی واجب است و

۱. توبه، آیه ۶۷.

قابل اغماض و چشم پوشی نیست، چرا که کسب این مرحله، حداقل ملاک برای رسیدن به کمال است، و کمتر از آن در شأن انسان نمی باشد. روشن است در صورتی که معروفی ضروری و غیر قابل اغماض باشد، التزام به آن لازم و واجب خواهد بود و چنین معروفی اگر احياناً ترک شود، بر همگان واجب است بر احیای آن اقدام کنند.

۲. قسم دیگر از معروف آن امور نیکی است که با التزام و پایبندی به آن، کمالات بالاتری برای انسان و جامعه انسانی حاصل می شود (که مستحبات نام دارند) و شایسته است انسان نسبت به آن ها اهتمام داشته باشد (یعنی معروفی است که امر به آن هم مستحب است)، ولی در عین حال این گونه نیست که با نبود آن، پیمودن راه سعادت به طور کامل مختل گردد، یعنی می توان از آن صرف نظر کرد.

منکر و اقسام آن

۱. بعضی از منکرات، ضربه جبران ناپذیری به انسان و جامعه انسانی می زنند و او را از رسیدن به کمترین کمال لازم محروم می کنند. چنین منکرهایی حرام هستند و نهی از ارتکاب آن ها بر همگان واجب می باشد

۲. برخی دیگر از مراتب منکر در این حد نیستند، این ها مکروه نامیده می شوند و نهی از انجام آن ها نیز مستحب می باشد نه واجب.

ناگفته نماند که بیشترین سهم در تعیین معروف و منکر، به عهده دین و شرع اسلام است، زیرا گرچه فطرت و عقل انسان به تنهایی بسیاری از زشتی ها را می تواند درک کند، همان طور که بسیاری از خوبی ها را می تواند بفهمد، ولی بیان جامع و دقیق حدود مشخص شده خوبی ها و زشتی ها جز از راه دین و بیان الهی امکان ندارد.

مصادیقی از معروف‌ها و منکرها

در انجام امر به معروف و نهی از منکر نخست باید خوبی‌ها، ارزش‌ها و معروف‌ها و همین‌طور زشتی‌ها، ضد ارزش‌ها و منکرات به خوبی برای مردم روشن باشند تا بدانند به چه چیزی امر کنند و از چه چیزی نهی نمایند، اما وقتی مرز بین ارزش‌ها، معروف‌ها و منکرها از بین برود و قدرت تشخیص خیر از شرّ، حقّ از باطل و معروف از منکر وجود نداشته باشد نمی‌توان انتظار داشت که امر به معروف و نهی از منکر بدرستی انجام گیرد. از این رو لازم است معروف‌ها و منکرها در همه عرصه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و غیر آن تبیین و معرفی شوند تا جامعه بدانند به چه چیزی دعوت و از چه اموری منع نماید. به تعبیر دیگر بهترین راه اقامه امر به معروف و نهی از منکر آن است که واجبات و ارزش‌ها بین مردم معروف و پسندیده شوند و محرّمات و ضد ارزش‌ها بین مردم منکر و زشت و مورد نفرت دانسته شوند. از این رو برخی از مصادیق بارز معروف و منکر را یادآور می‌شویم.

مصادیقی از معروف‌ها

الف) معروف‌های اعتقادی؛

خدا باوری، دین باوری، رسالت و ولایت پذیری، عدالت باوری، معاد باوری، وحی پذیری، باور به ضرورت ایجاد حکومت اسلامی، باور به وحدت حاکمیت دینی و سیاسی و

ب) معروف‌های عبادی؛

بندگی خدا، تبیین و ترویج واجبات الهی بویژه اقامه نماز به خصوص نماز جماعت، اقامه نماز جمعه، روزه داری، پرداخت وجوهات شرعی (خمس و زکات)، انس با اهل بیت علیهم‌السلام، انس با قرآن، یاد قیامت و

ج) معروف‌های اخلاقی؛

حوزه فردی؛ خوش اخلاقی، تواضع و فروتنی، صبر و بردباری، فرو بردن خشم، راستی در گفتار، امانت‌داری، وفای به عهد، عفو و بخشش و ...

حوزه خانوادگی؛ سلامت محیط خانوادگی، ازدواج، تحکیم خانواده، رعایت حقوق و درک متقابل، صله رحم، تکثیر و تربیت نسل، تربیت صحیح فرزندان، نیکی به پدر و مادر و ...

حوزه فرهنگی اجتماعی؛ حفظ عزت و آبروی ملت ایران، استقلال و اعتلای فرهنگ، سلامت محیط اخلاقی، همگانی کردن اخلاق اسلامی، تولید هنر ایرانی و اسلامی، عدالت محوری، مسئولیت‌پذیری، حفظ کرامت انسانی، مشارکت عمومی، خیرخواهی، احترام به قانون، سبقت در کار خیر، امر به معروف و نهی از منکر، نقد و نقد‌پذیری، ترویج وقف، رعایت حقوق دیگران و ...

د) معروف‌های اقتصادی؛

استقرار عدالت اقتصادی، رونق دادن به اقتصاد و تولید، کارآفرینی، کسب حلال، قناعت، انفاق، قرض‌الحسنه، صدقه، تولید با کیفیت، صرفه‌جویی، مشارکت در عمران و آبادانی و ...

ه) معروف‌های سیاسی؛

ایجاد نظام اسلامی، حفظ نظام اسلامی، مجاهدت برای اقتدار ملت ایران و امت اسلامی، آزاداندیشی اسلامی، استقلال‌طلبی، ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی، تلاش و مجاهدت برای وحدت اسلامی، ولایت‌مداری، بصیرت‌افزایی، دفاع از نظام اسلامی، مبارزه با استکبار، ثبات قدم سیاسی، قدرت تحلیل مسائل سیاسی، حضور در صحنه‌های انقلاب، بیدار اسلامی، دشمن‌شناسی، نفوذناپذیری، دشمن‌ستیزی، فتنه‌گریزی، دفاع از مظلوم، عمل انقلابی و پیش‌روندگی و پیش‌برندگی و ...

و) معروف‌های قضایی و نظامی؛

استقرار عدالت قضائی، آمادگی دفاعی، فراگیری فنون نظامی، جهاد در راه خدا، حفاظت از مرزها، رعایت سلسله‌مراتب، اطاعت از فرماندهی، انجام خدمت وظیفه، تکلیف محوری، وظیفه‌شناسی، امین و حفظ اسرار و ...

ز) معروف‌های اداری؛

عدالت سازمانی، نظم و انضباط، مدیریت کارآمد و جهادی، تکریم ارباب رجوع، حفظ بیت‌المال، وجدان کاری، ارتقای کارایی و اثربخشی، خلاقیت و نوآوری، سختکوشی، انتقال تجارب، نظارت و بازرسی و ...

ح) معروف‌های جسمانی؛

توجه به سلامت جسمانی، تناسب اندام، آمادگی جسمانی، ارتقای قدرت و توانایی، ورزش، تغذیه سالم، تعدیل غرایز، تفریحات سالم، استراحت مناسب و ...

ط) معروف‌های علمی؛

تعلیم و تعلم، تلاش علمی، گسترش علم و فناوری، ارتباط با علما و دانشمندان، سیر و سیاحت، اظهار نظر در حد صلاحیت علمی، تفکر و خردورزی، مطالبه دلیل و برهان، سؤال و پرسشگری، نظریه پردازی، پژوهش و تألیف، کتاب خوانی، تجربه اندوزی، بحث و مناظره علمی و ...

مصادیقی از منکرها

الف) منکرات اعتقادی؛

انکار اصول و فروع دین، نفاق، گرایش به باطل، تزلزل اعتقادی، بدعت‌گذاری و ...

ب) منکرات عبادی؛

ترک واجبات الهی، ریای در عبادت، سهل انگاری در انجام واجبات، روزه خواری، شرک در عبادت، دوستی با دشمنان خدا، دشمنی با دوستان خدا و

ج) منکرات اخلاقی؛

حوزه فردی: ابتذال اخلاقی، دروغ، غیبت، تهمت، تکبر و خودبینی، بد اخلاقی، فحاشی، ناسزاگویی، بخل، حسد، سوءظن و

حوزه خانوادگی؛ قطع رحم، بی احترامی به والدین، سهل انگاری در تربیت فرزندان، بی اعتمادی، ناسازگاری، سهل انگاری در تأمین معاش و

حوزه فرهنگی اجتماعی؛ تضعیف فرهنگ اسلامی، تضعیف علم و فناوری، بی هویتی فرهنگی، پذیرش سلطه فرهنگی، ابتذال فرهنگی، خیانت به دیگران، قانون شکنی، چشم چرانی، سوءاستفاده از موقعیت اجتماعی، ظلم به دیگران، تعرض به حریم خصوصی، ایجاد مزاحمت، بی بندوباری، اعتیاد، بی تفاوتی در امور اجتماعی، تبهکاری، اختلاف افکنی، شایعه پراکنی، رانت خواری و

د) منکرات اقتصادی؛

تضعیف اقتصاد جامعه، احتکار، کم فروشی، گرانفروشی، کلاه برداری، دزدی، اسراف و تبذیر، تولید غیراستاندارد، ربا خواری، رانت خواری، زمین خواری و

ه) منکرات سیاسی؛

کمک به دشمنان اسلام، تضعیف نظام اسلامی، نشر اکاذیب، شایعه پراکنی، سیاه نمایی، شرارت و فتنه گری، جاسوسی، اهانت به نظام مقدس جمهوری اسلامی، دشمن تراشی، ایجاد زمینه نفوذ دشمن، همکاری با اجانب، سازش با شرق و غرب و

و) منکرات محیط زیستی؛

قطع درختان، شکار غیرمجاز، آلوده کردن محیط و منابع، برداشت غیرمجاز از منابع آبهای زیرزمینی، جنگل زدایی، بیابان زایی، هدررفت آب و

ز) منکرات نظامی؛

ترک خدمت وظیفه، ترک صحنه دفاع، جاسوسی، عدم رعایت قوانین و سلسله مراتب نظامی، سستی در انجام وظیفه، دشمن هراسی و

ح) منکرات اداری؛

مسئولیت‌گریزی، بی‌انگیزگی، فرافکنی، بدرفتاری با ارباب رجوع، بی‌توجهی به بیت‌المال، اختلاس، پارتی‌بازی، رشوه خواری، تملق و چاپلوسی، تجمل‌گرایی، تبعیض سازمانی، نادیده گرفتن توانایی کارکنان، سوء استفاده از موقعیت و

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. انجام تکلیف از دیدگاه امام خمینی به چه معناست؟
۲. چرا مقام معظم رهبری این فریضه را یک تکلیف می‌داند؟
۳. قصد قربت، شرط انجام این فریضه است یا شرط رسیدن به ثواب؟
۴. رابطه امر به معروف با دیگر واجبات چگونه است؟
۵. امر به معروف و نهی از منکر چند قسم دارد؟

درس سوم

وجوب و شرایط امر به معروف و نهی از منکر

اهداف درس:

انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:

۱. شناخت احکام ضروری امر به معروف و نهی از منکر
۲. وجوب امر به معروف و نهی از منکر برای همگان
۳. شناخت شرایط چهارگانه امر به معروف و نهی از منکر
۴. تقویت انگیزه دینی در اجرای آداب، سنن و احکام اسلامی.

وجوب امر به معروف و نهی از منکر بر همگان

- امر به معروف و نهی از منکر دو فرع از فروع دین اسلام است. اصل وجوب این دو بر همه مسلمانان قطعی بوده و هیچ‌گونه اختلاف و تردیدی در آن وجود ندارد و از این رو انکار آن انکار ضروری دین^۱ و موجب کفر و خروج از اسلام می‌گردد.

- امام خامنه‌ای می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر از واجبات و فرایض بسیار مهم و بزرگ اسلامی به شمار می‌رود و افرادی که این فریضه بزرگ الهی را

۱. ر. ک. امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۱۷.

ترک می‌کنند یا در برابر آن بی‌تفاوتند گناهکار خواهند بود و کیفری سخت و سنگین در انتظار آن‌هاست. امر به معروف و نهی از منکر نه تنها به اتفاق فقه‌های اسلام واجب است بلکه اصل و جوب آن جزو ضروریات دین مبین اسلام به شمار می‌آید.^۱

– هدف از این دو فریضه، تحقق و اقامه معروف‌ها و نابودی منکرهاست و تا زمانی که این هدف تحقق نیافته بر همه مسلمانان امر به معروف و نهی از منکر واجب است، اما به مجرد این‌که معروف محقق شود و یا منکر از بین برود و جوب امر به معروف و نهی از منکر در مورد آن ساقط می‌شود.^۲

– امر به معروف و نهی از منکر واجب کفائی است و اگر بعضی از افراد به این وظیفه عمل کنند، از دیگران ساقط می‌شود، ولی بر همه لازم است اگر با فعل حرام و ترک واجبی مواجه شدند بی‌تفاوت نباشند و انزجار خود را با گفتار و کردار ابراز نمایند و این مقدار واجب عینی است.

– اگر شخصی یا اشخاصی قیام به انجام وظیفه نمودند، ولی کاری از پیش نبردند، ولیکن احتمال می‌رود که اگر دیگران نیز همکاری کنند مؤثر واقع شود، بر آنان واجب است که در صورت اجتماع شرایط همکاری نمایند.

– امر به معروف و نهی از منکر از اموری است که بر همه واجب است. چیزی نیست که بر یکی واجب باشد و بر دیگری نه، شما نباید بگویید که

۱. واجب فراموش شده، ص ۷۲ به نقل از رساله آموزشی، ج ۱، ص ۳۲۹.

۲. امام خمینی: الاقوی ان وجوبها کفایی فلو قام به من به الکفایة سقط عن الاخرین و الاکان الكل مع اجتماع الشرايط تارکین للواجب (تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۱۸)؛ صاحب جواهر: و وجوبها علی الکفایة و حیثین فیسقط بقیام من فیه غناء و کفایة کما هو خیرة السید و الحلبي و القاضی و الحلی و الفاضل و الشهدین و المحقق الطوسی فی التجرید و الارذبیلی و الخراسانی و غیرهم (جواهر الکلام ۲، ص ۳۵۹).

خوب، من که خطیب نیستم، من که اهل منبر نیستم. شما اهل این هستید که در خانواده‌تان با پسران و با دخترتان و با عیالتان، با آن کسی که رفیق شما هست، می‌توانید که حرف را بنزید. همین مقدار شما مکلفید. (۸۵/۱۰/۲)

- امر به معروف و نهی از منکر بر همه ملت واجب است. اگر یک آدمی در یک پادگانی یک عملی کرد که برخلاف وظیفه بود، باید اطلاع بدهید. (۵۹/۶/۱۱)

- جلوگیری از منکرات بر همه مسلمین واجب است. سفارش به حق که امر به معروف است بر همه مسلمین واجب است. شما و ما موظفیم که هم در تمام اموری که مربوط به دستگاه‌های اجرایی است امر به معروف کنیم و اگر اشخاصی پیدا می‌شوند که خلاف می‌کنند معرفی کنیم و مشکلات را هم تحمل کنیم.^۱

- وجوب امر به معروف و نهی از منکر، بر هر مکلف نسبت به خانواده و نزدیکانش شدیدتر است، بنابراین اگر کسی در خانواده و نزدیکان خود نسبت به واجبات دینی، از قبیل نماز و روزه و خمس و ... بی‌توجهی و سبک شمردن احساس نماید و نسبت به ارتکاب محرمات از قبیل غیبت و دروغ، بی‌مبالاتی و بی‌باکی ببیند، باید با اهمیت بیشتری، با مراعات مراتب سه‌گانه امر به معروف و نهی از منکر، جلو کارهای زشت آن‌ها را بگیرد و آن‌ها را با انجام کارهای خوب دعوت نماید.

- در وجوب انکار منکر فرقی نیست بین این که آن منکر گناه کبیره باشد یا گناه صغیره.

- برای کسی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کند عدالت شرط نیست و نیز شرط نیست که خودش بدانچه امر می‌کند، عمل نموده و آنچه را که نهی می‌کند ترک نموده باشد. پس اگر خودش واجبی را ترک می‌کند، همچنان که واجب است

۱. امام خمینی * - تبیان دفتر بیست و یکم (امر به معروف نهی از منکر) (۵۹/۱۰/۱۱)

خودش به آن عمل کند واجب است که به دیگر تارکان نیز امر به انجام آن واجب بنماید. همچنین اگر خودش عمل حرامی را مرتکب می‌شود، واجب است بر او که دیگران را از ارتکاب آن نهی کند، همچنان که واجب است خودش آن فعل حرام را ترک نماید.

شرائط چهارگانه امر به معروف و نهی از منکر

از مسائل بسیار مهم در کلمات فقهای عظیم الشان اسلام، تبیین شرائط امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. ایشان در کتاب‌های فقهی استدلالی و رساله‌های عملیه فتوائی خود، چهار شرط را برای وجوب امر به معروف و نهی از منکر ذکر فرموده‌اند. این چهار شرط بیانگر این است که در چه شرایطی امر به معروف و نهی از منکر واجب می‌باشد و در چه شرایطی واجب نیست.

الف. علم و آگاهی

آموختن شرایط امر به معروف و نهی از منکر و موارد وجوب و عدم وجوب و جواز و عدم جواز آن واجب است تا این که شخص در انجام این دو وظیفه الهی، خودش دچار منکر و خلاف شرع نگردد.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: مسئله امر به معروف و نهی از منکر مثل نماز است یاد گرفتنی است باید بروید یاد بگیرید مسئله دارد که کجا و چگونه باید امر به معروف و نهی از منکر کرد.

آمر به معروف و ناهی از منکر باید دو نوع علم داشته باشد:

اولاً: باید معروف و منکر را بشناسد، زیرا کسی که نمی‌داند فلان عمل معروف است یا منکر، و آگاهی ندارد چه چیزی حرام و چه چیزی واجب است، چگونه امر به معروف و نهی از منکر کند، به چه چیزی امر کند و از چه چیزی نهی نماید؟

ثانیاً: باید شخصی که معروف را ترک کرده و شخصی که منکر را انجام داده به طور دقیق بشناسد و بداند کدام فرد یا گروه یا مسئول، معروف را ترک کرده و یا مرتکب منکر شده است؟ در واقع کسی که تارک معروف و عامل به منکر را دقیقاً نمی‌شناسد، به صرف حدس و گمان و احتمال، امر به معروف و نهی از منکر بر او واجب نمی‌شود بلکه چه بسا در برخی از موارد حرام هم باشد.

به‌عنوان مثال، کسی که می‌خواهد فردی را از غیبت نهی کند باید معنای غیبت و حدود غیبت حرام و موارد استثنای آن را بخوبی بداند، زیرا چه بسا مورد از استثنائات حرمت غیبت باشد^۱ و از کسی سخن می‌گوید که غیبتش برای او جائز است.

مثلاً غیبت‌کننده فرد مظلومی است که ظلمی در حق او شده، بویژه اگر راهی جز این برای دفاع از حق خود نداشته باشد. اینجا کسی حق ندارد او را از عملش نهی کند، بلکه چه بسا خود این نهی بیجا، یک منکر باشد، زیرا چنین غیبتی جائز، بلکه گاهی واجب باشد.

پس تا انسان یقین به منکر و کار حرام پیدا نکرده بی‌جهت نباید شخصی را نهی نماید و حق ندارد فعل حرام را به او نسبت دهد و به طور قطع بگوید: (کار حرام انجام نده)، چرا که ممکن است عمل فرد در واقع حرام نباشد. یا مثلاً اگر دید کسی در ماه مبارک رمضان تظاهر به روزه خواری می‌کند و احتمال بدهد او عذر شرعی دارد بجای این که به او بگوید چرا روزه نمی‌گیری بگوید تظاهر به روزه خواری نکن و حرمت ماه خدا و مؤمنان روزه‌دار را حفظ نما. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «صَاحِبُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ يَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يَكُونَ عَالِمًا بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ»^۲ امر به معروف (و ناهی از منکر) نیازمند آن است که حلال و حرام را بشناسد.»

۱. در بعضی موارد، غیبت حرام نیست که موارد آن در فقه معین شده است.

۲. مصباح الشریعه، ترجمه مصطفوی، ص ۲۷۲.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: البته به شما بگویم عزیزان من منکر را باید بشناسید چیزهایی ممکن است به نظر بعضی منکر بیاید در حالی که منکر نباشد، باید معروف و منکر را بشناسید واقعاً باید بدانید این منکر است.^۱

بنابراین نهی از منکر کردن کسی که نمی‌دانیم کارش حرام است یا نه (مثلاً معلوم نیست موسیقی‌ای که گوش می‌دهد از نوع مبتذل و حرام است یا حلال) واجب بلکه جایز نیست.^۲

برای انجام امر به معروف و نهی از منکر لازم نیست که آمر و ناهی تمام معروف‌ها و منکرات را کامل بشناسد و سپس اقدام کند (که این شناخت برای غالب افراد آسان و مقدور نمی‌باشد) بلکه در هر موردی که می‌خواهد اقدام کند باید نسبت به همان مورد علم به معروف و منکر بودنش داشته باشد. مثلاً اگر دید یکی از واجبات عالمانه و عامدانه ترک می‌شود یا حرامی انجام می‌گیرد که او علم به وجوب یا حرمت آن دارد باید اقدام به امر به معروف و نهی از منکر بنماید [گرچه همه واجبات و محرمات را نشناسد] و در مصداقی که علم به وجوب و حرمت ندارد نباید اقدام کند.^۳

البته این به معنای شانه خالی کردن از زیر بار مسئولیت انجام این دو فریضه نیست. به عبارت دیگر، کسی نباید به بهانه ندانستن، خود را از انجام وظیفه شرعی امر به معروف و نهی از منکر معاف ببیند. بله، از آنجا که تجسس از حال افراد جائز نیست، لازم نیست در خصوص افراد تحقیق کند تا معلوم شود چه کسی معروف را ترک کرده و چه کسی منکر را انجام داده است.

۱. ۱۳۸۲/۲/۲۲ دانشگاه تهران؛ پرسش و پاسخ.

۲. واجب فراموش شده، ص ۷۳ به نقل از رساله اجوبه الاستفتانات، ص ۱۰۵۷-۱۰۵۹ و ۱۰۶۷.

۳. برای آگاهی از مسائل دیگر رجوع شود به اجوبه الاستفتانات مقام معظم رهبری و تحریرالوسیله امام خمینی.

ب. احتمال تاثیر

فلسفه امر به معروف و نَهْي از منکر احیای خوبی‌ها، ارزش‌ها و واجبات شرعی و نیز جلوگیری از زشتی‌ها، ضد ارزش‌ها و محرمات است. از این رو شرط دوم در امر به معروف و نَهْي از منکر، اثربخشی و تأثیرگذاری آن است و این احتمال وجود داشته باشد که با این امر به معروف و نَهْي از منکر که صورت می‌گیرد آن شخصی که مرتکب منکر شده یا معروف را ترک کرده، به خود بیاید و یا مجبور به تغییر وضعیت گردد، مثلاً از عمل منکرش دست بکشد. اما اگر ببیند امر و نَهْي او تأثیر ندارد، امر به معروف و نَهْي از منکر بر او واجب نیست، مثل این که شخصی معاند است، یعنی عمداً و از روی لجبازی آن کار را انجام می‌دهد و به هیچ وجه از کار زشتش دست نمی‌کشد.

پس اگر در موردی آمر یا ناهی علم قطعی و یقینی داشته باشد که هیچ‌گونه اثری بر عملش مترتب نیست^۱ [اگر چنین قطعی واقعاً حاصل شود] امر به معروف و نَهْي از منکر مصداق نداشته و واجب نمی‌باشد. البته در همین موارد نادر هم نباید بی تفاوت بود و باید به دنبال راه‌های اثرگذاری رفت، مثلاً اگر دید امر و نَهْي خود او اثر ندارد ولی اگر دیگری بگوید اثر می‌کند باید از آن فرد بخواهد که او امر به معروف و نَهْي از منکر کند^۲ یا اگر دید گفتن اثر ندارد اما با نوشتن اثر می‌کند باید به صورت کتبی امر به معروف و نَهْي از منکر نماید و یا اگر دید با گزارش به مسئولان می‌تواند جلوی منکری را بگیرد و یا معرفی را احیا کند باید اقدام نماید

۱. زمانی اقدام به امر و نَهْي واجب می‌شود که احتمال تأثیر امر به معروف و نَهْي از منکر در مورد آن

شخص داده شود؛ اجوبه الاستفتانات، ص ۱۰۵۷.

۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۲۲، مسأله ۱۰.

و یا اگر دید امر به معروف و نهی از منکر او در شخص معینی اثر ندارد اما در دیگران اثر دارد باید اقدام کند.^۱

البته باید توجه داشت گاهی این گونه است که اگر فقط یک نفر امر به معروف و نهی از منکر کند بی تأثیر است و شخصی که مرتکب منکر و تارک معروف است ترتیب اثر نمی‌دهد و اعتنا نمی‌کند، ولی اگر افراد متعددی او را امر به معروف و نهی از منکر کنند مؤثر واقع می‌شود و یا افراد زیادی و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف به تدریج او را امر و نهی کنند تأثیر می‌پذیرد. در چنین حالاتی به تناسب مورد هر کس باید به وظیفه‌اش عمل کند.

- اگر بداند و یا احتمال دهد که امر و یا نهی او با تکرار مؤثر می‌شود، واجب است تکرار کند.

- اگر بداند و یا احتمال دهد که اگر در حضور جمعی او را نهی از منکر کند مؤثر می‌شود، نه در خلوت، اگر فاعل کسی است که علناً گناه می‌کند واجب است او را بین جمع نهی کند و در غیر این صورت وجوب نهی از منکر بلکه جواز آن محل اشکال است.

- اگر بداند که فلان شخص تصمیم گرفته فلان گناه را مرتکب شود و احتمال دهد که اگر او را نهی کند مؤثر واقع می‌شود، واجب است نهی کند.

- اگر در موردی هم احتمال تأثیر بدهد و هم احتمال خلاف آن را، یعنی بدتر شدن را، ظاهراً امر به معروف و نهی از منکر واجب نیست.

نسبت به این شرط توجه به چند نکته لازم است:

۱. لو عَلِمَ أَنَّ أَمْرَهُ وَ نَهْيَهُ بِالنَّسْبَةِ إِلَى التَّارِكِ وَ الْفَاعِلِ لَا يُعْتَرُ لَكِنْ يُؤْتَرُ بِالنَّسْبَةِ إِلَى غَيْرِهِ بِشَرْطِ عَدَمِ تَوْجِهِ الْخُطَابِ إِلَيْهِ وَ جِبْ تَوْجِهِهِ إِلَى الشَّخْصِ الْأَوَّلِ بَدَاعِي تَأْتِيهِ فِي غَيْرِهِ (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۲۲، مسأله ۹).

۱. در وجوب امر به معروف و نَهی از منکر اندک احتمال تأثیر کافی است و لازم نیست که قطع و یا حتی ظنّ به تأثیر داشته باشد و به تعبیر دیگر تنها در صورتی وجوب امر به معروف و نَهی از منکر ساقط می شود که یقین و علم قطعی داشته باشد که هیچ گونه اثری بر آن مترتب نبوده و لغو می باشد.

۲. تأثیر لازم نیست فوری باشد بلکه اگر امر به معروف و نَهی از منکر احتمال تأثیر در آینده هم داشته باشد واجب می باشد، زیرا گاهی ممکن است عاصی در زمان امر به معروف و نَهی از منکر از روی لجاجت نپذیرد اما این تذکار در اعماق جان او قرار گرفته و ممکن است در آینده متنبه شود و همین برای امر به معروف و نَهی از منکر کفایت می کند.

۳. اگر امر به معروف در عاصی اثر نداشته باشد اما در جامعه مؤثر باشد، مثل این که فضا را ارزشی و برای مرتکبین منکر ناامن کند و یا در افراد دیگر اثر کند باز هم واجب است و خود این که فرهنگ مسئولیت همگانی و نظارت عمومی بوسیله امر به معروف و نَهی از منکر احیا شود یک اثر بزرگ است. بعلاوه مؤمن دلسوز و اصلاحگر دینی همواره باید به دنبال یافتن راهکارها و شیوه‌هایی باشد که امر و نَهی او اثر کند نه این که وقتی دید یک روش اثر نمی کند این دو فریضه بزرگ را ترک نماید.^۱

اگر دختر با حجابی یک دوست بدحجاب دارد و امر به معروف او اثر ندارد، آیا باید با او قطع رابطه کند؟

اگر ترک رابطه با او اثر داشته باشد و اصلاح می شود و حجابش را مراعات می کند، بله واجب است. گاهی وقت‌ها نیز برعکس است، یعنی گرم گرفتن و

۱. برای شرط تأثیرگذاری و موارد آن مسائل متعددی وجود دارد که می توان به تحریرالوسیله امام خمینی و اجوبة الاستفتانات یا رساله آموزشی امام خامنه‌ای مراجعه کنید.

محبت کردن و بعد تذکر دادن بیشتر اثر می‌کند و باید از این راه وارد شد، اما اگر قطع ارتباط اثر ندارد و این رابطه برای او مفسده‌ای ندارد اشکالی ندارد.

ج. اصرار و استمرار بر عمل

سومین شرط که فقهای بزرگوار برای امر به معروف و نهی از منکر ذکر فرموده‌اند این است که بدانیم شخصی که معروف را ترک کرده یا منکری را انجام داده، از رفتار خود پشیمان نشده، بلکه بر آن پافشاری دارد و اگر شرایط فراهم باشد آن کار را ادامه می‌دهد. بنابراین اگر او به خود آید و از کارش پشیمان باشد، دیگر امر به معروف و نهی از منکر واجب نیست، زیرا غرض و نتیجه‌ای که با امر به معروف و نهی از منکر به دنبالش بودیم یعنی بازداشتن از ارتکاب حرام و جلوگیری از ترک واجب، خود به خود حاصل شده است.^۱

د. نداشتن مفسده

شرط چهارم برای امر به معروف و نهی از منکر آن است که در شرایط عادی در نتیجه امر به معروف و نهی از منکر ضرر و زیان بدنی یا مالی یا آبرویی به شخص آمر به معروف و ناهی از منکر یا بستگانش یا سایر مسلمانان وارد نشود. پس اگر در شرایط عادی امر به معروف و نهی از منکر موجب ضرر و خسارات گردد واجب نخواهد بود.

در توجه ضرر فرقی نیست بین ضرر فوری و یا ضرری که بعدها متوجه او شود. بنابراین اگر برسد که به خاطر نهی از منکر ضرری در آینده متوجه او و یا غیر او می‌شود، وجوب نهی از منکر ساقط می‌گردد.

۱. ر. ک. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۲۴ و ۴۲۵؛ واجب فراموش شده، ص ۷۴ به نقل از اجوبة الاستفتانات.

امام خامنه‌ای می‌فرماید: زمانی اقدام به امر و نهی واجب می‌شود که احتمال تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در مورد آن شخص داده شود و ضرری برای خود او نداشته باشد و در غیر این مورد باید تناسب بین ضرر احتمالی و اهمیت معروفی را که به آن امر می‌نماید یا منکری که از آن نهی می‌کند، ملاحظه نماید.^۱ و نیز می‌فرماید: اگر ترس از ضرر منشأ عقلایی داشته باشد مبادرت به امر به معروف و نهی از منکر واجب نیست... ولی سزاوار نیست کسی به مجرد ملاحظه مقام کسی که واجب را ترک کرده و یا مرتکب فعل حرام شده و یا به مجرد احتمال ضرر کمی از طرف او تذکر و موعظه به برادر مؤمن خود را ترک کند.^۲

آری، در بعضی از امور مهم و در شرایط ویژه، مثلاً اگر اساس اسلام در خطر باشد، نه تنها با احتمال ضرر بلکه حتی در صورت علم به ضرر، امر به معروف و نهی از منکر واجب است و به فرموده امام راحل علیه السلام (وَلَوْ بَلَغَ مَا بَلَغَ) یعنی ولو به حدی برسد که لازم به نثار جان و مال و آبرو باشد باید به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر اقدام کند و نمی‌تواند به بهانه ضرر، سکوت نماید.

با توجه به این که اگر امر به معروف ضرر جانی داشته باشد واجب نیست، پس حرکت امام حسین علیه السلام چگونه تفسیر می‌شود؟

شارع مقدس نسبت به برخی از واجبات و محرمات اهمیت ویژه‌ای قائل است که حتی فداکردن جان برای آن‌ها باز اهمیت دارد. در تزامن مهم با اهم، مهم باید فدای اهم شود. مثل موردی که جان شخصی در خطر است و می‌خواهند او را بی‌گناه بکشند، حالا من هم بروم جلو و یک سیلی بخورم، اینجا باید رفت جلو و باید جلوی منکر را گرفت. یا مثلاً در دین بدعتی گذاشته می‌شود، اینجا باید بذل مال و جان کرد. اباعبدالله الحسین علیه السلام فرمودند: اگر این وضع و حکومت امثال

۱. اجوبة الاستفتاءات، ص ۱۰۵۷.

۲. همان، ص ۱۰۶۱.

یزید ادامه پیدا کند «فعلى الاسلام السلام» یعنی فاتحه اسلام را باید خواند. پس برای اصل اسلام باید جان‌ها فدا شود. بنابراین، نسبت به مسائلی که شارع مقدس اهمیت بسیار زیادی برای آن‌ها قائل است گاهی این شروط یعنی ضرر مالی، جانی و آبرویی برداشته می‌شود.

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. انجام امر به معروف و نهی از منکر چه حکمی دارد؟ چرا؟
۲. واجب کفایی بودن این فرضیه به چه معناست؟
۳. شرایط امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۴. علم به معروف و منکر به چه معناست؟
۵. شرط احتمال تأثیر را توضیح دهید؟
۶. اصرار و استمرار بر عمل به چه معناست؟
۷. نداشتن مفسده در این باب چیست؟

درس چهارم

مراتب و مراحل امر به معروف و نهی از منکر

اهداف درس:

انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:

۱. شناخت احکام ضروری امر به معروف و نهی از منکر
۲. شناخت مراتب و مراحل سه‌گانه امر به معروف و نهی از منکر
۳. تقویت انگیزه دینی در اجرای آداب، سنن و احکام اسلامی.

مسئله مهم دیگری که باید به آن توجه داشت، مراتب امر به معروف و نهی از منکر است، زیرا غرض از امر به معروف و نهی از منکر انجام واجبات و ترک محرمات است، و این غرض را به سه شکل کلی می‌توان محقق کرد که هر یک، مرتبه‌ای از مراتب امر به معروف و نهی از منکر به شمار می‌رود و هر کدام از این مراتب کلی، خود می‌تواند مشتمل بر مراحل باشد. مراتب و مراحل امر به معروف و نهی از منکر به ترتیب از مرحله ساده و ابتدایی تا مراتب شدید ادامه می‌یابد و در هر مرحله‌ای که غرض و نتیجه حاصل گردد جایی برای مرحله بعدی باقی نخواهد ماند.

۱. مرتبه اظهار قلبی

اولین مرتبه از مراتب امر به معروف و نهی از منکر از طریق رفتار است. منظور از مرحله اظهار قلبی این است که ما نسبت به کارهای زشت یا شایسته، از نظر حالت درونی و احساس قلبی، بی تفاوت نباشیم. مثلاً از کارهای خوبی همچون عبادت، ایثار، عدل، تقوا، صداقت، نوع دوستی، تواضع خوشحال شویم و این صفات و دارندگان آنها را دوست بداریم و برعکس از اموری مانند گناه، دروغ، تقلب، نیرنگ، مردم آزاری، بی نمازی، بدحجابی، بی تفاوتی، حسد، بخل و بی ادبی ناراحت شویم و دارندگان این ویژگی ها را دوست نداشته باشیم.

امام خامنه ای می فرماید: منظور از امر و نهی قلبی، اظهار رضایت یا کرامت قلبی است؛ یعنی مکلف باید رضایت قلبی خود را نسبت به معروف و تنفر و انزجار درونی خود را نسبت به منکر آشکار سازد و از این راه فردی که معرفی را ترک می کند یا منکری را بجا می آورد را به انجام معروف و ترک منکر وادار سازد.^۱

این نشانه سلامت قلب است. اگر مسلمانی متوجه عمل خلاف دیگری شد باید نسبت به او به گونه ای رفتار کند که دست از عمل خود بردارد، مثلاً با روی برگرداندن یا درهم کشیدن چهره، رویگردانی خود را به او برساند تا به راه درست بازگردد؛ زیرا چه بسا افرادی به همین اندازه که تحت فشار روحی قرار گیرند و ببینند مردم به آنها روی خوش نشان نمی دهند متنبه شوند و به راه صواب بازگردند؛ یعنی آمر یا ناهی کاری کند که ناراحتی قلبی خود را از انجام منکر یا ترک معروف آشکار کند تا بلکه آن شخص به خود آید و از خطای خود صرف نظر کند.^۲

۱. واجب فراموش شده، ص ۷۶، به نقل از رساله آموزشی، ج ۱، ص ۳۳۵.

۲. اعیان الشیعه، ص ۴۷۶.

البته باید متذکر شد که اظهار تنفر قلبی از گناه، که مرحله نخست از مراحل سه‌گانه است، واجب کفایی است، اما تنفر قلبی از گناه در هر حال بر همه واجب عینی است و اگر شخصی به این اندازه هم نسبت به انحراف و گناه در جامعه بی تفاوت باشد در حدیث از او به مرده بین زندگان تعبیر شده است. از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «خداوند متعال دو ملک را به سوی شهری فرستاد تا آن شهر را زیر و رو کنند. وقتی به آن شهر رسیدند، مردی را در حال دعا و تضرع دیدند. یکی از آن دو به دیگری گفت: آیا این شخص دعا کننده را نمی بینی؟! جواب داد: دیدم، لکن دستور پروردگارم را اجرا می کنم. او گفت نه! من کاری انجام نمی دهم تا به پروردگار عرضه کنم. پس برگشت و عرضه داشت: در آن شهر بنده ات را در حال عبادت و مناجات دیدم. خداوند فرمود: آنچه را امر کرده ام انجام ده؛ زیرا این مرد هرگز به خاطر من چهره اش رنگ غضب به خود نگرفته است.^۱

۲. مرتبه امر و نهی گفتاری (لسانی)

مرتبه دوم از مراتب امر به معروف و نهی از منکر، تذکر زبانی است؛ یعنی با زبان و گفتار، طرفدار و تبلیغ کننده خوبی ها و خوبان باشیم و نسبت به بدی ها و گناهکاران و تخلفات و منکرات، اعتراض کنیم. گفتن مؤثر است و اساس دعوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هم بر تبلیغ استوار بود.

در این مرحله اگر همه احساس مسئولیت کنند و افراد جامعه با تذکرهايشان عرصه را بر خلفکاران تنگ کنند، قطعا در جلوگیری از فساد و گناه، اثر خوبی خواهد داشت. این مرحله از نهی از منکر نه خرج دارد و نه مشکلات قضایی. تنها گفتن و رد شدن. به فرموده مقام معظم رهبری: «خدای متعال در زبان این اثر را

۱. المحجة البيضاء، ج ۲، ص ۱۰۴.

قرار داده است. در امر و نهی این اثر را قرار داده است. ما چرا این حکمت الهی را درک نمی‌کنیم و حاضر نیستیم از این ابزار الهی استفاده کنیم» و این برای کسی است که مرتبه اول در او تأثیر نمی‌کند.

امام خامنه‌ای خطاب به جوانان دانشجو و دانش‌آموز می‌فرماید: جوانان در محیط خودشان امر به معروف و نهی از منکر کنند، چرا این واجب امر به معروف، امر به کارهای خوب در جامعه اسلامی هنوز اقامه نشده است، نگویید به من چه، او هم نمی‌تواند بگوید به توجه؛ اگر هم گفت شما اعتنا نکنید بعضی خیال می‌کنند تا منکری دیده شد باید با مشت به سراغش بروند؛ نه ما سلاحی داریم که از مشت کارگتر است آن چیست؟! سلاح زبان، زبان از مشت خیلی کارگتر و نافذتر و مؤثرتر است. (۱۳۷۰/۸/۱۵)

تذکر زبانی نیز مراحل دارد، گاهی با نصیحت و گاهی هم با تندی. البته گاهی ممکن است تذکر زبانی در بعضی افراد و یا مواردی مفیدتر باشد که در این صورت، روشن است که بر مرتبه قبل مقدم بوده و بر آن برتری دارد.

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: اگر آمر یا ناهی بداند که از مرحله اول امر به معروف و نهی از منکر نتیجه نمی‌گیرد واجب است از مرتبه دوم (امر و نهی گفتاری) استفاده کند. ایشان برای ایجاد حکومت اسلامی امر به معروف می‌کنند و می‌فرماید: من وظیفه خودم می‌دانم که تذکر به شما بدهم و تا آن اندازه‌ای که صدای من می‌رسد فریاد کنم، تا آن اندازه‌ای که قلم من می‌رسد بنویسم و منتشر کنم. (۵۰/۴/۱)

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای در اهمیت این مرحله می‌فرماید: «در جامعه اسلامی، تکلیف عامه مردم، امر به معروف و نهی از منکر با لسان است. البته نقش مهم‌تر را هم همین زبان دارد. چیزی که جامعه را اصلاح می‌کند، همین نهی از منکر زبانی است. شما به غیر از زبان، هیچ تکلیف دیگری ندارید، نهی از

منکر برای مردم فقط زبانی است، البته برای حکومت این طور نیست. اگر مردم به آدم بدکار، خلافکار، کسی که اشاعه فحشا می کند و می خواهد قُبْح گناه را از بین ببرد بگویند و ده، صد یا هزار نفر و به طور کلی افکار عمومی جامعه روی وجود او سنگینی کند. این برای او، شکننده ترین چیزهاست.»

اگر شخصی خودش مبتلا به گناهی باشد، آیا می تواند در آن مورد، دیگری را نهی از منکر کند؟

نه تنها می تواند، بلکه بعضی از موارد باید حتماً امر به معروف و نهی از منکر کنید ولو خودتان عامل نباشید.

آیا فراگیری یک گناه مثل بدحجابی یا ... ، امر به معروف را در آن مورد ساقط می کند؟

نه تنها باعث نمی شود که تکلیف ساقط شود، بلکه تکلیف سنگین تر هم می شود، چون اگر گناه فردی بود و یک نفر انجام می داد، این آثار سوئی روی جامعه و افراد جامعه نداشت، اما اگر فراگیر شد، اینجا تکلیف سنگین تر می شود. بنابراین فراگیری و عادی شدن گناه در جامعه مجوزی برای ترک امر به معروف و نهی از منکر نیست، ولی گاهی وقت ها به خاطر این شیوع، اثر نمی کند اینجا باید شیوه های دیگری در پیش گرفت.

اگر در شرایطی امر به معروف زبانی جواب ندهد و برخی از نیروهای انتظامی هم کوتاهی کنند تکلیف چیست؟

وقتی که رهبر معظم انقلاب فرموده اند وظیفه عمومی فقط تذکر زبانی است، شما تا حد تذکر زبانی اگر می بینید مؤثر است و شرایط موجود است اقدام کنید؛ بالاتر از آن شما وظیفه ای ندارید.

۳. مرتبه استفاده از قدرت (یدی)

مرتبه سوم از مراتب امر به معروف و نهی از منکر، مرتبه اعمال قدرت است. امام خمینی می‌فرماید: اگر معلوم شد، که طرف، آدم سمجی است و از مرحله اول و دوم نمی‌شود نتیجه گرفت. بایستی از مرحله سوم شروع کرد و با اعمال قدرت وارد شد، منتهی این مرتبه سوم به عهده حکومت اسلامی است.^۱

امام خامنه‌ای می‌فرماید: امر به معروف یک مرحله گفتن و یک مرحله عمل دارد، مرحله عمل یعنی اقدام با دست و بازو. این مرحله امروز به عهده حکومت است. (۱۳۷۱ / ۴ / ۲۳)

استاد شهید مطهری در رابطه با اقدام عملی می‌فرماید: «گاهی طرف در حالی است که نه اعراض و هجران ما تأثیری بر او می‌گذارد، و نه می‌توانیم با منطق و بیان و تشریح مطلب او را از منکر بازداریم، بلکه باید وارد عمل شویم. وارد عمل شدن مختلف است. معنای وارد عمل شدن تنها زور گفتن نیست. کتک زدن و مجروح کردن نیست. البته نمی‌گوییم در هیچ جا تنبیه عملی نشود بلکه مواردی هم هست که جای تنبیه عملی است. اسلام دینی است که طرفدار «حد» است، طرفدار «تعزیر» است، یعنی دینی است که معتقد است مراحل و مراتبی می‌رسد که مجرم را جز تنبیه عملی چیز دیگری بیدار نمی‌کند و از کار زشت باز نمی‌دارد، اما انسان نباید اشتباه کند و خیال کند که همه موارد سختگیری و خشونت است.»^۲

امام خامنه‌ای می‌فرماید: امر و نهی لسانی درجاتی دارد که تا با پایین‌ترین درجه و آرام‌ترین لحن می‌توان به مقصود رسید نباید اقدام به درجه بالاتر کرد. این

۱. تحریر الوسیله، ص ۴۷۹.

۲. کتاب برتر از جهاد، مؤسسه فرهنگی رایان فجر، ص ۷۵، به نقل از حماسه حسینی ج ۲، ص

درجات بر حسب شدت و ضعف و برحسب انواعی که دارند بسیارند، برخی از آن‌ها عبارتند از شادکردن، تذکر دادن، موعظه کردن، پند و اندرز دادن، مصالح و مفاسد و سود و زیان‌ها را بر شمردن، بحث و مناظره کردن، استدلالی سخن گفتن، با غلظت و درشتی حرف زدن، با تهدید صحبت کردن.^۱

من همین امر به معروف و نهی از منکر زبانی را ولو به شکل خیلی راحت و آرام بدون هیچ خشونت و دعوایی واقعاً یکی از معجزات اسلام می‌دانم، مثلاً یک نفر کار خلافی می‌کند می‌گویند آقا شما این کار را نباید می‌کردی. این مطلب را بگو و برو. می‌گوید او برمی‌گردد و دو تا فحش به من هم می‌دهد. خیلی خوب حالا دو تا فحش هم به شما بدهد برای خاطر امر خدا تحمل کنید^۲

- اگر در نهی از منکر از مقدار لازم تعدی کند و این تعدی منجر به آن شود که ضرری بر گناهکار برسد، ناهی از منکر ضامن است و در تعدی خود مرتکب حرام شده است.

البته سخن از این مرتبه سوم و این‌که تحت چه شرایطی و با چه اجازه‌ای نوبت به این مرحله می‌رسد نیاز به بحث بیشتری دارد، ولی قدر مسلم این است که این مرتبه باید با اجازه حاکم شرع و محاکم قضایی باشد و به تنهایی نمی‌توان وارد این مرتبه شد.

سؤال: اگر فرزندان مطیع والدین نباشند، والدین تا چه مرحله‌ای می‌توانند امر و نهی کنند؟

جواب: پدر و مادر می‌توانند و لازم است فرزند را امر و نهی کنند، ولی مقام امر به معروف و نهی از منکر تا همان حد تذکر لسانی باشد نه بیشتر. اما دقت داشته باشید امر به معروف و نهی از منکر به این معنا نیست که همیشه خودمان

۱. واجب فراموش شده، ص ۷۶ به نقل از رساله آموزشی، ج ۱، ص ۳۳۵.

۲. ۴ / ۱۲ / ۱۳۷۷، پرسش و پاسخ با مسئولان نشریات دانشجویی.

مستقیماً به فرد بگوییم. گاهی حتی باید فرد را نزد مشاور ببرند، این خودش می‌شود امر به معروف و نهی از منکر.

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. اظهار قلبی در امر به معروف و نهی از منکر به چه معناست؟
۲. تعبیر مقام معظم رهبری از سلاح زبان چیست؟
۳. نظر امام خمینی در استفاده از قدرت در امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۴. شهید مطهری در رابطه با اقدام عملی در عرصه امر به معروف و نهی از منکر چه دیدگاهی دارد؟
۵. مراتب امر به معروف و نهی از منکر چیست و ترتیب آنها چگونه است؟

درس پنجم

اخلاق در امر به معروف و نهی از منکر

اهداف درس:

- انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:
۱. آشنایی با مباحث اخلاقی در امر به معروف و نهی از منکر
 ۲. چگونه امر به معروف کنیم و آشنایی با شیوه‌های تذکر لسانی (مستقیم و غیرمستقیم)
 ۳. توانمندی و احاطه لازم اعضا به انجام امر به معروف و نهی از منکر و شیوه‌ها و مراحل آن
 ۴. باور به واقعیت‌های موجود مبتنی بر اقتضای زمان و مکان برای انتخاب بهترین شیوه تذکر لسانی، مبتنی بر اصول و مبانی مکتب مقدس اسلام
 ۵. توانایی در جهت تحقق تذکر لسانی در سطح جامعه اسلامی.

چگونه امر به معروف کنیم؟

هم‌اکنون در جامعه ما در چگونگی امر به معروف و نهی از منکر اختلاف است و برداشت‌های گوناگونی از آن وجود دارد. ما معمولاً واژه امر و نهی را با قدرت و برتری همراه می‌سازیم، یعنی این‌گونه فکر می‌کنیم که امر و نهی همیشه از طرف کسی است که می‌تواند به طرف دیگر دستور دهد، مانند امر و نهی شاهان و امیران

به رعیت و فرمانبران. آیا واقعاً معنای امر و نهی این است که یک نفر از جایگاه برتر به دیگری دستوری صادر کند و او را مجبور سازد که کاری را انجام دهد و یا از انجام دادن کاری خودداری کند؟

رابطه خدا با مردم بر دو گونه است: رابطه تکوینی و رابطه تشریحی. در رابطه تکوینی، خداوند کارها را در اختیار خود دارد و با قوانین ویژه کار موجودات جهان را تدبیر می‌کند. رویش گیاهان و زندگی و مرگ انسان‌ها، همه براساس این قوانین اداره می‌شوند، اما در حوزه دین و شریعت، رابطه خداوند با انسان براساس راهنمایی استوار است. خداوند انسان را به عنوان یک موجود آزاد و آگاه به راه راست هدایت می‌کند و نسبت به گمراهی‌ها هشدار می‌دهد. بدیهی است که در چنین رابطه‌ای اجبار و اکراه جایی ندارد، آنچه مهم است گفتگو با انسان است و ابلاغ پیام خداوند و بشارت و انذار، یعنی خداوند با پیام خود انسان را که موجودی است آگاه و آزاد، راهنمایی می‌کند و با هدایت او به راه راست، او را به سرانجام نیک در دنیا و آخرت مؤثره می‌دهد و در عین حال او را هشدار می‌دهد که به بیراهه نرود تا در دنیا و آخرت زیان نبیند. بنابراین امر به معروف و نهی از منکر به معنای مجبور کردن نیست، بلکه به معنای راهنمایی کردن و وادار کردن است و این راهنمایی و وادار کردن اصلاً نیازی به زور و اجبار ندارد.

به همین دلیل لازم است با استناد به آیات و روایات و سیره اهل بیت علیهم‌السلام و عالمان وارسته و نیز تجزیه و تحلیل عقلانی، چگونگی انجام این دو وظیفه بزرگ را در نظام اسلامی تبیین کنیم، تا مبادا کج فهمی عده‌ای و وسوسه‌های کسانی که هدفی جز ایجاد اسلام هراسی ندارند، در ذهن جوانان ما ایجاد شبهه کند.

گام‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر

گام اول: روبرو شدن

- در این گام وقتی با مخاطب مواجه می‌شویم، باید سه نکته را رعایت کنیم:
۱. همیشه توجّه مان به عمل شخص باشد نه خود شخص، یعنی نفس عمل وی برای ما اهمّیت داشته باشد، تا سبب تحقیر وی نشود.
 ۲. رفتار عینی و شهودی را با رفتارها یا کردارهایی که ذهنی است مقایسه نکنیم. مثلاً اگر در دست شخصی سیگار دیده شد فوراً قضاوت نکنیم که او یک فرد معتاد است.
 ۳. رفتار ناپسند وی را به موارد قبلی مرتبط نسازیم و از آن یک نتیجه‌گیری کلی برای تعیین شخصیت وی ننماییم.

گام دوم: تشخیص

این گام مهم‌ترین بخش از مراحل اجرای امر به معروف و نهی از منکر است، مانند کار یک پزشک که اگر بیماری را خوب تشخیص ندهد، تجویز داروی غلط وی، جان بیمار را به خطر می‌اندازد.

در این مرحله چهار نوع تشخیص صحیح باید مورد توجه قرار گیرد:

۱. تشخیص معروف و منکر بر اساس فطرت، عقل، شرع و عرف. در این نوع تشخیص باید دو طرف (آمر و عامل) نسبت به معروف و منکر بودن یک چیز اتفاق نظر داشته باشند؛ زیرا در غیر این صورت آستانه پذیرش کم می‌شود. مثلاً می‌دانند غیبت گناه است، اما آیا این سخنی که گفته غیبت محسوب می‌شود یا نه؟
۲. تشخیص زمان و موقعیت
۳. تشخیص چگونگی برخورد

برای انجام امر به معروف و نهی از منکر چهار نوع برخورد به ترتیب اولویت امکان پذیر است:

الف) غیر مستقیم غیر کلامی (ب) غیر مستقیم کلامی (ج) مستقیم غیر کلامی
د) مستقیم کلامی

۴- تشخیص آمادگی پذیرش در طرف مقابل

البته این اصل برای زمانی است که گفتگو با خطاکار نیاز به بحث و استدلال دارد، که اگر مخاطب آمادگی شنیدن سخن آمر یا ناهی را نداشته باشد گفتار بی تأثیر خواهد بود و گاهی نتیجه عکس حاصل می شود.

گام سوم: تذکر مستقیم کلامی

برای توفیق بیشتر در این مرحله، رعایت شیوه های صحیح امر به معروف و نهی از منکر با تذکر زبانی که در بخش های بعدی بیان می شود ضروری است:

گام چهارم: پاسخ مخاطب به واکنش (آمر و ناهی) و عمل متقابل آمر و ناهی به مخاطب

مخاطب (خطاکار) احتمالاً در پاسخ به گفتار و برخورد (آمر و یا ناهی) یکی از واکنش های زیر را نشان خواهد داد که آمر یا ناهی باید متناسب با آن ها برخوردی عاقلانه داشته باشد.

۱. خاطی تذکر را می پذیرد و به آن عمل می کند.

- در این حالت، آمر یا ناهی باید حتماً از او تشکر نماید، حتی اگر به همه

تذکر هم عمل ننماید.

۲. تذکر را می پذیرد و به آن عمل می کند، اما این کار را با اکراه انجام می دهد

و با نق زدن همراه می سازد.

- در این حالت باید آمر و ناهی از او تشکر نماید و تق زدن‌های وی را صبورانه تحمل نماید.

۳. خطاکار تذکر را در ظاهر می‌پذیرد، اما به آن عمل نمی‌کند.

- در این حالت هم بهتر است تشکر کرد، بدون این‌که بر تذکر خود اصرار نماییم، مگر این‌که احساس کنید مخاطب منتظر توضیح یا استدلال شماست که باید برایش توضیح بیشتری داد.

۴. تذکر را نمی‌پذیرد، اما برخوردی هم انجام نمی‌دهد. یا با سکوت قضیه را پشت سر می‌گذارد و یا ممکن است نگاهی از روی ناراحتی و عصبانیت هم بکند. - در اینجا بهتر است سکوت او را با سکوت جواب داد و ناراحتی او را با ناراحتی متقابل پاسخ نداد.

۵. تذکر را نمی‌پذیرد و با پاسخ‌های سر بالا یا بی‌ربط، یا بهانه‌گیری موضوع را از سر خود باز می‌کند.

۶. تذکر را نمی‌پذیرد و با تندی پاسخ می‌دهد و حتی ممکن است ناسزا بگوید.

- در این صورت نباید مقابله به مثل کرد و با حفظ آرامش و متانت از محیط دور شد و از طریق ضابطان و مسؤلان مربوط موضوع را دنبال کرد تا سبب جرأت و جسارت خطاکار نشود.

شیوه‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر

اؤل: حفظ شخصیت و کرامت انسانی خطاکار

در برخورد با یک لغزشکار نباید از طریق توهین، به شخصیت وی لطمه وارد ساخت. حتی تذکر نباید در حضور دیگران باشد چون انسان به‌گونه‌ای است که اگر شخصیتش مورد توهین و بی‌احترامی قرار گیرد، از خود واکنش نشان خواهد

داد و دیگر حرف ما در او تأثیری نخواهد داشت. از این رو تذکر باید از هرگونه تحقیر، اهانت و ضایع کردن طرف به دور باشد، چون در هر حال حفظ حرمت افراد و آبروی مسلمانان، حتی کسی که مرتکب منکری شده است واجب می‌باشد. نقل شده که مرحوم میرزای شیرازی در مجلسی حضور داشت که شخصی منبر رفت و روایتی یا مرثیه‌ای را خواند که سند صحیحی نداشت، اما مرحوم میرزا در آن مجلس چیزی نفرمود. بعد یکی از دوستان به ایشان اعتراض کرد که چرا نهی از منکر نکردید؟ ایشان فرموده بود که حفظ آبروی مسلمان از این نهی از منکر فوری، لازم‌تر است و من می‌توانستم در پنهانی هم به او بگویم و لزومی نداشت که جلو مردم آبرویش را بریزم. به هر حال راه تقوا راه باریکی است و باید توجه داشت که انسان فریب هواهای نفسانی را نخورد.

البته از آن طرف هم باید مواظب باشیم که احتیاط کردن در این مسائل موجب ترك امر به معروف و نهی از منکر نشود، مثلاً بگوئیم من می‌ترسم قصدم خالص نباشد پس چیزی نمی‌گویم! مبدا چنین وسوسه‌هایی انسان را از انجام وظایف واجب باز بدارد.

دوم: جلب اعتماد مخاطب

رفتار آمر و ناهی باید آنقدر صمیمانه باشد که اعتماد طرف مقابل را جلب نماید. امام علی علیه السلام می‌فرماید: دل‌های مردم وحشی است، پس هرکس که آن قلوب را جذب کند به او روی خواهند آورد.^۱

امام خمینی می‌فرماید: سزاوار است امر به معروف و ناهی از منکر در چگونگی امر و نهی کردن و مراتب آن همانند پزشک معالج مهربان و پدر دلسوز مهربان باشد و تنها مراعات حال و وضعیت شخص مبتلا به آلودگی را بکند

۱. نهج البلاغه، حکمت ۴۷.

به‌گونه‌ای که انکار و نهی او هم لطف و رحمت خاص و ویژه‌ای برای خود مرتکب باشد و هم لطف و رحمت عمومی برای جامعه و امت باشد و آمر و ناهی شایسته نیست که قصد و نیتی غیرخدا و رضایت او داشته باشد و سزاوار است عمل خود را از هرگونه آمیخته شدن به هواهای نفسانی و خود برترینی خالص و منزّه نماید و خود را بی‌عیب و نقص و بالاتر از مرتکب (خلاف) نداند.^۱

داستانی آموزنده

سبیل‌های پر پستی داشت. یک کمونیست دو آتش بود. از مدت‌ها پیش در سلول انفرادی حبس بود. بعد از ۱۷ شهریور ۵۶ زندان، حسابی شلوغ شد، طوری که تمام سلول‌های انفرادی را پر کردند یا آن‌ها را دو نفره کردند. آن شب روی سکوی سلول خواب بود، که با صدای ناگهانی باز شدن در، از خواب پرید. پتورا کنار زد و نگاه کرد. مأموران زندان، پیرمرد روحانی سیدی را وارد اتاق کردند. لاغراندام بود.

مرد زندانی، عمامه را که سر پیرمرد دید دوباره پتورا به خودش پیچید و خیلی زود خوابش برد. صبح زود قبل از طلوع آفتاب، حس کرد دستی به آرامی صورتش را نوازش می‌دهد. چشم باز کرد. پیرمرد بالای سرش بود، از جا بلند شد و با تعجب او را نگاه کرد.

- آقای عزیز نمازتان قضا نشود. مرد با عصبانیت گفت: - من کمونیست هستم، نماز نمی‌خوانم. پیرمرد با لحنی آرام گفت: پس خیلی ببخشید. معذرت می‌خواهم. شما را بد خواب کردم. مرا عفو کنید. مرد اخم کرد و بی‌آنکه جوابی بدهد دوباره دراز کشید و چشمانش را بست ولی خوابش نبرد. پیرمرد مشغول خواندن نماز صبح شد. صدای نماز و صوت قرآنش برای مرد زندانی گوش‌نواز و دلنشین بود. بعد از آن بلند شد و روی سکو نشست. پیرمرد لبخند زنان گفت:

۱. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۳۴، مسأله ۱۴ از مسائل مرتبه سوم امر به معروف و نهی از منکر.

- باز هم بابت قضیه صبح که از خواب بیدارتان کردم معذرت می‌خواهم. چقدر مؤدب و مهربان بود. آنقدر که مرد کمونیست را از بدخلقی صبح زود پشیمان کرد. از روی سکو پایین آمد و گفت:

- آقا دیگه کافیه، چوب‌کاری نکنید. شما سن بالایی دارید. تشریف بیاورید روی سکو، من پایین می‌روم.

- پیرمرد همان‌طور که کف سلول نشسته بود، پاسخ داد: نه! جای من خوب است راحت باشید.

پیرمرد را بردند. دل مرد زندانی گرفت. به او عادت کرده بود. به صورت مهربان و لبخند گرم پر محبتش و به حرف‌های قشنگی که می‌زد. به صداقت و صمیمیتش. اینقدر به او احترام کرده بود که دست آخر شرمندeh اش کرد. در طول عمرش با یک چنین شخصیت بزرگواری روبرو نشده بود. روزی که پیرمرد را بردند، و برای او غذا آوردند از مأمور پرسید: این پیرمرد سید کیست؟ جواب داد: دستغیب شیرازی. مأمور رفت. مرد به غذایش دست نزد، اشتها نداشت. چهره زیبا و نورانی پیرمرد از خاطرش محو نمی‌شد. آرام زیر لب زمزمه می‌کرد: دستغیب، نه آقای دستغیب، آقای دستغیب شیرازی.^۱

سوم: در سطح طرف صحبت کردن

پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «إِنَّا مُعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرِنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ»؛^۲ یعنی «ما گروه پیامبران مأمور شده‌ایم که با مردم به اندازه عقل خودشان سخن بگوییم.»

۱. از کتاب سربازان خدا، به نقل از از یادواره شهید دستغیب، انتشارات کانون تربیت، ص ۲۸.

۲. اصول کافی، ج ۱، ص ۲۷، حدیث ۱۵.

قرآن کریم در آیه «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»^۱ می‌فرماید: با یک دسته باید با حکمت و استدلال صحبت با گروه دیگر با موعظه و نصیحت سخن گفت و با یک عده نیز باید با مجادله برخورد نمود، چون غرض فهماندن مطلب به طرف مقابل است نه اظهار فضل.

چهارم: در نظر گرفتن وضعیت روحی و روانی افراد

امر به معروف و نهی از منکر باید در موقعیتی مناسب انجام گیرد تا تأثیرگذار باشد. به طور مثال زمانی که آمر یا ناهی یا خطاکار، عصبانی، گرسنه، تشنه، خسته یا بی‌حوصله و ناراحت باشند یا آمر و ناهی نسبت به موضوع آگاهی لازم را نداشته باشد یا زمانی که خطاکار، مشغول کاری است که از نظر خودش مهم است، در چنین مواردی امر به معروف و نهی از منکر تأثیر ندارد.

امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالَاً وَإِدْبَاراً فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَاحْمِلُوهَا عَلَى التَّوَافُلِ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاقْتَصِرُوا بِهَا عَلَى الْفَرَائِضِ»^۲؛ یعنی «همانا برای قلوب اقبالی و ادباری است. هرگاه قلب حالت پذیرش دارد، می‌توانید او را به انجام مستحبات و ادارید ولی هرگاه حالت آمادگی نداشت، فقط به انجام واجبات اکتفا کنید.»

ملاحظه می‌شود که شرع مقدّس، حتی حالت آمادگی روحی فرد را برای عبادت هم مدّ نظر داشته، تا مبادا عمل مستحبّی هم با اکراه انجام گیرد، لذا برای موعظه و نصیحت هم لازم است، موقعیت و شرایط مخاطب را در نظر گرفت. چون در غیر این صورت تأثیری بر گفتار نخواهد بود.

۱. نحل، آیه ۱۲۵؛ [مردم را] با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن، و با آنان به

نیکوترین شیوه به بحث [و مجادله] پرداز.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۳۰۴.

پنجم: رعایت نزاکت و ادب در برخورد

امر به معروف و نهی از منکر باید مؤدبانه انجام گیرد و از کلمات زیبا، مثبت و درست استفاده شود و چه بهتر با سلام آغاز گردد و با صدای بلند و دستوری حرف نزنیم و به مخاطب به طور خیره نگاه نکنیم. همچنین امر به معروف به دور از منت گذاشتن، مسخره کردن و بزرگنمایی باشد. خداوند در قرآن مجید خطاب به پیامبر اکرم ﷺ می فرماید: «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ»^۱؛ یعنی «ای رسول ما! تو آزار و بدی‌های امت را به آنچه نیکوتر است دفع کن. ما جزای گفتار آن‌ها را بهتر می دانیم.» و در آیه‌ای دیگر می فرماید: «هرگز نیکی و بدی در جهان یکسان نیست. (ای رسول) همیشه بدی مردم را به بهترین پاداش ده تا همان کسی که گویی با تو در خصومت است، دوست و خویش تو گردد.»^۲

ششم: محترم شمردن عقاید افراد

قرآن شریف در مقابله با مسلمانانی که به بت پرستان و بت‌های آنان توهین می کردند، می فرماید: «شما مؤمنان بر آنان که غیر خدا را می خوانند دشنام ندهید. تا مبدا آن‌ها هم از روی دشمنی، خدا را دشنام دهند. و همچنین ما عمل هر قومی را در نظرشان زینت داده‌ایم. پس بازگشت آن‌ها به سوی خداست و خداوند آنان را به کردارشان آگاه می گرداند.»^۳

در جنگ صفین وقتی مسلمانان به لشکریان معاویه ناسزا می گفتند، امام علی علیه السلام از این عمل ناراحت شد و فرمود: «من برای شما نمی پسندم که توهین

۱. مؤمنون، آیه ۹۶.

۲. وَ لَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ؛

فصلت، آیه ۳۴.

۳. انعام، آیه ۱۰۸.

کنید، لیکن اگر به جای توهین، اعمال ناشایست آنان را توصیف کنید و حالات و احوال آنان را بازگو نمایید به صواب نزدیک‌تر است و در عذر آوردن مفیدتر.^۱ به اتفاق شهید آیت‌الله بهشتی و محمدرضا (فرزند ارشد ایشان) نزدیک قبرستان قدم می‌زدیم. می‌دانستم که قبر مارکس هم آنجاست. گفتم این دو تا سگ هم دارند می‌روند سر قبر مارکس فاتحه بخوانند و به دو تا سگی که داشتند کمی دورتر می‌رفتند اشاره کردم. آیت‌الله بهشتی بلافاصله نهی از منکر نموده و رو به من کرد و گفت: اگر ما با فکر مارکس مخالف هستیم نباید به او توهین کنیم. ادب در کلام لازم است چه فرد کافر باشد چه مسلمان.^۲

هفتم: باید تذکر از نکات مورد اتفاق شروع شود و از راه مقایسه ادامه یابد

در برخورد با یک خانم بدحجاب می‌توان سؤال کرد: آیا شما قبول دارید که انسان هستیم؟ پاسخ می‌دهد آری. آیا قبول دارید انسان مثل حیوان نیست و نظام انسانی قانون و ضوابط اخلاقی دارد؟ که جواب حتماً مثبت است. آیا انسان با عفت ارزش دارد یا انسانی که مراعات عفت را نمی‌کند؟ جواب می‌دهد انسان با عفت. و به همین ترتیب این سؤال‌ها را ادامه دهیم و نیز با مقایسه زیبایی‌ها و زشتی‌ها به جایی برسائیم که نشان دهیم این رفتارها با آنچه خود اقرار دارد مغایر است و او به تفکر پردازد و راه صحیح را برگزیند. در قرآن مجید آیات زیادی وجود دارد که در آن‌ها افراد با یکدیگر مقایسه شده‌اند مثلاً فرموده است: آیا خبیث با طیب، کافر با مؤمن، منافق با مؤمن، دانا با نادان، و راستگو با دروغگو یکسان هستند؟

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۷.

۲. برگرفته از مجله مکاتبه و اندیشه، شماره ۲۵، ص ۱۷۵.

بهلول سرزده به قصر حاکم کوفه وارد شد و بر مسند حاکم نشست. نگهبانان ریختند و با چوب و کتک او را از مسند به زیر آوردند. در این حال حاکم رسید و بهلول رو به او کرد و گفت: من چند دقیقه‌ای بر این مسند تکیه زدم و این همه عذاب کشیدم، خدا می‌داند فردا از این بابت بر سر تو چه خواهند آورد!

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. رابطه تکوینی و تشریحی بین خداوند و بندگان به چه معناست؟
۲. در انجام امر به معروف چه گام‌هایی باید برداشت؟
۳. شیوه‌های انجام امر به معروف چیست؟
۴. حفظ شخصیت و کرامت انسانی در انجام امر به معروف چگونه است؟
۵. احترام به عقاید افراد در انجام امر به معروف به چه معناست؟

درس ششم

جذاب‌سازی امر به معروف و نهی از منکر در تذکر زبانی

اهداف درس:

انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج

زیر دست یابند:

۱. آشنایی با مباحث اخلاقی در امر به معروف و نهی از منکر
۲. چگونگی جذاب‌سازی جملات در تذکر زبانی
۳. آثار جذاب‌سازی جملات در تذکر زبانی
۴. توانمندی و احاطه لازم اعضا به انجام امر به معروف و نهی از منکر با جذابیت‌های لازم
۵. آشنایی با انواع روش‌های کاربردی تذکر زبانی و ایجاد فرایند منطقی
۶. توانایی در جهت تحقق تذکر لسانی در سطح جامعه اسلامی.

از آنجا که مؤثرترین شیوه امر به معروف و نهی از منکر برخورد گفتاری یا تذکر زبانی است، لازم است نوع برخورد و استفاده از کلمات و جملاتی را که باید با خطاکار صحبت کرد دانست؛ چون جاذبه ارتباط و کلام، عامل مهمی در تأثیرگذاری بر مخاطب است و از این رو در این درس روش جذابیت جملات در تذکر زبانی مورد بحث قرار می‌گیرد.

الف) شیوه‌های زیبا و جذاب برای ارتباط و گفتار در امر به معروف و نهی از منکر

۱. ارتباطی زیبا و دوستانه با خطاکار در اولین برخورد

الف) ظاهر آراسته و خوشبوی آمر، برای مخاطب خوشایند و لذتبخش خواهد بود.

ب) سلام محبت‌آمیز معجزه می‌کند.

ج) دست دادن عاطفی با چهره متبسم به رابطه صمیمی طرفین کمک می‌کند.

د) از لحن آمرانه و تحکمی اجتناب گردد.

۲. به‌کارگیری جملات با محوریت مکان وقوع گناه

اگر وقوع گناه در مکان‌های مقدسی مانند حرم مطهر ائمه یا امامزادگان، گلزار شهدا، مسجد، حسینیه، مجلس قرآن و ... باشد می‌توان تقدس مکان را محور بیان قرار داد.

۳. تناسب جملات با محوریت زمان

به طور مثال در زمان‌هایی مثل ایام و لیالی شهادت ائمه، شب جمعه و لیالی قدر بگوییم: دوست خوبم، حتماً امروز یا امشب برای ما آنقدر ارزش دارد که به خاطر صاحبش گناه نکنیم.

۴. از کلام با محوریت شغل و حرفه گناهکار استفاده کردن

مثل: خوشا به حال شما که در لباس پرستاری خدمت می‌کنید حتماً حجاب خوب شما، تقدس این لباس و این شغل را بیشتر می‌کند.

یا اگر دانشجو است می‌گویید: خداوند بال‌های فرشتگانش را زیر پاهای

طالب علم پهن می‌کند و حیف است این قدر و منزلت را با گناه از دست بدهید.

۵. جملات را با تکیه بر اعتقادات مذهبی خطاکار به کار گرفتن

مانند اعتقاد به خداوند، مسلمان بودن، شیعه بودن، محبّ اهل بیت بودن و... به طور مثال بگوییم: خدا عاشق بنده‌هاش پس چه خوبه ما هم جوابگوی عشقش باشیم و هرچه گفت بگیریم چشم! یا بگوییم: چقدر قشنگه من و شما به خاطر انجام واجبات و ترک گناهان، در بهشت همنشین پیامبر، امام حسین و اهل بیت علیهم‌السلام باشیم، منتها سختی ترک گناه را باید تحمل کرد.

۶. بیان را با تأکید بر آثار گناهی که انجام می‌شود به کار بردن

مثل آثار دنیوی (گرفتاری‌ها، بیماری‌ها و...) و آثار اخروی گناه، مانند سختی‌های عالم برزخ، قیامت و...

۷. جملات را با محوریت کرامت و ارزش انسان جذاب ساختن

مانند خلیفه خدا بودن انسان، مسجود ملائک شدن، قیمت انسان به قدر بهشت، مشمول دعای امام زمان علیه‌السلام بودن و... امیرمؤمنان علیه‌السلام می‌فرماید: «قیمت شما بهشت است، به کمتر از آن خود را نفروشید.»

۸. تحریک عواطف و احساسات خطاکار محور کلام قرار گرفتن

مثل توجّه دادن به محبّت خدا و اهل بیت علیهم‌السلام، جوانمردی، غیرت و مردانگی و مثل این‌که بگوییم: دوست من! اگر با نامحرم و ناموس مردم شوخی کردیم، دیگران هم با ناموس ما شوخی می‌کنند. یا این‌که آمر نعمت‌هایی را که بیشتر مورد غفلت انسان است برشمرده، تا در چشم خطاکار محبت به خدا جلوه نماید، مثل این‌که بگوییم: اگر چشم نداشتیم، اگر عقل نداشتیم، اگر شیعه نبودیم، اگر امنیت نداشتیم چه می‌شد، پس نباید عاشق چنین خدایی باشیم و از او اطاعت کنیم؟

۹. جذاب‌سازی جملات با محوریت همنوایی با خطاکار

در این نمونه، ابتدا باید با نیازهای اساسی او مانند تفریح، ورزش، بازی، محبت و موفقیت همنوا شده تا ارتباط دوستانه شده و خطاکار شخص آمر را فردی منصف و قابل اعتماد بباید.

مثلاً بگوییم: عزیزم! بهتر نیست دنبال محبت‌هایی باشیم که به رنگ خدا باشند نه به رنگ رضای شیطان؟

۱۰. جملات را با محوریت دعا برای خطاکار جذاب ساختن که نیت

خیرخواهانه آمر را به طرف نشان می‌دهد

مثال: ان شاء الله همیشه شاد و خندان باشی! ولی بدان شادی که با رضای خدا همراه باشد دوام دارد، و اگر خدا راضی نباشد تبدیل به غم و غصه می‌شود.

۱۱. جملات را با محوریت هدیه بودن انتقاد به خطاکار آغاز کردن

با این بیان که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «محبوبترین دوستانم کسی است که عیوبم را به من هدیه کند»^۱ شروع کنیم و سپس با نرمی و خوشی ایراد او را متذکر شویم.

۱۲. جذاب‌سازی جملات با محوریت ذکر نقاط قوت خطاکار

مثل اشاره به نمرات خوب وی در درس‌ها، حجاب خوب او، همت بالای وی، مرتب بودنش، متواضع بودن و هنرمند بودنش و... به طور مثال بگوییم: برای اطرافیان شما ناخوشایند که قیافه جذاب شما همراه این خطا در ذهنشون نقش ببندد! یا به مداحی که با صدای خوب، مداحی ضعیف یا غلوآمیز می‌کند بگوییم:

۱. تحف العقول، ص ۳۸۵، ح ۸۹.

صوت شما برای مداحی خوب است. خداوند نعمت بزرگی به شما داده است، اما بهتر است از اشعار خوب و مطالب مستند و صحیح استفاده کنید.

۱۳. جذاب‌سازی جملات با محوریت ذکر اجر و آثار ترک گناه

مثلاً بگوییم: برادر من! خدا وعده داده، جوانی که قدرت انجام گناهی را دارد ولی به خاطر خدا ترک کند، اجر شهید را به او بدهد.

۱۴. زیباسازی جملات با محوریت حق‌پذیری و دینداری خطاکار

در این روش به مخاطب گفته می‌شود: شما فردی متدین و منطقی به نظر می‌رسید و به احتمال قوی مخالف این کار اشتباه هستید ولی یا بی‌اطلاع بوده‌اید و یا غفلت کرده‌اید.

۱۵. جملات را با محوریت قومیت و ملیت خطاکار جذاب کردن

در این روش بر نقاط مثبت قوم‌ها تکیه می‌شود، مثل غیرت ترک‌ها، شجاعت کردها، مهمان‌نوازی شیرازی‌ها و

۱۶. جملات را با محوریت تمثیل و تشبیه جذاب کردن

مثلاً بگوییم: سوراخ کردن کشتی توسط یک نفر، جان همه مسافران را به خطر می‌اندازد.

۱۷. جذاب‌سازی جملات با محوریت پرسش و پاسخ سلسله‌وار

این روش درباره خطاکارانی که بنای لجاجت دارند بهتر است، ولی باید سؤال‌ها حساب شده بوده و طعنه آمیز نباشد و مستقیماً در رابطه با خطای موردی خطاکار نباشد و نهایتاً طوری موضوع را دنبال کنیم که به تفکر بینجامد.

۱۸. جذاب‌سازی جملات با محوریت تلنگر زدن با جملات کوتاه و

بیدارکننده

در این روش از جملاتی کوتاه و ادیبانه، هشداردهنده و گهگاه محرک غیرت و کرامت استفاده شود. مثلاً بگوییم: عزیزم اگر مواظب نگاهمون باشیم خدا به ما نگاه می‌کند. اگر مطیع خدا باشیم، تمام ذرات عالم هستی مطیع ما می‌شوند. اگر با شیطان قهر کنیم، همه خوبان عالم با ما آشتی می‌کنند و ...

ب) فواید زیباسازی جملات در امر به معروف و نهی از منکر

۱. بیان زیبا نشانگر ادب و شخصیت مؤمن است و مانع لجاجت مخاطب می‌شود.
۲. کلام زیبای عالمانه، منطقی و عقلانی بودن امر و نهی را نشان می‌دهد و سبب تفکر خطاکار می‌شود.
۳. بیان زیبا و مؤدبانه، مانع مشاجره و دعوا می‌گردد و در صورت برخورد تند گناهکار، وجهه آمر در نظر ناظرین قوت می‌گیرد.
۴. تأثیر و نفوذ جملات زیبا در مخاطب بیشتر است و عاملی می‌شود برای برقراری ارتباط دوستانه با آمر و ناهی.
۵. بیان زیبا و متین آمر و ناهی بر آرامش و سعه صدر وی می‌افزاید و موجب تشویق دیگران برای انجام این وظیفه مهم می‌شود.

ج) انواع روش‌های کاربردی تذکر زبانی

۱. امر به معروف ساده

با ساده‌ترین و کوتاه‌ترین عبارات بیان می‌شود. مردی به امام حسین علیه السلام رسید و قبل از هر چیز گفت: حال شما چطور است؟ خداوند سلامتی دهد. امام فرمود:

«سلام کردن بر سخن‌گفتن مقدم است، خداوند به تو سلامتی دهد. باید به کسی اجازه سخن‌گفتن ندهید تا اول سلام کند.»

۲. امر به معروف و نهی از منکر صریح و اعتراضی

یکی از ارادتمندان امام خمینی علیه السلام می‌گفت: یکبار که در جماران به محضر ایشان رسیدم، یکی از مسئولین مملکتی برای انجام کارهای جاری به خدمت امام رسید و پدر سالخورده‌اش نیز همراه او بود. وقتی خواست به حضور امام برسد، جلوتر از پدر حرکت کرد و پس از تشرف به خدمت امام، پدرش را معرفی کرد. امام هم نگاهی به او کرد و فرمود: این آقا پدر شماست؟ عرض کرد: آری. امام فرمود: پس چرا جلوتر از او راه افتادی و وارد شدی؟

۳. امر به معروف تأکیدی و تکراری

گاهی کلام باید با تأکید و تکرار همراه شود تا توجه بیشتر مخاطب را جلب کند. در نزدیکی منزل حضرت آیت‌الله شاه‌آبادی در خیابان امیرکبیر تهران، دکتري بود به نام ایوب که برای دخترانش معلم موسیقی آورده بود، به گونه‌ای که از صدای آن همسایه‌ها ناراحت بودند. آیت‌الله برای دکتر پیغام فرستاد و از او خواست که از این کار دست بردارد، اما دکتر جواب داده بود که من این کار را ترک نمی‌کنم و شما هر اقدامی می‌خواهید بکنید.

مرحوم شاه‌آبادی تا روز جمعه صبر کرد و آنگاه در جلسه روز جمعه که در مسجد شاه سابق تشکیل شده بود به مردم گفت: خوب است از این به بعد هرکس از این خیابان عبور می‌کند، چون به مطب این دکتر رسید، داخل مطب شده و سلام کند و آنگاه با خوشرویی از او بخواهد که آن عمل خلاف را ترک کند. از آن پس، هر کس از جلوی مطب دکتر عبور می‌کرد، برای انجام وظیفه شرعی خود،

داخل مطب می‌شد و سلام کرده، موضوع را با زبان خوش در میان می‌گذاشت و خارج می‌شد.

چند روز به این منوال گذشت و دکتر هر روز با ده‌ها مراجعه‌کننده مواجه می‌شد که همگی یک مطلب را به او تذکر می‌دادند. وی دید اگر بخواهد به لجاجت خود ادامه دهد نه تنها باید مطب خود را تعطیل کند بلکه مجبور است از آن خیابان هم کوچ کند، از این رو دست از ایجاد مزاحمت برداشته جلسه آموزش موسیقی دخترانش را تعطیل کرد.^۱

۴. امر به معروف تعلیلی

روزی امام کاظم علیه السلام از کنار خانه بُشر حافی در بغداد می‌گذشت که صدای ساز و آواز را از آن خانه شنید. ناگاه کنیزی از آن خانه بیرون آمد و در دستش خاکر و به بود و بر کنار در خانه ریخت. امام فرمود: ای کنیز صاحب این خانه آزاد است یا بنده؟ عرض کرد: آزاد است. فرمود: راست گفتی! اگر بنده بود از مولای خود می‌ترسید. کنیز چون برگشت، بشر پرسید چرا دیر آمدی؟ کنیز جریان ملاقات با امام را نقل کرد. بشر با پای برهنه بیرون دوید و خدمت آن حضرت رسید، عذر خواست و اظهار شرمندگی کرد و از کار خود توبه نمود. یعنی با توجه به روحیه خاطی، امر و نهی را با علّت و دلیل کامل کنیم.

صفوان جمال می‌گوید: روزی بر امام کاظم علیه السلام وارد شدم. حضرت فرمود: ای صفوان! همه کارهای تو خوب است، جز یک کار. عرض کردم: فدایت شوم، چه کاری؟ حضرت فرمود: «این که شترهایت را به این مرد (هارون الرشید) کرایه می‌دهی. عرض کردم: به خدا سوگند برای سفر حرامی کرایه نداده‌ام، بلکه برای سفر حج کرایه داده‌ام، ضمن این که خودم در این سفر شرکت ندارم و غلامان خود

۱. برگرفته از کتاب داستان‌هایی از امر به معروف و نهی از منکر، علی سلیم‌زاده، ص ۴۴.

را می‌فرستم تا سرپرستی کنند. امام علیه السلام فرمود: «ای صفوان! تو شرهای خود را کرایه داده‌ای؟» عرض کردم: آری. فرمود: آیا می‌خواهی هارون در دستگاه خود باقی بماند تا کرایه تو را بدهد؟ عرض کردم: آری. فرمود: «هرکس بخواهد آن‌ها باقی بمانند از آن‌هاست و هرکس از آن‌ها باشد در آتش جهنم است.»^۱

۵. امر به معروف انتفاعی

با استفاده از روحیه نفع طلبی و دفع ضرر انسان می‌توان به فایده انجام عمل یا ترک گناهی اشاره کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به مردی فرمود: «موهای خود را کوتاه کن؛ زیرا کوتاهی موها بر زیبایی تو می‌افزاید.» علامه طباطبایی نیز می‌فرمود: چون برای تحصیل به نجف اشرف مشرف شدم، گاهی به محضر آیت‌الله قاضی شرفیاب می‌شدم. یک روز به من فرمود: «ای فرزند! دنیا می‌خواهی نماز شب بخوان، آخرت هم می‌خواهی نماز شب بخوان.»

۶. امر به معروف استحيایی

این نوع امر به معروف موجب شرم و حیای گنهکار می‌گردد. البته در اجرای آن باید موقعیت فرد را سنجید و با ظرافت و دقت انجام داد تا شرمندگی او سازنده باشد نه مخرب.

مرد ثروتمندی با لباسی فاخر به محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و نزدیک او نشست. سپس مرد فقیری با لباس کهنه وارد شد و در کنار مرد ثروتمند نشست، به طوری که قسمتی از لباس مرد غنی زیر پای او قرار گرفت. مرد ثروتمند لباس‌هایش را از زیر پای او کشید و خود را جمع کرد. رسول خدا که شاهد این رفتار بود رو به او کرده فرمود: ترسیدی چیزی از فقر او به تو بچسبد؟! عرض کرد: نه. پیامبر پرسید:

۱. رجال الکشی، ج ۲، ص ۷۴۰، ح ۸۲۸.

پس چه چیز تو را به این کار واداشت؟ مرد ثروتمند عرض کرد: ای رسول خدا! شیطان کار زشت را در نظرم زینت می‌دهد. اکنون من به خاطر این کار زشت خود، نیمی از ثروتم را به او می‌دهم. حضرت به آن مرد فقیر فرمود: «نصف مال او را می‌پذیری؟» عرض کرد: نه. مرد ثروتمند پرسید: چرا نمی‌پذیری؟ مرد فقیر پاسخ داد: زیرا می‌ترسم آنچه در دل تو آمده است، در دل من هم وارد شود. شخصی نقل می‌کند در محضر مرحوم آیت‌الله العظمی گلپایگانی نشسته بودم. فردی برای عرض ادب خدمت ایشان رسید. حضرت آقا که دید وی محاسن خود را تراشیده، با ایشان روبوسی کرد. سپس گفت: امیدوارم دیگر محل بوسه مرا نتراشی، چون ریش تراشی حرام است.

۷. امر به معروف منظوم

یعنی در بیان تذکر به خاطی توسط آمر یا ناهی، می‌توان متناسب با موضوع به شعری استناد کرد. مثلاً به کسی که با فریبکاری مردم می‌خواهد به خواسته‌های مادی خود برسد، گفته شود: گیرم که خلق را به فریبت فریفتی -- با دست انتقام طبیعت چه می‌کنی؟

۸. امر به معروف اندازی

ترس یکی از عوامل کنترل انسان به شمار می‌آید. از این رو با بیان ترس از خدا، ترس از روز قیامت، ترس از بد عاقبتی، ترس از مجازات قضایی و ... می‌توان در گنهکار ایجاد انگیزه کرد تا از گناه دست بکشد. امام صادق علیه السلام پس از آنکه اسحاق را مورد نهی از منکر خود قرار داد به او فرمود: «ای اسحاق از خدا بترس به گونه‌ای که او را می‌بینی، و اگر تو او را نمی‌بینی او تو را می‌بیند.»

۹. امر به معروف استکراهی و یا نکوهشی

در این روش گناهکار را از ترک واجب یا انجام حرام متنفّر می‌سازیم و یا با نکوهش او را متنبه می‌گردانیم. به طور مثال با تبیین ضرر گناه و فواید نیکی و اشاره به عاقبت کار بد و سرنوشت گناهکاران، شخص را از گناه دور و به نیکی نزدیک کنیم، مانند این‌که پیامبر اکرم ﷺ فرموده است: «کسی که لباس شهرت بپوشد، خداوند در آخرت لباس ذلّت بر او پوشاند». یا به بیان ریشه گناه و بی‌ارزش نشان دادن گناه پردازیم.

روزی پیامبر اکرم ﷺ از بازار مدینه عبور می‌کرد. چشمش به یک ماده غذایی افتاد و نظر او را جلب کرد. به فروشنده گفت: «کالای پاکیزه‌ای است. قیمت آن چند است؟ آنگاه دست خود را زیر آن فرو برد و کمی آن را زیر و رو کرد؛ دید جنس بدی را زیر قرار داده و روی آن را با جنس خوب پوشانده است.» سپس به فروشنده فرمود: «نمی‌بینم تو را مگر این‌که خیانت و فریب دادن مسلمانان را در یک جا جمع کرده‌ای!»

شاعر معروف ناجی، قصیده‌ای در مدح علی ﷺ سرود. شبی در عالم خواب خدمت آن حضرت شرفیاب شد. حضرت فرمود: شعرت را بخوان، وی قصیده را خواند تا به این بیت رسید: «ناجی اگر معامله حشر با علی است از من شنو، هر چه توانی گناه کن» حضرت امیر فرمود: همه را خوب گفته‌ای ولی بیت آخر را چنین اصلاح کن: «ناجی اگر معامله حشر با علی است شرم از رخ علی کن و کمتر گناه کن».

۱۰. امر به معروف تدبّری

یعنی با بیان خود گنهکار را به تدبّر درباره گناه خود وادار سازد و به خطای خود واقف گرداند. مثلاً بگوییم: به اندازه‌ای گناه کن که تاب تحمّل عذاب آن را داری.

یا بگوییم: آیا انصاف است که رزق خدا را بخوری و در برابر، چنین گناهی مرتکب شوی؟

مردی نزد امام حسین علیه السلام آمد و عرض کرد: من مردی گنهکارم و توان خودداری از معصیت را ندارم، مرا موعظه کنید. امام فرمود: پنج کار را انجام بده و هرچه خواهی گناه کن. روزی خدا را نخور. از حاکمیت خدا بیرون رو. در محلی گناه کن که خدا نبیند. وقتی فرشته مرگ آمد برای قبض روح، به او جان مده. وقتی مالک دوزخ خواست تو را به جهنم ببرد، همراهش نرو!

۱۱. امر به معروف بشارتی

یعنی با بشارت، علاقه مخاطب را جلب نماییم و کام وی را به مژده‌ای شیرین کنیم. مثلاً به جوانی که نماز نمی‌خواند بگوییم: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «خداوند متعال به جوان عبادت کننده، بر فرشتگان افتخار می‌کند و می‌فرماید: به بنده‌ام بنگرید که خواسته‌های نفسانی خود را به خاطر من ترک کرد.»

۱۲. امر به معروف سؤالی

در این مورد باید امر و نهی را به صورت سؤالی بیان کرد به گونه‌ای که انجام واجب یا ترک گناه از سؤال ما معلوم گردد. مثلاً در سوره حدید آیه ۱۶ آمده است: «آیا وقت آن نرسیده است که دل‌های مؤمنان در برابر ذکر خدا، و آنچه از حق نازل شده است خاشع گردد؟» یا بگوییم: آیا به حرام بودن این کار خود فکر کرده‌اید؟

۱۳. امر به معروف غیرمستقیم

این نوع امر به معروف را می‌توان به شیوه‌های مختلفی اجرا کرد؛ مثل تذکر به غیر گنهکار (بر اساس ضرب المثل معروف، به در می‌گم دیوار گوش کن) که باید با مخاطب اصلی هماهنگی نمود. یا مثل امر و نهی بدون خطاب: مثلاً کنار خانم بدحجابی بگوییم: این فرمان خداست که زنان باید خود را از نامحرم بپوشانند و

جلوه‌گری نکنند. یا تحسین نیکوکار نزد گنهکار (البته طوری عمل شود که اثر منفی در گنهکار ایجاد نکند). مثلاً در حضور گنهکار به فرد عاملی بگوییم: من وظیفه می‌دانم از این حجاب کامل شما یا از این حضور مرتب شما در نماز جماعت تشکر نمایم.

مولای لقمان به او دستور داد که در زمینش، برای او کنجد بکارد. ولی او جو کاشت، وقتی زمان درو فرارسید، مولایش گفت: چرا جو کاشتی، در حالی که من به تو دستور دادم کنجد بکاری، لقمان گفت: از خدا امید داشتم که برای تو کنجد برویاند. مولایش گفت: مگر این ممکن است؟ لقمان گفت: تو را می‌بینم که خدای متعال را نافرمانی می‌کنی، در حالی که از او امید بهشت داری، لذا گفتم شاید آن هم بشود. آنگاه مولایش گریست و به دست او توبه کرد و لقمان را آزاد ساخت.

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. چند نمونه از شیوه‌های جذاب‌سازی گفتار در امر به معروف و نهی از منکر را ذکر کنید؟
۲. راه‌های ارتباط زیبا با خطا کار چیست؟
۳. فایده‌های زیباسازی کلام در امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۴. انواع روش‌های کاربردی امر به معروف و نهی از منکر چیست؟

درس هفتم

آشنایی با قانون، دستورالعمل اجرایی قانون و ضوابط تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف و نهی از منکر

اهداف درس:

۱. آشنایی با قانون، دستورالعمل اجرایی آن و ضوابط تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف
۲. شناخت ضرورت‌های تحقق اصل هشتم قانون اساسی و باور به ضرورت ساختار و جایگاه ستاد
۳. باور و توانایی اجرای قوانین و مقررات ستاد امر به معروف و نهی از منکر
۴. بتوانند پس از آموزش، اقدامات خود را در چارچوب حوزه سازمانی مربوطه و مأموریت‌های محوله ستاد، انجام دهند.

الف) قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر

ماده ۱. در این قانون، معروف و منکر عبارتند از هرگونه فعل، قول و یا ترک فعل و قولی که به عنوان احکام اولی و یا ثانوی در شرع مقدس و یا قوانین، مورد امر قرار گرفته و یا منع شده باشد.

تبصره - در احکام حکومتی، نظر مقام ولی فقیه ملاک عمل خواهد بود.

ماده ۲. امر به معروف و نهی از منکر، دعوت و واداشتن دیگران به معروف و نهی و بازداشتن از منکر است.

ماده ۳. امر به معروف و نهی از منکر در این قانون ناظر به رفتاری است که علنی بوده و بدون تجسس مشخص باشد.

ماده ۴. مراتب امر به معروف و نهی از منکر، قلبی، زبانی، نوشتاری و عملی است که مراتب زبانی و نوشتاری آن وظیفه آحاد مردم و دولت است و مرتبه عملی آن در موارد و حدودی که قوانین مقرر کرده تنها وظیفه دولت است.

ماده ۵. در اجرای امر به معروف و نهی از منکر نمی‌توان متعرض حیثیت، جان، مال، مسکن، شغل و حریم خصوصی و حقوق اشخاص گردید، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

تبصره - اماکنی که بدون تجسس در معرض دید عموم قرار می‌گیرند، مانند قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، هتل‌ها، بیمارستان‌ها و نیز وسایل نقلیه مشمول حریم خصوصی نیست.

ماده ۶. هیچ شخص یا گروهی حق ندارد به‌عنوان امر به معروف و نهی از منکر به اعمال مجرمانه از قبیل توهین، افتراء، ضرب، جرح و قتل مبادرت نماید. مرتکب طبق قانون مجازات اسلامی، مجازات می‌شود.

ماده ۷. مجازات اشخاصی که مبادرت به اعمال مجرمانه نسبت به آمر به معروف و ناهی از منکر نمایند، قابل تخفیف و یا تعلیق نیست و صدور حکم مجازات قابل تعویق نمی‌باشد.

تبصره - چنانچه مجنی‌علیه یا اولیای دم از حق خود گذشت نمایند، جنبه عمومی جرم مورد مطابق ماده (۶۱۴) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم

— تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۳ / ۲ / ۱۳۷۵) و تبصره ماده (۲۸۶) از کتاب دوم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱ / ۲ / ۱۳۹۲ رسیدگی می‌شود.

ماده ۸. مردم از حق دعوت به خیر، نصیحت، ارشاد در مورد عملکرد دولت برخوردارند و در چارچوب شرع و قوانین می‌توانند نسبت به مقامات، مسئولان، مدیران و کارکنان تمامی اجزای حاکمیت و قوای سه‌گانه اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نهادهای انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح و کلیه دستگاه‌هایی که شمول قوانین و مقررات عمومی نسبت به آن‌ها مستلزم ذکر یا تصریح نام است، امر به معروف و نهی از منکر کنند.

ماده ۹. اشخاص حقیقی یا حقوقی حق ندارند در برابر اجرای امر به معروف و نهی از منکر مانع ایجاد کنند. ایجاد هر نوع مانع و مزاحمت که به موجب قانون جرم شناخته شده است؛ علاوه بر مجازات مقرر، موجب محکومیت به حبس تعزیری یا جزای نقدی درجه هفت می‌گردد. در مورد اشخاص حقوقی، افرادی که با سوء استفاده از قدرت یا اختیارات قانونی و اداری از طریق تهدید، اخطار، توییح، کسر حقوق یا مزایا، انفصال موقت یا دائم، تغییر محل خدمت، تنزل مقام، لغو مجوز فعالیت، محرومیت از سایر حقوق و امتیازات، مانع اقامه امر به معروف و نهی از منکر شوند؛ علاوه بر محکومیت اداری به موجب قانون رسیدگی به تخلفات اداری، حسب مورد به مجازات بند (پ) ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.

تبصره - وجوه حاصل از اجرای این ماده پس از واریز به خزانه کل کشور با پیش‌بینی در بودجه سالانه صددرصد (۱۰۰٪) در اختیار ستاد قرار می‌گیرد.

ماده ۱۰. وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان

تبلیغات اسلامی، سازمان بسیج مستضعفین، شهرداری‌ها و سایر نهادها و دستگاه‌های فرهنگی مکلفند شرایط اقامه امر به معروف و نهی از منکر و بالابردن سطح آگاهی‌های عمومی در این خصوص را از طریق آموزش و اطلاع‌رسانی فراهم کنند.

ماده ۱۱. قوه قضائیه مکلف است به منظور تسریع در رسیدگی به جرائم موضوع این قانون شعب ویژه‌ای را اختصاص دهد.

تبصره - آمران به معروف و ناهیان از منکر مشمول حمایت‌های قضائی موضوع ماده (۴) قانون حمایت قضائی از بسیج مصوب ۱۳۷۱/۱۰/۱ مجلس شورای اسلامی می‌گردند.

ماده ۱۲. وزارت امور خارجه، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و سایر دستگاه‌های ذی‌ربط موظفند اتباع خارجی را قبل و حین ورود به کشور نسبت به قوانین و مقررات و رعایت شئون اسلامی آگاه کنند.

ماده ۱۳. در مواردی که نسبت به آمر به معروف و ناهی از منکر جنایتی واقع شود و جانی شناسایی نشود و یا در صورت شناسایی به‌علت عدم تمکّن مالی ناتوان از پرداخت دیه در مهلت مقرر باشد، در صورت تقاضای دیه از سوی مجنی‌علیه یا اولیای دم حسب مورد، پس از صدور حکم قطعی از سوی مرجع صالح قضایی، دیه از محل تبصره ماده (۹) این قانون پرداخت می‌شود.

تبصره - هرگاه جانی شناسایی شود یا تمکّن مالی پیدا کند، ستاد می‌تواند در صورت اذن مجنی‌علیه یا ولی وی حسب مورد نسبت به وصول دیه و خسارات مربوطه از طریق محاکم قضائی اقدام نماید.

ماده ۱۴. سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آن‌ها در زمینه امر به معروف و نهی از منکر به ثبت رسیده می‌توانند مطابق ماده (۶۶) قانون آئین دادرسی کیفری و تبصره‌های آن اقدام کنند.

ماده ۱۵. هرگاه به فردی که در مقام اجرای امر به معروف و نهی از منکر موضوع این قانون اقدام می‌کند، آسیب جسمی یا جانی وارد شود؛ حسب مورد آسیب جسمی و جانی مزبور منطبق با قانون جامع خدمات‌رسانی به ایثارگران مصوب ۱۳۹۱/۱۰/۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام و آیین‌نامه اجرایی آن احراز و تعیین می‌شود.

تبصره - احراز شهادت یا جانبازی با پیشنهاد کمیته کشوری متشکل از نمایندگان: قوه قضائیه، نیروی انتظامی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، بنیاد شهید و امور ایثارگران و ستاد با تشخیص دادگاه صلاحیت‌دار صورت می‌گیرد.

ماده ۱۶. ستاد امر به معروف و نهی از منکر که در این قانون ستاد نامیده می‌شود، عهده‌دار وظایف زیر است:

۱. تعیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اساسی در زمینه ترویج و اجرای امر به معروف و نهی از منکر و پیشنهاد آن به مبادی ذی‌ربط

۲. تبادل اطلاعات و نظرات برای شکل‌گیری سیاست‌های مربوط به امر به معروف و نهی از منکر

۳. آسیب‌شناسی و ریشه‌یابی علل ترک معروف و ارتکاب منکر

۴. تعیین الگوهای رفتاری

۵. زمینه‌سازی جهت مشارکت همه‌جانبه آحاد مردم و دستگاه‌های اداری و

رسانه‌های عمومی در امور مربوط به فریضه امر به معروف و نهی از منکر

۶. رصد اقدامات انجام‌شده در اجرای این قانون و انعکاس آن به مراجع

ذی‌ربط

۷. تدوین راهبردهای آموزشی برای سطوح مختلف جامعه
 ۸. آموزش و پژوهش و تحقیق در زمینه امر به معروف و نهی از منکر و ترویج گسترش فرهنگ آن
 ۹. شناسایی ظرفیت‌ها و کمک به تشکیل جمعیت‌ها و تشکل‌های مردمی فعال
 ۱۰. حمایت همه‌جانبه از اقدامات قانونی آمران به معروف و ناهیان از منکر
 ۱۱. پیگیری مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در ارتباط با تکالیف ستاد در خصوص راهکارهای اجرائی فرهنگ عفاف و حجاب
 ۱۲. ارائه گزارش سالانه به مقام معظم رهبری و قوای سه‌گانه و مردم.
- تبصره ۱ - وزارت کشور پس از کسب نظر مشورتی ستاد، نسبت به صدور مجوز برای سازمان‌های مردم‌نهادی که در زمینه امر به معروف و نهی از منکر قصد فعالیت دارند، اقدام می‌نماید.
- تبصره ۲ - ستادهای استانی و شهرستانی می‌توانند درخواست اشخاص حقیقی و حقوقی برای تجمع و راهپیمایی در موضوعات مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر را بررسی و در صورت تأیید، نظر مشورتی خود را جهت صدور مجوز حسب مورد به استانداری، فرمانداری یا بخشداری ارسال کنند.
- تبصره ۳ - هرگاه مسئولان ذی‌ربط با تشخیص مراجع قضایی بدون عذر موجه از صدور مجوز موضوع تبصره‌های (۱) و (۲) استتکاف نمایند، مستوجب مجازات موضوع ماده (۵۷۰) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۲ / ۳ / ۱۳۷۵ می‌باشند).
- تبصره ۴ - وظایف ستاد، نافی مسئولیت‌های وزراء، مسئولان دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری، رؤسای قوای سه‌گانه و

مراجع قضائی و ضابطان دادگستری در ارتباط با آنچه در این قانون مقرر شده، نمی‌باشد.

ماده ۱۷. سازمان بسیج مستضعفین موظف است با به‌کارگیری آحاد بسیجیان در چارچوب قوانین نسبت به فرهنگ‌سازی و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در مرتبه زبانی اقدام کند.

تبصره ۱ - مفاد این ماده نافی مسئولیت ضابطان قضایی بسیج در مواردی که در قانون پیش‌بینی شده است، نمی‌باشد.

تبصره ۲ - تبصره (۳) ماده (۱) قانون حمایت قضایی از بسیج مصوب ۱۰/۱/۱۳۷۱ به شرح زیر اصلاح می‌شود:

تبصره ۳ - ستاد امر به معروف و نهی از منکر با همکاری سازمان بسیج مستضعفین برای مرتبه عملی امر به معروف و نهی از منکر موضوع ماده (۴) قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر برای افراد مورد نیاز از سازمان بسیج مستضعفین به عنوان ضابطان امر به معروف و نهی از منکر دوره آموزشی برگزار کند.

ماده ۱۸. دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۸/۷/۱۳۸۶ و مؤسسات و شرکت‌های خصوصی و مراکز خدمات عمومی و اماکن عمومی و واحدهای صنفی موظف به رعایت این قانون می‌باشند.

ماده ۱۹. اعضای ستاد امر به معروف و نهی از منکر به شرح زیر است:

۱. یکی از ائمه جمعه موقت شهر تهران به انتخاب شورای سیاست‌گذاری ائمه

جمعه به عنوان رئیس ستاد

۲. وزیر کشور

۳. وزیر اطلاعات

۴. وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی
 ۵. وزیر آموزش و پرورش
 ۶. وزیر علوم، تحقیقات و فناوری
 ۷. وزیر صنعت، معدن و تجارت
 ۸. دو نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی به پیشنهاد کمیسیون فرهنگی و انتخاب مجلس به عنوان ناظر
 ۹. نماینده تام‌الاختیار رئیس قوه قضائیه
 ۱۰. رئیس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
 ۱۱. رئیس سازمان تبلیغات اسلامی
 ۱۲. فرمانده نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
 ۱۳. رئیس سازمان بسیج
 ۱۴. دبیر ستاد ائمه جمعه
 ۱۵. دو نفر مجتهد به انتخاب شورای عالی حوزه‌های علمیه
 ۱۶. یک نفر مجتهد به انتخاب شورای عالی حوزه‌های علمیه خاوران
 ۱۷. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد.
- تبصره ۱ - اشخاص دیگر نمی‌توانند بجای اعضای ستاد در جلسات شرکت کنند.
- تبصره ۲ - مصوبات ستاد توسط رئیس جهت اجرا به مبادی ذی‌ربط ابلاغ می‌شود و در چارچوب این قانون لازم‌الاجرا است.
- ماده ۲۰. ستادهای استانی و شهرستانی وظایف محوله در چارچوب این قانون را زیر نظر ستاد انجام می‌دهند.
- اعضای ستاد استان عبارت است از:
۱. امام جمعه مرکز استان به عنوان رئیس ستاد

۲. استاندار
۳. مدیرکل اطلاعات استان
۴. مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی
۵. مدیرکل آموزش و پرورش
۶. رئیس یکی از دانشگاه‌های استان با انتخاب رئیس ستاد
۷. رئیس سازمان صنعت، معدن و تجارت استان
۸. دو نفر از نمایندگان مردم استان در مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجمع نمایندگان استان به عنوان ناظر
۹. دادستان مرکز استان
۱۰. مدیرکل سازمان تبلیغات اسلامی استان
۱۱. رئیس شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی استان
۱۲. مدیرکل صدا و سیمای استان
۱۳. فرمانده ناجا در استان
۱۴. فرمانده ارشد سپاه در استان
۱۵. دبیر ستاد ائمه جمعه استان
۱۶. یک نفر از مدیران مدارس علمیه استان به انتخاب شورای حوزه‌های علمیه

استان

۱۷. مدیر مدارس علمیه خواهران در استان
۱۸. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد
- تبصره - ستاد استان مسئولیت ستاد شهرستان مرکز استان را نیز عهده‌دار است.
- اعضای ستاد شهرستان عبارتند از:
 ۱. امام جمعه شهرستان به عنوان رئیس ستاد شهرستان
 ۲. فرماندار

۳. رئیس اداره اطلاعات شهرستان
 ۴. مدیر آموزش و پرورش شهرستان
 ۵. رئیس یکی از دانشگاه‌های شهرستان به انتخاب رئیس ستاد شهرستان
در صورت وجود
 ۶. مدیر اداره صنعت، معدن و تجارت شهرستان
 ۷. رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان
 ۸. نماینده یا نمایندگان شهرستان در مجلس شورای اسلامی به عنوان ناظر
 ۹. دادستان شهرستان
 ۱۰. رئیس واحد خبر در شهرستان
 ۱۱. رئیس اداره تبلیغات اسلامی
 ۱۲. فرمانده انتظامی شهرستان
 ۱۳. فرمانده سپاه
 ۱۴. یک نفر از مدیران مدارس علمیه شهرستان به انتخاب ستاد شهرستان در
صورت وجود
 ۱۵. مدیر یکی از مدارس علمیه خواهران شهرستان به انتخاب رئیس ستاد
شهرستان در صورت وجود
 ۱۶. دبیر ستاد به انتخاب رئیس ستاد
- تبصره ۱ - هر یک از اعضای ستادهای مذکور باید شخصاً در جلسات حضور پیدا کنند.
- تبصره ۲ - مصوبات ستاد در چارچوب اختیارات موضوع این قانون توسط رئیس جهت اجرا به مبادی ذی ربط ابلاغ می‌شود که برای آن‌ها لازم‌الاجرا است.

تبصره ۳- جلسات ستادهای موضوع این ماده و ماده (۲۰) این قانون با حضور اکثریت مطلق اعضا رسمیت می‌یابد و مصوبات آن منوط به رأی اکثریت مطلق حاضران است.

ماده ۲۱. دستگاه‌های اجرایی موضوع این قانون موظفند گزارش عملکرد خود را در مورد چگونگی اجرای این قانون حداقل شش ماه یکبار به ستاد ارائه دهند.

ماده ۲۲. ستاد موظف است گزارش عملکرد سالانه خود را در هفته‌های امر به معروف و نهی از منکر به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.

ماده ۲۳. علاوه بر استفاده از ردیف بودجه ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر جدول شماره (۱۷) - «کمک به اشخاص حقوقی غیردولتی موضوع جزء (۳) ردیف ۵۴۰۰۰۰۰ جدول شماره (۹)» به دولت اجازه داده می‌شود از بودجه فرهنگی دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط موضوع این قانون به امر به معروف و نهی از منکر اختصاص دهد.

ماده ۲۴. دستورالعمل اجرائی این قانون توسط ستاد حداکثر ظرف مدت سه ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون تصویب و ابلاغ می‌شود.

قانون فوق مشتمل بر بیست و چهار ماده و نوزده تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ بیست و سوم فروردین ماه یک‌هزار و سیصد و نود و چهار مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۴/۲/۲ به تأیید شورای نگهبان رسید.

ب) دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر

۹۴م۱۷۱

ماده ۱. اصطلاحات

قانون: قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۱/۲۳/

۱۳۹۴ مجلس شورای اسلامی

دستورالعمل: دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر و اصلاحات بعدی آن

اعضای ستاد: اعضای مصرح در ماده ۱۹ قانون

ستاد: ستاد مرکزی امر به معروف و نهی از منکر

دستگاه اجرایی: دستگاه‌های اجرایی ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری

شورا: شوراهای امر به معروف و نهی از منکر

ماده ۲. ستاد برای انجام وظایف قانونی، دارای ساختار اداری اجرایی است.

این ساختار به استناد مواد ۱۹ و ۲۰ قانون در سه سطح مرکز، استان و شهرستان تعریف و در چارچوب قوانین و مقررات مربوط اداره می‌گردد. هدایت و اداره امور اجرایی، اداری و مالی ستاد و نظارت و پیگیری مصوبات جلسات اعضای ستاد برعهده دبیر می‌باشد. دبیر ستاد، ساختار سازمانی و تشکیلات تفصیلی لازم را تهیه و پس از تأیید رئیس ستاد به تصویب سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی می‌رساند.

تبصره ۱ - ستاد شهرستان با هماهنگی ستاد استان در چارچوب قانون، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های ابلاغی اقدام نموده و ستاد استان بر فعالیت ستادهای شهرستانی نظارت می‌نماید.

تبصره ۲ - احکام رئیس ستاد استان توسط رئیس ستاد و رئیس ستاد شهرستان توسط رئیس ستاد استان صادر می‌شود.

تبصره ۳ - دبیرستاد استان و شهرستان به ترتیب توسط رئیس ستاد استان و شهرستان انتخاب و به همان ترتیب با حکم رئیس ستاد و استان منصوب می‌شود.

تبصره ۴ - در تقسیمات کشوری کوچک‌تر از شهرستان، تشکیل شورای امر به معروف و نهی از منکر در مراکز واحدهای تابعه شهرستان برای انجام وظایف محوله با پیشنهاد ستاد شهرستان و تأیید ستاد استان بلامانع است.

ماده ۳. اعضای ستاد حداقل سالی سه بار (هر چهار ماه) و استان حداقل سالی چهار بار (فصلی) و شهرستان حداقل سالی شش بار (هر دو ماه) تشکیل جلسه داده و براساس آیین نامه داخلی، جلسات آن‌ها اداره می‌شود. تبصره - با تشخیص رئیس ستادها در صورت ضرورت جلسه فوق‌العاده تشکیل می‌گردد.

ماده ۴. ستاد می‌تواند حسب مورد کارگروه‌های تخصصی با دعوت از نمایندگان اعضای ستاد و کارشناسان متخصص تشکیل دهد. دستگاه‌های اجرایی و قضایی موظفند نسبت به موارد ارجاعی ستاد بررسی، اظهار نظر کارشناسی و اقدام نمایند.

ماده ۵. رؤسای دستگاه‌ها مسؤول ترویج و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در دستگاه متبوع بوده و موظفند علاوه بر تشکیل شوراهای امر به معروف و نهی از منکر ساز و کار اجرایی مناسب را برای این منظور طراحی و ایجاد و نتایج اقدامات به عمل آمده را در هر فصل به ستاد ارائه نمایند. ضوابط مربوط به تعیین اعضا، اختیارات و حدود وظایف شوراها توسط رئیس ستاد ابلاغ می‌گردد. تبصره - امکانات و اعتبارات لازم برای اجرایی شدن وظایف و برنامه‌های شوراها توسط واحد متبوع تأمین می‌گردد.

ماده ۶. افرادی که در اجرای امر به معروف و نهی از منکر، توسط اشخاص حقوقی مورد تعدی (موارد مذکور در قسمت اخیر ماده ۹ قانون) قرار گیرند، می‌توانند رأساً یا از طریق ستادهای مربوط جهت احقاق حق خود اقدام و ستادها پس از بررسی و احراز صحت مطالب، مراتب را از طریق مراجع ذیصلاح پیگیری می‌نماید.

ماده ۷. دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۱۰ قانون، مکلفند برنامه اجرایی (آموزش و اطلاع‌رسانی) سالانه خود را در چارچوب سیاست‌ها و خط‌مشی‌های

ابلاغی ستاد برای فراهم آوردن شرایط اقامه امر به معروف و نهی از منکر و بالابردن سطح آگاهی‌های عمومی، تدوین و به ستاد ارائه دهند.

ماده ۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در اجرای ماده ۲۳ قانون هر سال در موافقتنامه بودجه دستگاه‌های اجرایی و قضائی، اعتبارات مورد نیاز را منظور می‌نماید.

ماده ۹. در اجرای ماده ۱۱ قانون، شعبه یا شعب ویژه قضایی (در دیوان عالی کشور، دادسراها و محاکم) پس از ابلاغ دستورالعمل اختصاص خواهد یافت. اختصاص شعب ویژه در شهرستان‌ها حسب مورد با درخواست رئیس ستاد شهرستان و طی تشریفات قانونی مربوط خواهد بود.

ماده ۱۰. در اجرای تبصره ماده ۱۳ قانون، ستاد قبل از پرداخت دیه، اذن و اختیارات قانونی جهت وصول دیه و خسارات پرداختی به مجنی علیه یا ولی وی را اخذ می‌نماید.

ماده ۱۱. دبیرخانه کمیته کشوری موضوع تبصره ماده ۱۵ قانون در ستاد تشکیل می‌گردد. ستاد استان با قید فوریت مستندات مربوط به احراز شهادت یا جانبازی فردی را که در مقام اجرای امر به معروف و نهی از منکر آسیب جسمی یا جانی دیده است، به دبیرخانه ارسال می‌دارد. کمیته کشوری ظرف ۴۸ ساعت نتیجه بررسی را به شعب ویژه قضایی موضوع ماده ۱۱ قانون ارائه و شعب مذکور خارج از نوبت رسیدگی می‌نماید.

ماده ۱۲. در اجرای تبصره ۲ ماده ۱۷ قانون، تفاهم‌نامه‌ای برای آموزش عمومی و تخصصی ضابطان امر به معروف و نهی از منکر، بین قوه قضاییه، سازمان بسیج مستضعفین و ستاد منعقد می‌گردد.

ماده ۱۳. شوراهای امر به معروف و نهی از منکر نیروهای مسلح در چارچوب این قانون با هماهنگی ستاد و از طریق ستادکل نیروهای مسلح تشکیل خواهد شد.

ماده ۱۴. ستاد موظف است با مشارکت و همکاری همه دستگاه‌ها، شاخص‌های عمومی و اختصاصی برای بررسی میزان اهتمام هر دستگاه نسبت به امر به معروف و نهی از منکر و میزان تأثیر آن را تهیه و پس از تأیید و ابلاغ رئیس ستاد، نسبت به ارزیابی دستگاه‌ها اقدام نماید.

ماده ۱۵. ستاد موظف است میزان عمل به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر در سطح جامعه را از طریق پژوهش‌های دوره‌ای منظم بر اساس شاخص‌های مدون رصد نماید و بر اساس آن برای ترویج این دو فریضه برنامه‌ریزی کند.

ماده ۱۶. در اجرای بند ۱۰ ماده ۱۶ قانون، ستاد مکلف است، امور حقوقی و قضایی مربوط به اقدامات قانونی آمران به معروف و ناهیان از منکر را در مراجع ذیصلاح تا حصول نتیجه پیگیری نماید.

ماده ۱۷. در اجرای بند ۸ ماده ۱۶ قانون، ستاد مکلف است، روش‌های صحیح امر به معروف و نهی از منکر زبانی و نوشتاری و حدود آن را به منظور ترویج و گسترش فرهنگ فریضتین با استفاده از ظرفیت دستگاه‌های مشمول قانون، سازمان‌ها و تشکل‌های غیردولتی و مراکز دینی برای عموم مردم تدوین و آموزش دهد.

ماده ۱۸. وزارت کشور و استانداری‌ها حسب مورد و براساس قوانین و مقررات مربوط درخواست تشکیل جمعیت‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد متقاضی فعالیت در زمینه امر به معروف و نهی از منکر را به ستاد اعلام و ستاد مرکز و استان حداکثر ظرف مدت یک ماه درخواست دریافتی را بررسی و نتیجه را برای اقدام لازم به

وزارت کشور اعلام می نماید. وزارت کشور مکلف است حداکثر ظرف مدت دو ماه نتیجه نهایی را به ستاد و متقاضی اعلام نماید.

تبصره - ستاد فهرست جمعیت ها و سازمان های مردم نهادی را که به تأیید نهایی رسیده اند، در اختیار مبادی ذیربط قرار می دهد.

ماده ۱۹. در اجرای بند ۶ ماده ۱۶ قانون، ستاد موظف است نسبت به اقدامات دستگاه ها و مراکز موضوع ماده ۱۸ قانون به طرق مقتضی بررسی لازم (حضور و غیرحضور) را اعمال نموده و موارد ارتکاب منکر را حسب مورد به مراجع ذی صلاح گزارش و تا حصول نتیجه پیگیری نماید.

ماده ۲۰. دستگاه های موضوع ماده ۱۲ قانون مکلفند هر ۶ ماه یکبار گزارش اقدامات خود را درخصوص آگاه سازی اتباع خارجی نسبت به قوانین و مقررات و رعایت شئون اسلامی به ستاد ارائه نمایند.

ماده ۲۱. به استناد ماده ۱۶ قانون، ستاد مکلف است به منظور گسترش معروف ها و زدودن منکرها طرح های اجرایی تهیه و تدوین نموده و پس از تصویب اعضای ستاد و ابلاغ رئیس، لازم الاجراست.

ج) ضوابط تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف و نهی از منکر

ماده ۱. کلیات

در اجرای ماده ۵ دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر به منظور ترویج و اجرای امر به معروف و نهی از منکر و با هدف استفاده از تمامی ظرفیت های علمی و اجرایی کشور و جلب مشارکت آحاد مردم، شوراهای امر به معروف و نهی از منکر در حوزه های مردمی و همچنین در سطح دستگاه های اجرایی و قضایی، تشکیل و براساس وظایف مصرح در این ضوابط فعالیت می نمایند.

تبصره - تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف و نهی از منکر نیروهای مسلح براساس ماده ۱۳ دستورالعمل اجرایی قانون خواهد بود.

ماده ۲. تعاریف

قانون: قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۹۴/۲/۲ مجلس شورای اسلامی

دستورالعمل اجرایی قانون: دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر ابلاغی ۹۴/۹/۲۸ رئیس ستاد ستاد: ستاد مرکزی امر به معروف و نهی از منکر شورا: شوراهای امر به معروف و نهی از منکر

فصل اول: شوراهای امر به معروف و نهی از منکر دستگاه‌های اجرایی و قضایی

ماده ۳. اعضاء شورا

- رئیس شورا
- معاون برنامه ریزی و توسعه منابع (عناوین مشابه)
- مدیرکل روابط عمومی (عناوین مشابه)
- مدیرکل نظارت و بازرسی (عناوین مشابه)
- مدیرکل حراست (عناوین مشابه)
- فرمانده پایگاه بسیج دستگاه
- امام جماعت دستگاه
- مشاور بالاترین مقام دستگاه در امور زنان و خانواده
- ۳ نفر از کارکنان واجد شرایط به انتخاب شورا

تبصره ۱- رئیس دستگاه فردی را به عنوان مشاور در امور امر به معروف و نهی از منکر و رئیس شورا انتخاب و به ستاد امر به معروف و نهی از منکر مرکز معرفی می نماید.

تبصره ۲- رئیس شورا یکی از اعضا را به عنوان دبیر شورا انتخاب و به ستاد امر به معروف و نهی از منکر معرفی می نماید. دبیرخانه شورا زیر نظر دبیر تشکیل و عهده دار وظایف محوله خواهد شد.

تبصره ۳- در دستگاههایی که نهاد نمایندگی ولی فقیه فعالیت می نماید، معاون نهاد عضو شورا می باشد.

ماده ۴. شورای امر به معروف و نهی از منکر دستگاههای استانی مرکب از اعضای متناظر موضوع ماده ۳ این ضوابط می باشد و بالاترین مقام دستگاه استانی، رئیس شورا می باشد. در شهرستانهای غیر مرکز استان، انتخاب رئیس و اعضای شورا به همین ترتیب خواهد بود.

تبصره- رئیس و اعضای شورای امر به معروف و نهی از منکر در مراکز واحدهای تابعه شهرستان (بخش) موضوع تبصره ۴ ماده ۲ دستورالعمل اجرایی قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر با پیشنهاد رئیس ستاد شهرستان و تأیید رئیس ستاد استان تعیین و احکام آنان توسط دبیر ستاد استان صادر خواهد شد.

ماده ۵. حکم رئیس شورای وزارتخانهها، سازمانهای مستقل، سازمانهای تابعه قوه قضاییه، ستاد مرکزی بانکها و بیمه‌های دولتی توسط دبیر ستاد مرکز و احکام دبیر و اعضای شوراهای مذکور توسط معاونت ذیربط ستاد مرکز صادر خواهد شد. حکم رئیس شورای دستگاههای استان و شهرستان به ترتیب توسط دبیر ستاد استان و شهرستان و احکام دبیر و اعضای آن نیز توسط معاونت ذیربط ستاد استان و شهرستان صادر می گردد.

ماده ۶. شوراهای امر به معروف و نهی از منکر دستگاهها موظفند حداقل ماهی یکبار تشکیل جلسه دهند. جلسات شورا با حضور اکثریت نسبی اعضا رسمیت یافته و مصوبات آن پس از تأیید بالاترین مقام دستگاه، لازم الاجراست.

ماده ۷. وظایف شورا

۱. اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های ابلاغی ستاد امر به معروف و نهی از منکر
۲. تهیه و تنظیم برنامه سالانه شورا و ارائه به ستاد امر به معروف و نهی از منکر
۳. آسیب‌شناسی، شناسایی و تعیین اولویت‌های معروف و منکر دستگاه و اقدام برای ترویج معروف‌ها و زدودن منکرات
۴. جذب، سازماندهی، آموزش و به‌کارگیری گروه‌های امر به معروف و نهی از منکر (یاوران، یادآوران و طلایه‌داران امر به معروف و نهی از منکر)
۵. الگوسازی و تشویق کارکنان فعال در حوزه امر به معروف و نهی از منکر
۶. حمایت از عملکرد و اقدامات قانونی آمرین به معروف و ناهیان از منکر

دستگاه

۷. انجام فعالیت‌های تبلیغی و اطلاع‌رسانی با استفاده از ظرفیت فرهنگی و

تبلیغی دستگاه

۸. اجرای برنامه‌های آموزش عمومی مصوب ستاد ویژه کارکنان توسط

واحدهای ذیربط دستگاه

۹. تذکر به اشخاص مرتکب منکر و عنداللزوم گزارش به مراجع ذی صلاح

۱۰. نظارت بر عملکرد شوراهای امر به معروف و نهی از منکر سازمان‌های

تابعه و واحدهای استانی دستگاه

۱۱. نظارت بر عملکرد گروه‌های امر به معروف و نهی از منکر

۱۲. اقدام، پیگیری و نظارت بر اجرای راهکارهای اجرایی عفاف و حجاب

دستگاه (مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی)

۱۳. تشکیل کارگروه‌های تخصصی

۱۴. تهیه و ارائه گزارش فصلی و سالیانه شورا به ستاد امر به معروف و نهی از

منکر.

فصل دوم. شوراهاى امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت و مردم

ماده ۱. شوراهاى امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت و مردم در دو

بخش ۱. مردمی ۲. غیردولتی تشکیل و فعالیت می‌نمایند.

ماده ۲. بخش مردمی شامل: ۱. حوزه‌های علمیه ۲. مساجد و بقاع متبرکه ۳.

هیئات و کانون‌های مذهبی ۴. سمن‌ها و تشکل‌های مردمی ۵. احزاب بوده و

اعضای شورای امر به معروف و نهی از منکر آنان عبارتند از:

رئیس شورا: در مساجد، امام جماعت مسجد، در حوزه‌های علمیه، هیأت‌های

مذهبی، سازمان‌های مردم نهاد و احزاب بالاترین مقام مسئول و یا فردی واجد

صلاحیت به انتخاب وی

دبیر شورا: به انتخاب رئیس شورا

اعضای شورا: حداقل ۵ و حداکثر ۷ نفر با پیشنهاد دبیر و تأیید رئیس شورا

ماده ۳. بخش غیردولتی شامل ۱. مؤسسات و شرکت‌های خصوصی

۲. بانک‌ها و بیمه‌های خصوصی ۳. اصناف و اتحادیه‌ها ۴. مراکز خدمات و

اماکن عمومی بوده و اعضای شورای امر به معروف و نهی از منکر آنان عبارتند از:

رئیس شورا: بالاترین مقام مسئول و یا فردی واجد صلاحیت به انتخاب وی

دبیر شورا: به انتخاب رئیس شورا

اعضای شورا: حداقل ۵ و حداکثر ۷ نفر با پیشنهاد دبیر و تأیید رئیس شورا

تبصره ۱ - در هر یک از مساجد، هیئات مذهبی، بقاع متبرکه، اصناف و

اتحادیه‌ها که بسیج فعالیت می‌نماید، فرمانده بسیج عضو شورا می‌باشد.

تبصره ۲- در شوراهای دو بخش مردمی و غیردولتی باید حداقل یک نفر روحانی عضو شورا باشد.

تبصره ۳- نمایندگان وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان بسیج مستضعفین، نیروی انتظامی، سازمان تبلیغات اسلامی و سازمان اوقاف و امور خیریه حسب مورد در شوراهای موضوع ماده ۲ و ۳ عضو خواهند بود.

ماده ۴. دبیر و اعضای شورا پس از انتخاب رئیس شورا به ستاد امر به معروف و نهی از منکر مرکز، استان و شهرستان و یا مراکز واحدهای تابعه شهرستان (بخش) جهت صدور حکم معرفی می‌گردند. احکام رییس، دبیر و اعضای شوراهای حسب مورد توسط معاون امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت و مردم ستاد مرکز، استان و شهرستان و در بخش، توسط دبیر شورای امر به معروف و نهی از منکر بخش صادر می‌گردد.

ماده ۵. دبیر و اعضای شوراهای موضوع این ضوابط باید دارای حسن شهرت، آشنا به مسایل دینی، علاقمند و دارای انگیزه فعالیت در امور مربوط به امر به معروف و نهی از منکر باشند.

ماده ۶. وظایف شورا

۱. اجرای امر به معروف و نهی از منکر در حیطه جغرافیایی
۲. تعیین اولویت‌های معروف و منکر و اقدام برای ترویج معروف‌ها و زدودن منکرات
۳. جذب، سازماندهی، آموزش و بکارگیری گروه‌های طلایه‌داران امر به معروف و نهی از منکر و نظارت بر عملکرد آنان
۴. تشویق آمران به معروف و ناهیان از منکر فعال
۵. حمایت از عملکرد و اقدامات قانونی آمرین به معروف و ناهیان از منکر

۶. انجام فعالیت‌های تبلیغی و اطلاع رسانی

۷. تذکر زبانی و کتبی به اشخاص مرتکب منکر و عنداللزوم گزارش به مراجع

ذی صلاح

ماده ۷. به منظور تبیین سیاست‌ها، خط مشی‌ها، طرح‌ها و برنامه‌های ستاد و ایجاد هماهنگی و تبادل تجارب شوراها، گردهمایی شوراهاى امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت و مردم و دستگاه‌های اجرایی و قضایی در سطح مرکز، استان و شهرستان حسب مورد توسط معاونت‌های ذیربط ستاد مرکز، استان و شهرستان برگزار خواهد شد.

فصل سوم: کمیسیون امر به معروف و نهی از منکر زنان و خانواده

در اجرای ماده ۱۶ قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر موضوع وظایف ستاد ضوابط تشکیل و وظایف کمیسیون امر به معروف و نهی از منکر زنان و خانواده به شرح آتی ابلاغ می‌گردد.

ماده ۱. اعضاء کمیسیون

- رئیس کمیسیون (دبیر ستاد و یا فرد منتخب وی)
- دبیر کمیسیون (مدیر کل امور زنان و خانواده ستاد امر به معروف و نهی از منکر)
- معاون معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری
- نماینده قوه قضاییه در امور زنان و خانواده
- مشاور وزیر علوم تحقیقات و فن آوری در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه
- مشاور وزیر کشور در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه
- مشاور وزیر آموزش و پرورش در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه
- مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه

□ مشاور وزیر بهداشت درمان و آموزش پزشکی در امور زنان و خانواده و یا

عناوین مشابه

□ مشاور وزیر تعاون کار و رفاه اجتماعی در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه

□ نماینده سازمان بسیج مستضعفین در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه

□ مشاور رئیس سازمان صدا و سیما در امور زنان و خانواده و یا عناوین مشابه

□ دو نفر کارشناس متخصص در امور زنان و خانواده به عنوان عضو ثابت با

حکم رئیس کمیسیون

تبصره ۱ - دبیرخانه کمیسیون در محل دفتر امور زنان و خانواده ستاد تشکیل و

عهده دار وظایف محوله خواهد بود.

تبصره ۲ - احکام دبیر و اعضای کمیسیون مرکز و استان حسب مورد توسط دبیر

ستاد صادر خواهد شد.

ماده ۲ - کمیسیون استانی مرکب از اعضای متناظر موضوع ماده ۱۶ این ضوابط

می باشد و دبیر ستاد استان رئیس کمیسیون و مسئول امور زنان و خانواده استان دبیر

کمیسیون خواهد بود.

تبصره - ستاد شهرستان با هماهنگی ستاد استان می تواند برای موضوع های

مشخص نسبت به تشکیل کارگروه تخصصی اقدام نماید.

ماده ۳. کمیسیون امر به معروف و نهی از منکر زنان و خانواده مرکز حسب

ضرورت تشکیل جلسه خواهد داد. جلسات کمیسیون با حضور اکثریت نسبی

اعضا رسمیت یافته و مصوبات آن پس از تأیید رئیس کمیسیون لازم الاجراست.

ماده ۴. وظایف کمیسیون

۱. ارائه مشاوره در تدوین سیاست ها و اجرای اثربخش برنامه های ستاد

۲. آسیب شناسی اجرای امر به معروف و نهی از منکر در حوزه زنان و خانواده

و ارائه راهکار

۳. پیشنهاد اولویت‌های معروف و منکر حوزه زنان و خانواده
۴. ارائه برنامه‌های پیشنهادی برای ترویج امر به معروف و نهی از منکر
۵. بررسی و ارائه نظر در خصوص برنامه‌ها و فعالیت‌های دستگاه‌ها در موضوع زنان و خانواده
۶. ارائه طرح‌های تبلیغی با استفاده از ظرفیت فرهنگی و تبلیغی
۷. جلب مشارکت و استفاده از توان تخصصی سمن‌ها و تشکل‌های غیردولتی زنان برای پیشبرد امور کمیسیون
۸. تنظیم و ارائه گزارش فصلی و سالیانه کمیسیون به ستاد امر به معروف و نهی از منکر.

فصل چهارم: ضوابط تشکیل کمیسیون تعیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های

امر به معروف و نهی از منکر

در اجرای ماده ۱۶ قانون به منظور بهره‌گیری از خرد جمعی و دانش و تخصص نخبگان و متخصصان در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری کلان ستاد کمیسیون تعیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها در سطح ستاد مرکز، استان و شهرستان بر اساس این ضوابط تشکیل می‌گردد.

ماده ۱. اهداف

۱. ارتقای اثربخشی مأموریت‌ها و فعالیت‌های ستاد
۲. طرح‌های بدیع و خلاقانه در راستای اهداف و وظایف ستاد
۳. ارتقای شرایط و بهبود فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری

ماده ۲. وظایف

۱. اولویت‌بندی و بررسی مسائل و چالش‌های اصلی و کلان ستاد و ارائه راهکار
۲. ارائه مشاوره در تدوین سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و برنامه‌های ستاد

۳. نقد و بررسی و تجزیه و تحلیل از اوضاع عمومی، اجتماعی و فرهنگی

کشور و ارائه پیشنهاد

۴. ارائه طرح‌های ابتکاری و خلاقانه

۵. پیشنهاد راهکارهای افزایش اثربخشی فعالیت‌های ستاد

ماده ۳. اعضای کمیسیون

۱. رئیس (دبیر ستاد یا فرد منتخب وی)

۲. دبیر (با انتخاب رئیس)

۳. اعضای ثابت شامل کارشناسان متخصص در امور مختلف و مرتبط با

اهداف و وظایف ستاد با انتخاب و حکم دبیر ستاد

۴. اعضای غیر ثابت شامل نمایندگان دستگاه عضو ستاد (حسب مورد)،

معاونین ستاد و کارشناسان میهمان

تبصره - رئیس کمیسیون تعیین سیاست‌ها و خط مشی‌های ستاد استان و

شهرستان دبیر ستاد خواهد بود.

ماده ۴. دبیرخانه کمیسیون با مسئولیت دبیر کمیسیون گروه اداره گردیده و

وظایف آن عبارت است از:

- تهیه و تنظیم دستور جلسات و صورتجلسات کمیسیون تعیین سیاست‌ها و

خط مشی اساسی

- دعوت از اعضاء به صورت کتبی حداقل ۵ روز قبل از تشکیل جلسه

- جمع‌آوری اطلاعات و مستندات

- پیگیری اخذ نظرات کارشناسی اعضاء

- جمع‌بندی نظرات و تهیه گزارش‌های کارشناسی

- تشکیل بانک اطلاعات از متخصصان و صاحب‌نظران و دعوت از آنان حسب

مورد با تشخیص دبیر کمیسیون

ماده ۵. پیشنهادها و طرح‌های کمیسیون که جنبه اجرایی دارد، حسب مورد و با توجه به اهمیت، شمولیت و گستردگی آن به تصویب اعضای ستاد (موضوع ماده ۱۹ و ۲۰) و یا شورای معاونین ستاد (مرکز، استان و شهرستان) و متعاقباً با ابلاغ رئیس و یا دبیر ستاد لازم‌الاجراست.

ماده ۶. گزارش‌های کارشناسی و تخصصی کمیسیون با تأیید دبیر ستاد از طرق مقتضی اطلاع‌رسانی شده و انتشار می‌یابد.

ماده ۷. دبیر کمیسیون با هماهنگی رئیس می‌تواند برای موضوع خاص و در محدوده زمانی مشخص با دعوت از صاحب‌نظران و مشارکت معاونین و مدیریت‌های ستاد کمیسیون تخصصی تشکیل دهد.

این ضوابط در تاریخ ۱۳/۳/۱۳۹۵ به تأیید رئیس ستاد امر به معروف و نهی از منکر رسیده است.

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. امر به معروف و نهی از منکر در قانون به چه معناست؟
۲. ماده پنجم قانون در اجرای امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۳. قانون در امر به معروف و نهی از منکر مردم به دولت چه می‌گوید؟
۴. وظایف ستاد امر به معروف و نهی از منکر چیست؟
۵. وظایف شوراهای امر به معروف و نهی از منکر چیست؟

درس هشتم

آشنایی با مباحث حقوقی و قضایی

اهداف درس:

انتظار می‌رود با فراگیری این درس، آمران به معروف و ناهیان از منکر به نتایج زیر دست یابند:

۱. آشنایی با اهمیت امور قضایی، قانون و مباحث حقوقی، قضایی و سازمانی
۲. تبیین جایگاه ستاد امر به معروف و نهی از منکر در قانون
۳. شناخت حقوق افراد از منظر قانون اساسی
۴. آگاهی از قانون آیین دادرسی کیفری و مراحل آن
۵. آشنایی با ضابطان دادگستری، تکالیف آنان و ضوابط جرم مشهود.

جایگاه اصل هشتم قانون اساسی (امر به معروف و نهی از منکر)

در این قسمت برخی از قوانین و مفاهیم بنیادی حقوقی و قضایی بیان می‌گردد. در واقع دانستن این موضوعات برای هر شهروندی ضروری است؛ بویژه آمرین به معروف و ناهیان از منکر که ممکن است در روند انجام وظایف شرعی خود، نیاز به ارتباط نزدیک‌تر با حوزه‌های حقوقی و قضایی داشته باشند.

قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین منبع حقوق اساسی هر کشوری می‌باشد و مبتنی بر یک سری اصول و معیارهای خاص ملت و اجتماع مختص خود است که

با در نظر گرفتن ارزش‌های خاص جامعه خود، تهیه و تنظیم می‌شود. لذا اصول مختلف آن هم نتیجه منطقی همان معیارها و ارزش‌های زیربنایی جامعه هدف می‌باشد. در قانون اساسی به امور کلی و مسائل اساسی پرداخته می‌شود و در قوانین عادی، نحوه اجرای امور اساسی بیان می‌گردد؛ بنابراین تمام اصول قانونی اساسی مهم بوده و باید اجرا شوند.

از ویژگی دیگر قانون اساسی این است که حدود و حقوق اشخاص حقیقی و حقوقی جامعه را مشخص می‌کند؛ یعنی تبیین حق و تکلیف و تعیین حدود و ثغور اشخاص جامعه، وظیفه قانون اساسی است و نمی‌توان بیش از آن از مردم تکلیف خواست و یا آن‌ها را آزاد و رها نمود. طبعاً حق اشخاص نیز به همان میزان مورد احترام و اعتماد مراجع قانونی است و از این رهگذر حدود وظایف و اختیارات حکومت و دولت نیز توسط قانون اساسی مشخص می‌گردد.

بر این اساس، اصل هشتم قانون اساسی اشعار می‌دارد: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل برعهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت. شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند. والمؤمنون والمؤمنات بعضهم اولیاء بعض یا مرون بالمعروف و ینهون عن المنکر».

اصل هشتم قانون اساسی امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان یک تکلیف همگانی مقرر نموده و شهروندان را در مقابل رفتار یکدیگر مسئول و ناظر قرار داده است. (نظارت همگانی) بدون شک این تکلیف مستلزم پیش‌بینی حمایت‌های قانونی لازم از افرادی است که مبادرت به انجام این وظیفه قانونی و شرعی می‌نمایند. به عبارت دیگر چنانچه اجتماع از منافع و کارکردهای مثبت این نهاد، بهره‌مند می‌شود؛ علی‌القاعده قانون باید تدابیری را اتخاذ نماید تا کسانی که

متحمل آسیب‌ها و مخاطرات مربوط به انجام وظیفه سنگین می‌شوند، از حمایت‌های لازم برخوردار گردند.

اهمیت امر قضا

به لحاظ این‌که اقدامات آمرین به معروف و ناهیان از منکر به عنوان ضابط خاص، ممکن است در برخی از موارد منجر به تشکیل پرونده شده و در نهایت به مرجع قضایی جهت رسیدگی ارسال گردد، لذا شایسته است که به موضوع قضاوت عنایت بیشتری نمود. مضافاً این‌که تصور نشود که امر قضا، منحصر به قشر خاصی از جامعه (قضات) می‌باشد؛ بلکه آحاد افراد جامعه حسب مورد از جمله آمران به معروف و ناهیان از منکر ممکن است به نحوی در امور محوله، مرتکب این مهم (قضاوت) بشوند.

و نیز ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری این چنین است: هرگونه اقدام محدود کننده، سالب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضائی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند.

حقوق افراد از منظر قانون اساسی

۱. اصل بیست و دوم ق.ا: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن، و شغل اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.»
- ۲- اصل بیست و سوم ق.ا: «تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کس را نمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.»

۳. اصل بیست و پنجم (۲۵) ق. ا: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و فاکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.»
۴. اصل سی و دوم ق. ا: هیچ کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود، و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد.
۵. اصل سی و ششم ق. ا: «حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.»
۶. اصل سی و هفتم ق. ا: «اصل، براءت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم نیست، مگر این که جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.»
۷. اصل سی و هشتم ق. ا: «هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است. اقرار یا سوگند مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.»
۸. اصل سی و نهم ق. ا: «هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.»

جستاری در قانون آیین دادرسی کیفری

این قانون مصوب سال ۱۳۹۲ می‌باشد که با اصلاحات و الحاقات سال ۱۳۹۴ تکمیل گردیده است. لازم به ذکر است که کلیه مقررات آیین دادرسی کیفری

الزامی بوده و مقامات قضایی و ضابطان دادگستری مکلف می‌باشند بدون چون و چرا، همه آن‌ها را اجرا کنند.

تعریف آیین دادرسی کیفری: «آیین دادرسی کیفری مجموعه مقررات و قواعدی است که برای کشف جرم، تعقیب متهم، تحقیقات مقدماتی، میانجیگری، صلح میان طرفین، نحوه رسیدگی، صدور رأی، طرق اعتراض به آراء، تعیین وظایف و اختیارات مقامات قضائی و ضابطان دادگستری و رعایت حقوق متهم، بزه دیده و جامعه وضع می‌شود.»

هدف قانون آیین دادرسی کیفری: «تأمین منافع و حقوق متهم و بزه دیده و صیانت از حقوق اجتماع می‌باشد.»

مراحل آیین دادرسی کیفری

۱. مرحله کشف جرم؛ این مرحله بر عهده ضابطین دادگستری است.
۲. مرحله تعقیب جرم؛ این مرحله بر عهده دادرست که دادستان یا معاون وی دستور رسیدگی را به قضات صادر می‌کند.
۳. مرحله تحقیقات مقدماتی؛ این مرحله نیز بر عهده دادرست و مقامات دادستانی است؛ البته ممکن است از ضابطین دادگستری نیز کمک گرفته شود.
۴. مرحله صدور حکم؛ این مرحله بر عهده دادگاه عمومی جزایی یا دادگاه تجدید نظر است که آن حکم یا در مرحله بدوی صادر شده است یا در مرحله تجدید نظر.
۵. مرحله اجرای حکم؛ اصولاً اجرای حکم بر عهده دادرست دادستان است. دادستان حکم را به معاون اجرای احکام یا دادیار اجرای احکام ارجاع می‌دهد تا اقدامات لازم جهت اجرای حکم صادره، به عمل آید.

جنبه و حیثیت‌های مختلف جرائم

هر جرمی می‌تواند یک یا دو حیثیت زیر باشد:

۱. حیثیت عمومی جرم از جهتی که مخل نظم عمومی و حقوق عمومی باشد.
۲. حیثیت خصوصی جرم از جهتی که موجب ورود ضرر و زیان به اشخاص باشد.

بعضی از جرائم مانند بزه و سرقت، هم دارای حیثیت عمومی و هم دارای حیثیت خصوصی می‌باشد.

از آنجا که دادسرا (دادستان) نماینده جامعه است و جامعه نیز برای خود حق تعقیب جنبه عمومی جرم را می‌داند و حق تعقیب جنبه عمومی جرم را از روابط شخصی میان مرتکب جرم و متضرر از جرم جداگانه و خارج می‌داند، لذا دادسرا به هر طریقی که از وقوع جرایمی که جنبه عمومی آن بر جنبه خصوصی آن غلبه دارد؛ مطلع شود، باید تعقیب کیفری را شروع کند.

مهم‌ترین جهات قانونی شروع به تعقیب

۱. اقرار متهم: اقرار در قانون مدنی عبارت است از «اخبار به حقی به نفع دیگری و به ضرر خود». همچنین در کلیه موارد حقوق جزا اقرار باید مطابق با واقعیت باشد.

۲. شکایت شاکی: شاکی شخصی است که جرم مستقیماً علیه او یا قائم مقام وی (ورثه) واقع شده است. همچنین در جرایم علیه شرکت‌ها و مؤسسات (اشخاص حقوقی) اشخاص یا مدیران صاحب امضا حق اقامه دعوی را دارند.

شاکی خصوصی می‌تواند تعقیب کیفری متهم را از دادستان بخواهد و شکایت شاکی طبق ماده ۶۸ قانون آ. د. ک. برای شروع به رسیدگی کافی است. (شکایت شاکی خصوصی می‌تواند کتبی یا شفاهی باشد.)

۳. اعلام جرم توسط دیگران.

۴. گزارش ضابطین دادگستری (ضابطین عام، ضابطین خاص)

در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ از سوی تمام مقامات قضائی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند، الزامی است. متخلفان علاوه بر جبران خسارات وارده، به مجازات مقرر در ماده (۵۷۰) قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۱۳۷۵/۴/۴ - محکوم می‌شوند.

ضابطان دادگستری، تکالیف آنان و ضوابط جرم مشهود

ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضائی، به موجب قانون اقدام می‌کنند.

ضابطان دادگستری عبارتند از:

الف: ضابطان عام شامل فرماندهان، افسران و درجه داران نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران که آموزش مربوط را دیده باشند.

ب: ضابطان خاص شامل مقامات و مأمورانی که به موجب قوانین خاص در حدود وظایف محول شده ضابط دادگستری محسوب می‌شوند؛ از قبیل رؤسا، معاونان زندان نسبت به امور مربوط به زندانیان، مأموران وزارت اطلاعات و مأموران نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. همچنین سایر نیروهای مسلح در مواردی که به موجب قانون تمام یا برخی از وظایف ضابطان به آنان محول شود، ضابط محسوب می‌شوند.

جرایم مشهود

الف: در مرئی و منظر ضابطان دادگستری واقع شود یا مأموران یادشده بلافاصله در محل وقوع جرم حضور یابند و یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده کنند.

ب: بزه دیده یا دو نفر یا بیشتر که ناظر وقوع جرم بوده‌اند، حین وقوع جرم یا بلافاصله پس از آن، شخص معینی را به عنوان مرتکب معرفی کنند.

پ: بلافاصله پس از وقوع جرم، علائم و آثار واضح یا اسباب و ادله جرم در تصرف متهم یافت شود و یا تعلق اسباب و ادله یاد شده به متهم محرز گردد.

ت: متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، قصد فرار داشته یا در حال فرار باشد یا بلافاصله پس از وقوع جرم دستگیر شود.

ث: جرم در منزل یا محل سکنای افراد، اتفاق افتاده یا در حال وقوع باشد و شخص ساکن، در همان حال یا بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود مأموران را به منزل یا محل سکنای خود درخواست کند.

ج: متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، خود را معرفی کند و وقوع آن را خبر دهد.

چ: متهم ولگرد باشد و در آن محل نیز سوء شهرت داشته باشد.

چنانچه جرائم موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) قانون آیین دادرسی کیفری به صورت مشهود واقع شود؛ در صورت عدم حضور ضابطان دادگستری، تمام شهروندان می‌توانند اقدامات لازم را برای جلوگیری از فرار مرتکب جرم و حفظ صحنه جرم به عمل آورند.

ضابطان دادگستری مکلفند نتیجه اقدامات خود را فوری به دادستان اطلاع دهند. چنانچه دادستان اقدامات انجام شده را کافی نداند، می‌تواند تکمیل آن را بخواهد. در این صورت، ضابطان باید طبق دستور دادستان تحقیقات و اقدامات

قانونی را برای کشف جرم و تکمیل تحقیقات به عمل آورند، اما نمی‌توانند متهم را تحت نظر نگه دارند. چنانچه در جرائم مشهود، نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات ضروری باشد؛ ضابطان باید موضوع اتهام و ادله آن را بلافاصله و به طور کتبی به متهم ابلاغ و تفهیم کنند و مراتب را فوری برای اتخاذ تصمیم قانونی به اطلاع دادستان برسانند. در هر حال، ضابطان نمی‌توانند بیش از بیست و چهار ساعت متهم را تحت نظر قرار دهند.

هرگاه فردی خارج از وقت اداری به علت هریک از عناوین مجرمانه تحت نظر قرار گیرد، باید حداکثر ظرف یک ساعت مراتب به دادستان یا قاضی کشیک اعلام شود. دادستان یا قاضی کشیک نیز مکلف است، موضوع را بررسی نماید و در صورت نیاز با حضور در محل تحت نظر قرار گرفتن متهم، اقدام قانونی به عمل آورد.

با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیلی باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.

لازم به ذکر است اگر شخص به علت اتهام ارتکاب یکی از جرائم سازمان یافته و یا جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، سرقت، مواد مخدر و روانگردان و یا جرائم موضوع بندهای (الف)، (ب) و (پ) ماده (۳۰۲) قانون آیین دادرسی کیفری، تحت نظر قرار گیرد تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن امکان ملاقات با وکیل را ندارد.

به محض آن که متهم تحت نظر قرار گرفت، حداکثر ظرف یک ساعت، مشخصات سجلی، شغل، نشانی و علت تحت نظر قرار گرفتن وی، به هر طریق ممکن، به دادرسی محل اعلام می‌شود. دادستان هر شهرستان با درج مشخصات

مزبور در دفتر مخصوص و رایانه، با رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی، نظارت لازم را برای رعایت حقوق این افراد اعمال می‌نماید و فهرست کامل آنان را در پایان هر روز به رئیس کل دادگستری استان مربوط اعلام می‌کند تا به همان نحو ثبت شود. والدین، همسر، فرزندان، خواهر و برادر این اشخاص می‌توانند از طریق مراجع مزبور از تحت نظر بودن آنان اطلاع یابند. پاسخگویی به بستگان فوق درباره تحت نظر قرار گرفتن، تا حدی که با حیثیت اجتماعی و خانوادگی اشخاص تحت نظر منافات نداشته باشد ضروری است.

شخص تحت نظر می‌تواند به وسیله تلفن یا هر وسیله ممکن، افراد خانواده یا آشنایان خود را از تحت نظر بودن آگاه کند و ضابطان نیز مکلفند مساعدت لازم را در این خصوص به عمل آورند، مگر آن‌که بنا بر ضرورت تشخیص دهند که شخص تحت نظر نباید از چنین حقی استفاده کند. در این صورت باید مراتب را برای اخذ دستور مقتضی به اطلاع مقام قضائی برسانند.

بنا به درخواست شخص تحت نظر یا یکی از بستگان نزدیک وی، یکی از پزشکان به تعیین دادستان از شخص تحت نظر معاینه به عمل می‌آورد. گواهی پزشک در پرونده ثبت و ضبط می‌شود.

هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند.

ضابطان دادگستری مکلفند اظهارات شخص تحت نظر، علت تحت نظر بودن، تاریخ و ساعت آغاز آن، مدت بازجویی، مدت استراحت بین دو بازجویی و تاریخ و ساعتی را که شخص نزد قاضی معرفی شده است را در صورت مجلس قید کنند و آن را به امضاء یا اثر انگشت او برسانند. ضابطان همچنین مکلفند تاریخ و ساعت آغاز و پایان تحت نظر بودن را در دفتر خاصی ثبت و ضبط کنند.

ضابطان دادگستری پس از حضور دادستان یا بازپرس در صحنه جرم، تحقیقاتی را که انجام داده‌اند به آنان تسلیم می‌کنند و دیگر حق مداخله ندارند، مگر آن که انجام دستور و مأموریت دیگری از سوی مقام قضائی به آنان ارجاع شود.

ورود به منازل، اماکن تعطیل و بسته و تفتیش آن‌ها، همچنین بازرسی اشخاص و اشیاء در جرائم غیرمشهود با اجازه موردی مقام قضائی است، هرچند وی اجرای تحقیقات را به طور کلی به ضابط ارجاع داده باشد.

ضابطان دادگستری مکلفند طبق مجوز صادره عمل نمایند و از بازرسی اشخاص، اشیاء و مکان‌های غیرمرتبط با موضوع خودداری کنند.

چنانچه ضابطان دادگستری در هنگام بازرسی محل، ادله، اسباب و آثار جرم دیگری را که تهدید کننده امنیت و آسایش عمومی جامعه است، مشاهده کنند، ضمن حفظ ادله و تنظیم صورت مجلس، بلافاصله مراتب را به مرجع قضائی صالح گزارش و وفق دستور وی عمل می‌کنند.

ضابطان دادگستری مکلفند اوراق بازجویی و سایر مدارک پرونده را شماره گذاری نمایند و در صورت مجلسی که برای مقام قضائی ارسال می‌کنند، تعداد کل اوراق پرونده را مشخص کنند.

در بازجویی‌ها اجبار یا اکراه متهم، استفاده از کلمات موهن، طرح سؤالات تلقینی یا اغفال کننده و سؤالات خارج از موضوع اتهام ممنوع است و اظهارات متهم در پاسخ به چنین سؤالاتی و همچنین اظهاراتی که ناشی از اجبار یا اکراه است، معتبر نیست. تاریخ، زمان و طول مدت بازجویی باید در اوراق صورت مجلس قید شود و به امضاء یا اثر انگشت متهم برسد.

تمام اقدامات ضابطان دادگستری در انجام تحقیقات باید مطابق ترتیبات و قواعدی باشد که برای تحقیقات مقدماتی مقرر است.

تحمیل هزینه‌های ناشی از انجام وظایف ضابطان نسبت به کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع آوری ادله وقوع جرم، شناسایی و یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، دستگیری وی، حمایت از بزه دیده و خانواده او در برابر تهدیدات، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضائی تحت هر عنوان بر بزه دیده ممنوع است.

قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی

به منظور آگاهی بیشتر با قوانین و مقررات مرتبط، برخی از قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب سال ۱۳۸۳/۲/۱۵ نیز به شرح زیر بیان می‌شود.

ماده واحده: از تاریخ تصویب این قانون، کلیه محاکم عمومی، انقلاب و نظامی دادرها و ضابطان قوه قضائیه مکلفند در انجام وظایف قانونی خویش موارد ذیل را به دقت رعایت و اجرا کنند. متخلفین به مجازات مندرج در قوانین موضوعه محکوم خواهند شد:

۱. کشف و تعقیب جرایم و اجرای تحقیقات و صدور قرارهای تأمین و بازداشت موقت می‌باید مبتنی بر رعایت قوانین و با حکم و دستور قضایی مشخص و شفاف صورت گیرد و از اعمال هرگونه سلايق شخصی و سوءاستفاده از قدرت و یا اعمال هرگونه خشونت و یا بازداشت‌های اضافه و بدون ضرورت اجتناب شود.

۲. محکومیت‌ها باید بر طبق ترتیبات قانونی و منحصر به مباشر، شریک و معاون جرم باشد و تا جرم در دادگاه صالح اثبات نشود و رأی مستدل و مستند به مواد قانون و یا منابع فقهی معتبر (در صورت نبودن قانون) قطعی نگردیده اصل بر برائت متهم بوده و هرکس حق دارد در پناه قانون از امنیت لازم برخوردار باشد.

۴. با دادخواهان و اشخاص در مظان اتهام و مرتکبان جرایم و مطلعان از وقایع و کلاً در اجرای وظایف محوله و برخورد با مردم، لازم است اخلاق و موازین اسلامی کاملاً مراعات گردد.

۵. اصل منع دستگیری و بازداشت افراد ایجاب می‌نماید که در موارد ضروری نیز به حکم و ترتیبی باشد که در قانون معین گردیده است و ظرف مهلت مقرره پرونده به مراجع صالح قضایی ارسال شود و خانواده دستگیر شدگان در جریان قرار گیرند.

۶. در جریان دستگیری و بازجویی یا استطلاع و تحقیق، از ایدای افراد نظیر بستن چشم و سایر اعضاء، تحقیر و استخفاف به آنان، اجتناب گردد.

۷. بازجویان و مأموران تحقیق از پوشاندن صورت و یا نشستن پشت سر متهم یا بردن آنان به اماکن نامعلوم و کلاً اقدام‌های خلاف قانون خودداری ورزند.

۸. بازرسی‌ها و معاینات محلی جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم، بر اساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه‌ها و نوشته‌ها و عکس‌های فامیلی و فیلم‌های خانوادگی و ضبط بی‌مورد آن‌ها خودداری گردد.

۹. هرگونه شکنجه متهم به منظور اخذ اقرار و یا اجبار او به امور دیگر ممنوع بوده و اقرارهای اخذ شده بدین وسیله حجیت شرعی و قانونی نخواهد داشت.

۱۰. تحقیقات و بازجویی‌ها باید مبتنی بر اصول و شیوه‌های علمی، قانونی و آموزش‌های قبلی و نظارت لازم صورت گیرد و با کسانی که ترتیبات و مقررات را نادیده گرفته و در اجرای وظایف خود به روش‌های خلاف آن متوسل شده‌اند، بر اساس قانون برخورد جدی صورت گیرد.

۱۱. پرسش‌ها باید مفید و روشن و مرتبط با اتهام یا اتهامات انتسابی و از کنجکاوای در اسرار شخصی و خانوادگی و سؤال از گناهان گذشته افراد و پرداختن به موضوعات غیر مؤثر در پرونده مورد بررسی احتراز گردد. پاسخ‌ها به همان کیفیت اظهار شده و بدون تغییر و تبدیل نوشته شود و برای اظهار کننده خواننده شود و افراد باسواد در صورت تمایل، خودشان مطالب را بنویسند تا شبهه تحریف یا القاء ایجاد نگردد.

۱۴. از دخل و تصرف ناروا در اموال و اشیاء ضبطی و توقیفی متهمان، اجتناب نموده و در اولین فرصت ممکن یا ضمن صدور حکم یا قرار در محاکم و دادسراها نسبت به اموال و اشیاء تعیین تکلیف گردد و مادام که نسبت به آن‌ها اتخاذ تصمیم قضایی نگردیده است در حفظ و مراقبت از آن‌ها اهتمام لازم معمول گردیده و در هیچ موردی نباید از آن‌ها استفاده شخصی و اداری به عمل آید.

نمونه‌ای از پرسش‌های درس:

۱. اصل هشتم قانون اساسی چیست؟
۲. چهار مورد حقوق افراد از منظر قانون را بیان کنید؟
۳. مراحل آیین دادرسی کیفری چیست؟
۴. چهار مورد از قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی را بیان کنید؟

فهرست منابع

- قرآن کریم
نهج البلاغه، صبحی صالح.
آذر خشی دیگر از آسمان کربلا، محمدتقی مصباح یزدی، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی^{ره}، ۱۳۸۰.
- اجوبه الاستفتاءات، مقام معظم رهبری، انتشارات انقلاب اسلامی.
اصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، انتشارات علمیه اسلامیة.
اعیان الشیعه، علامه سید محسن امین عاملی، دار التعارف للمطبوعات، بیروت.
بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت.
تحریر الوسیله، آیت الله العظمی سید روح الله موسوی خمینی، انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۹.
- التحقیق فی کلمات القرآن، حسن مصطفوی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۶۸.
- تصنیف غررالحکم، عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، مکتب الاعلام الاسلامی، قم، ۱۳۷۴.
- صحیفه نور، امام خمینی، چاپ وزارت ارشاد اسلامی، تهران.
قانون آیین دادرسی کیفری، محمد آشوری، انتشارات سمت، تهران.
قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مصوب سال ۱۳۸۳/۲/۱۵.

قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر و دستورالعمل اجرایی ضوابط تشکیل و فعالیت شوراهای امر به معروف، تهیه و تنظیم: ستاد امر به معروف و نهی از منکر، شهریور ۱۳۹۵.

قانون مجازات اسلامی، تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، مصوب ۴ / ۴ / ۱۳۷۵.

کتاب برتر از جهاد، مؤسسه فرهنگی راویان فجر.

کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، خواجه نصیرالدین طوسی، قم، انتشارات شکوری، ۱۴۱۳.

المحجة البيضاء، مولی محسن کاشانی، مؤسسة الأعلمی، بیروت.

مصطلحات الفقه، علی مشکینی، قم، نشر الهادی.

الموسوعة الفقهية المسیره، محمد علی انصاری، شیخ محمد علی انصاری، مجمع الفکر الاسلامی، قم.

نهج الفصاحه، به کوشش ابوالقاسم پاینده، دنیای دانش، تهران، ۱۳۸۲.

وسائل الشیعه، محمد بن حسن حرّ عاملی، تحقیق: مؤسسة آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، قم.